

**T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ**

**MİZAÇ VE KARAKTER ÖZELLİKLERİ İLE ONTOLOJİK İYİ
OLUŞ VE PSİKOPATOLOJİ GÖSTERGELERİ İLİŞKİSİ**

DOKTORA TEZİ

ÜNAL ERDEM ELLİ

İSTANBUL, 2024

**T.C.
İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ**

**MİZAÇ VE KARAKTER ÖZELLİKLERİ İLE ONTOLOJİK İYİ
OLUŞ VE PSİKOPATOLOJİ GÖSTERGELERİ İLİŞKİSİ**

DOKTORA TEZİ

ÜNAL ERDEM ELLİ

DANIŞMAN: PROF. DR. ÖMER FARUK ŞİMŞEK

İSTANBUL, 2024

KABUL VE ONAY

ÜNAL ERDEM ELLİ tarafından hazırlanan “MİZAÇ VE KARAKTER ÖZELLİKLERİ İLE ONTOLOJİK İYİ OLUŞ VE PSİKOPATOLOJİ GÖSTERGELERİ İLİŞKİSİ” adlı tez çalışmasının savunma tarihi 14.06.2024 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından oy birliği ile İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Psikoloji programı Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman

Prof. Dr. Ömer Faruk ŞİMŞEK

.....

Üye

Doç. Dr. Kuntay ARCAN

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Tubanur BAYRAM

KUZGUN

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜRSOY

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Hilal AKÇAY USUN

.....

İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun
..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**MİZAÇ VE KARAKTER ÖZELLİKLERİ İLE ONTOLOJİK İYİ OLUŞ VE PSİKOPATOLOJİ GÖSTERGELERİ İLİŞKİSİ**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14.06.2024

ÜNAL ERDEM ELLİ

ÖZET

MİZAÇ VE KARAKTER ÖZELLİKLERİ İLE ONTOLOJİK İYİ OLUŞ VE PSİKOPATOLOJİ GÖSTERGELERİ İLİŞKİSİ

DOKTORA TEZİ

ÜNAL ERDEM ELLİ

İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ

(DANIŞMAN: PROF. DR. ÖMER FARUK ŞİMŞEK)

İSTANBUL, 2024

Kişilik özellikleri ile depresyon ve anksiyete başta olmak üzere psikopatoloji göstergeleri arasındaki ilişki literatürde sıklıkla işlenen bir konudur. Buna karşın bu ilişkinin doğasını ve işleyiş mekanizmasını anlamamıza yardımcı olacak olan aracı değişkenlerin etkisi sınırlı sayıda çalışmada konu edilmiştir. Bu çalışmada, 329 yetişkin katılımcıya Demografik Bilgi Formu'nun yanı sıra Mizaç ve Karakter Envanteri, Ontolojik İyi Oluş Ölçeği, Beck Depresyon Envanteri ve Depresyon Anksiyete ve Stres Ölçeği (DASS-21) çevrimiçi ortamda uygulanmış ve elde edilen veriler yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, Kendini Yönetme, Zarardan Kaçınma, Sebat Etme ve İşbirliği kişilik boyutlarının oluşturduğu Kontrol örtük değişkeni ile psikopatoloji göstergeleri ilişkisinde, Ontolojik İyi Oluş'un aracılık rolünü ortaya koymuştur. Araştırmada kullanılan ölçme modeli ve bulgular literatüre uyumu ve katkısı bağlamında tartışılmış, klinik doğurguları ve gelecek çalışmalara ilişkin öneriler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mizaç ve karakter özellikleri, ontolojik iyi oluş, depresyon, anksiyete.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP OF TEMPERAMENT, CHARACTER AND ONTOLOGICAL WELL BEING WITH CERTAIN PSYCHOPATHOLOGY MARKERS

PH.D THESIS

ÜNAL ERDEM ELLİ

GRADUATE SCHOOL, ISTANBUL AREL UNIVERSITY

PSYCHOLOGY

(SUPERVISOR: PROF. DR. ÖMER FARUK ŞİMŞEK)

İSTANBUL, 2024

The relationship between personality traits and certain psychopathology related constructs (depression and anxiety, namely) have been widely studied in field. The nature and mechanisms within which these relations occur though, remain relatively overlooked. This study aims to examine the possible mediatory role of Ontological Well Being, between temperament and character traits and psychopathology markers. The sample consists of 329 adults, to whom a Demographic Form, Temperament and Character Inventory (TCI), Ontological Well Being Scale (OWBS), Beck Depression Inventory (BDI) and The Depression, Anxiety and Stress Scale (DASS – 21) have been presented online and the data has been analyzed using structural equation modeling. The findings suggest the mediatory role of Ontological Well Being between the latent variable of Control (consisting of the personality traits of Self Directedness, Harm Avoidance, Cooperation and Persistence) and psychopathology markers of depression and anxiety. The measurement model employed in the study and the findings suggested by the structural model have been discussed in the light of previous research and clinical implications and directions for future research have been presented.

Key Words: Temperament and character, onthological well being, depression, anxiety

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	v
TABLO LİSTESİ	vi
KISALTMA VE SEMBOL LİSTESİ.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
1 GİRİŞ	1
1.1 Kişilik.....	1
1.1.1 Kişiliğin Evrimsel Kökenleri	3
1.1.2 Kişiliğin Kalıtsal / Biyolojik Kökenleri	7
1.1.3 Psikobiyolojik Kişilik Modeli.....	8
1.1.3.1 Mizaç ve Karakter.....	9
1.1.3.2 Psikobiyolojik Kişilik Kuramı.....	10
1.1.3.2.1 Psikobiyolojik Kişilik Kuramı'nın Mizaca İlişkin Boyutları ...	11
1.1.3.2.2 Psikobiyolojik Kişilik Kuramı'nın Karakter Boyutları	15
1.2 Ontolojik İyi Oluş	20
1.3 Depresyon, Kaygı ve İlgili Psikopatoloji Göstergeleri	22
1.4 Kişilik ve İyi Oluş İlişkisi	22
1.5 Araştırmanın Amacı	25
1.6 Araştırmanın Hipotezleri.....	26
2 YÖNTEM.....	27
2.1 Örneklem.....	27
2.2 Veri Toplama Araçları	27
2.2.1 Demografik Bilgi Formu.....	27
2.2.2 Mizaç ve Karakter Envanteri (MKE):.....	27
2.2.3 Ontolojik İyi Oluş Ölçeği (OİÖÖ)	28
2.2.4 Beck Depresyon Envanteri (BDE)	28
2.2.5 Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği Kısa Formu (DASS-21)	29
3 BULGULAR.....	30
3.1 Demografik Değişkenlere İlişkin Analizler	30
3.2 Gözlenen Değişkenler Arasındaki İlişkiler	30
3.3 Ölçme Modeline İlişkin Sonuçlar	32
3.4 Yapısal Modelin Test Edilmesi.....	40
4 TARTIŞMA	43
4.1 Değişkenler Arası Korelasyonların Literatür Bağlamında İncelenmesi	43
4.2 Araştırmada Kullanılan Ölçme Modelinin İncelenmesi	53
4.3 Araştırmada Test Edilen Yapısal Modele İlişkin Bulguların İncelenmesi. 60	
4.4 Araştırmada Ulaşılan Bulguların Klinik Doğurguları.....	66
4.5 Araştırmanın Literatüre Katkısı, Sınırlılıkları ve Öneriler.....	69
5 KAYNAKLAR	72
6 EKLER.....	86
EK A Demografik Bilgi ve Bilgilendirilmiş Onam Formu.....	86
EK B Mizaç ve Karakter Envanteri (MKE) Örnek Maddeleri	90
EK C Ontolojik İyi Oluş Ölçeği (OİÖÖ) Örnek Maddeleri.....	91

	EK D Beck Depresyon Envanteri (BDE) Örnek Maddeleri	92
	EK E Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği (DASS – 21) Örnek Maddeleri.....	93
7	ÖZGEÇMİŞ	94

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1 Modifikasyonlar sonrası kabul edilen ölçme modeli	37
Şekil 3.2 Modifikasyonlar sonrası kabul edilen ölçme modeline ilişkin t değerleri..	38
Şekil 3.3 Yapısal Modelin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri	41

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1 Örneklemin Demografik Özellikleri / Cinsiyet	30
Tablo 3.2 Örneklemin Demografik Özellikleri / Yaş	30
Tablo 3.3 Değişkenler Arası Korelasyonlar	31
Tablo 3.4 Mizaç ve Karakter Envanteri Orijinal Faktör Yapısını Temel Alan Ölçme Modelinin Uyum İyiiliği Verileri	33
Tablo 3.5 Mizaç ve Karakter Envanteri Faktör Analizi Tablosu	34
Tablo 3.6 Yeni Ölçme Modelinin Uyum İyiiliği Değerleri (Modifikasyonsuz)	35
Tablo 3.7 Yeni Ölçme Modelinin Uyum İyiiliği Değerleri (Modifikasyonlu)	36
Tablo 3.8 Ölçme Modeline İlişkin Parametre Değerleri	39
Tablo 3.9 Ölçme Modelindeki Örtük Değişkenler Arasındaki İlişkiler	39
Tablo 3.10 Yapısal Modele İlişkin Uyum İyiiliği Değerleri	40
Tablo 3.11 Yapısal Modele İlişkin Uyum İyiiliği Değerleri (Modifikasyonlu)	41

KISALTMA VE SEMBOL LİSTESİ

MKE	: Mizaç ve Karakter Envanteri
OIOÖ	: Ontolojik İyi Oluş Ölçeği
BDE	: Beck Depresyon Envanteri
DASS-21	: Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği
ZK	: Zarardan Kaçınma
KY	: Kendini Yönetme
ÖB	: Ödül Bağımlılığı
SE	: Sebat Etme
İSB	: İşbirliği
OTA	: Otantisite
KA	: Kendini Aşma
DİS	: Davranışsal İnhibisyon Sistemi

ÖNSÖZ

Kendisiyle çalışma fırsatı bulduğum için çok şanslı hissettiğim, doktora sürecimin hem başlaması hem devamında cesaretlendirici ve destekleyici tutumu, tez sürecinde bana verdiği büyük destek, sağladığı bakış açısı ve hiç eksik etmediği hoşgörülü yaklaşımı için değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ömer Faruk ŞİMŞEK'e; tezin hazırlanması sürecinde yapıcı ve değerli geribildirimleri ile bana yol gösteren jüri üyelerine; ders ve süpervizyon sürecinde kendilerinden öğrendiklerim için doktora sürecinde tanıdığım tüm hocalarıma; işlerin içinden çıkılamayacak gibi hissettiğim her an yardımına koşan akademik acil durum dostlarım Seda Can, Alp Giray Kaya ve Can Ünverdi'ye; uzun süren doktora sürecimde kendilerinden çalarak buraya ayırdığım her dakikaya gösterdikleri sonsuz anlayış için biricik eşim Özge'ye, canım oğlum Ali'ye ve hiç eksilmeyen sevgisi için canım anneme gönülden teşekkür ederim.

14.06.2024

ÜNAL ERDEM ELLİ

1 GİRİŞ

1.1 Kişilik

Kişilik, genel tanımıyla insanları birbirlerinden farklı kılan, kendilerine ve çevrelerindekiilere bakış açıları, onlarla kurabildiği ilişki biçimleri ve tepkilerini kapsayan, çeşitli ortamlarda kendini gösteren görece stabil davranışsal, düşünsel ve duygusal özellikler bütünüdür. İnsanların belli durumlara belli davranışlarla tepki göstermeleri ve bu tepkilerin kişiden kişiye değişmesi olgusu, psikoloji biliminin doğuşundan bu yana araştırmacıları bazı kişilik kuramları geliştirmeye itmiştir. İnsanların evrensel eğilimlerine ilişkin genel geçer şablonlar çizmeye yönelik çabayla beraber, sıklıkla bu eğilimlerin içindeki çeşitliliği etkileyen değişkenlerin neler olabileceği konusu da merak uyandırmıştır. İnsan doğasını anlamaya çalışan bir bilim olarak psikoloji, insanın doğasını anlamaya yaklaştığı her noktada, bireysel farklılıkların yadsınamaz şekilde karşısına çıkmasıyla birlikte bu bireysel farklılıklara köken teşkil edebilecek olası değişkenleri tanımlamaya yönelik kuramların doğuşu ile zenginleşmiştir.

Kişiliği şekillendiren değişkenlerin kuramsal bir çerçeve içerisinde açıklanmaya çalışıldığı ilk kuramlar psikanalitik kuramlardır. Freud'un dürtü teorisi gibi klasik psikanalitik kuramlar, kişiliğin bireylerin dürtüsel ihtiyaçlarının doyumu ya da engellenmesi temelinde bebeklik ve erken çocukluk döneminde şekillendiğini varsayımlardır. Buna göre dünyaya geldiği andan itibaren insanlar, yaşama halini sürdürmeyi mümkün kılacak olan biyolojik ihtiyaçlarını doyurmaya yönelik dürtüler tarafından yönetilir. Bu dürtüler, yoğunlukları açısından bireysel farklılıklar gösterebilecekleri gibi, gelişimsel olarak doyumlarına ilişkin çevreden gelecek geribildirimlere de duyarlı bir şekilde kişilik üzerinde etki ederler. Bu bağlamda psikanalitik teori içerisinde klasik dürtü teorisi, kişiliğe ilişkin varyasyonları, gelişimsel olarak belirli bir dönemde baskın olan dürtülerin doyurulmaması ya da aşırı doyurulması uçlarındaki çeşitliliğin bir sonucu olarak ele alır. Bu kuramsal çerçevenin bir uzantısı olarak, çeşitli kişilik tipleri, ilgili gelişimsel dönemdeki ilgili dürtünün ne denli doyurulduğu ya da ihmal edildiği temelinde kategorize edilir. Örneğin dönemin terminolojisine uygun olarak “depresif karakterli” bir bireyin, yaşamın ilk 1.5

yılındaki oral dürtülerinin doyurulmaması ya da aşırı doyurulması, “obsesif karakterli” bir birey yaşamın ilk 1,5 ila 3 yıllarındaki dürtülerin doyurulmaması ya da aşırı doyurulmasına bağlı olarak ilgili karakterleri geliştirdiği varsayıldı (McWilliams, 2011). Biyolojik ihtiyaçları ve bilinçdışı dürtüleri temele alan klasik dürtü teorisi, psikanaliz geleneği içerisinde kısa sürede yeni yaklaşımların doğumuna yol açan yeni fikirleri tetiklemiştir. Söz konusu yeni fikirler, hem bahsedilen psikanalitik kuram içerisinde, hem de kişiliği görece objektif ve ölçülebilir özellikler üzerinden tanımlamayı hedefleyen araştırmacıların kuramlarının içerisinde kendini göstermeye başlamıştır. Psikanalitik yaklaşım içerisinde Freud’un dürtü kuramını izleyen yaklaşımlar, kişiliği bireyin sosyal çevreden aldığı geribildirimlere daha duyarlı ve görece daha esnek bir yapı olarak kavramsallaştırma yönünde değişim göstermeye başlamıştır. Özellikle Erik Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramı, Freud’un kişiliği tanımlarken başvurduğu dürtü temelli terminolojisini, dürtüsel arka planını reddetmeksizin sosyal etkileşimler ve bu etkileşimlerin bireyin psikolojik dünyasında karşılık bulan içsel çatışmalara ne yönde etki ettiği üzerinden yeniden formüle etmiştir. Bu sayede “Güvene karşı güvensizlik”, “Özerkliğe karşı kuşku ve utanç” gibi gelişimsel dönemlere denk gelen psikolojik çatışmaları tanımlarken, bireyin kişilik gelişiminde her bir evrede aldığı çevresel geribildirimlerin önemine vurgu yapmıştır. Erikson’un “Ego Psikolojisi”, dürtü temelli terminolojiyi ikinci plana atmanın yanı sıra, kişiliğe ilişkin gelişimin yaşam boyuluğuna dikkat çekmesi açısından da önemlidir. Psikanalitik yaklaşım içinde onu izleyen Karen Horney, Harry Sullivan gibi diğer kuramcılarda da, kişiliğin yalnızca yaşamın ilk yıllarında şekillenen ve sonrasında görece katı ve dirençli bir yapı olarak tanımlanmasının ötesine geçilerek, çocukluk dönemi ve ötesindeki sosyal etkileşimlerin bireyin kendisini ve dünyayı algılayışı üzerine olası etkileri daha ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Çocukluk döneminin ötesinde deneyimlenen yaşam olaylarının kişilik üzerindeki olası etkilerine odaklanan söz konusu akış, psikoloji alanı içerisinde farklı yaklaşımlarda farklı derecelerde kendini göstermeye devam etmiştir. Örneğin davranışçı yaklaşım kişilik denilen olguyu birikimli koşullanma deneyimlerinin getirdiği davranış eğilimleri ile açıklamaya çalışmıştır. Bu anlamda daha dar olarak kişilik psikolojisi alanında da, psikoloji alanının genel tarihsel akışında karşımıza çıkan kalıtım – çevre ikiliğinin uzantılarını görmek mümkündür. Yaklaşık olarak 20. yüzyılın sonuna kadar, kişilik psikolojisi alanındaki kuramlar, farklı dinamikleri ve farklı yöntemleri temele oturtan, kalıtım – çevre kamplarından birisine konumlanmış ve görece izole bir şekilde kendi

kavram setleri ile kişiliği açıklamaya çalışmışlardır. Bu farklı dinamiklere ve yöntemlere dayanan perspektifler bazı durumlarda birbirleriyle çelişmiş, bazı durumlarda ise ortak noktalar bulmuşlardır. Ancak her halükarda kişilik psikolojisi alanının, en azından psikoloji tarihi içerisinde uzunca bir süre “parçalı” bir alan olduğu söylenebilir (Corr, Matthews; 2009).

Kişiliğe ilişkin çalışmaların birbirinden ayrı kulvarlarda ilerlemesinin getirdiği kopukluk, psikoloji alanının bütününde de görülen, kalıtım – çevre ikiliğinin sentezlenmesine yönelik genel eğilimin bir uzantısı olarak son yıllarda kişiliğe daha bütüncül bir bakış sunabilmeyi hedefleyen kuramların geliştirilmesini tetiklemiştir. Bu anlamda kişilik kavramı, çeşitli biyolojik belirleyiciler ya da yatkınlıklar, bu yatkınlıkların olası evrimsel geçmişi, bunların fenotipal özelliklere dönüşmesine etki eden sosyal ve çevresel faktörler ve bireyin öznel yaşantılarının bir etkileşimi ile daha geniş bir perspektifle açıklanmaya çalışılmaktadır.

1.1.1 Kişiliğin Evrimsel Kökenleri

İnsan davranışının ve psikolojik eğilimlerinin çeşitliliği, psikoloji alanının doğuşundan itibaren araştırmacıları bu çeşitliliği indirgemeye ve çoğu durumda bu çeşitliliği kalıtsal ve çevresel özelliklerin iki uçta bulunduğu bir ikilik üzerinden açıklama çabasına itmiştir. Kalıtsal ve çevresel özelliklerin belirleyiciliği konusunda zıt fikirlere sahip olan araştırmacılar kendi bakış açılarını destekleyecek verilere ulaştıkça pozisyonları daha da katılaşmış, buna bağlı olarak psikoloji alanı 20. Yüzyılın büyük bir kısmını bu iki zıt kampın ilk bakışta çelişen bilgilerinin yığıldığı bir alan olarak geçirmiştir. Uzunca bir süre bir eğilimin ya da bir davranışı tetiklediği düşünülen bir mekanizmanın biyolojik ya da evrimsel bir kökeni olduğu öne sürüldüğünde, bu, çevresel girdilerin ve çevresel etmenlerin tamamen etkisiz olduğu şeklinde anlaşılmış; ya da bir davranışın çevresel bir etmenle tetiklendiği öne sürüldüğünde, bu, bu davranışı mümkün kılmış olabilecek biyolojik veya evrimsel kökenli mekanizmaların tamamen reddedilmesi pahasına yapılmıştır. Kabaca 20. Yüzyılın sonundan itibaren, kalıtım ve çevre “kamplarında” biriken veri her iki yönde de o denli yoğun ve göz ardı edilemez boyutlara gelmiştir ki, bugün saygıdeğer herhangi bir psikoloğun, davranışın ne kalıtsal ne de çevresel belirleyicilerini külliye reddeder bir pozisyonda bulunması bilimsel veriler ışığında olanaksız hale

gelmiştir. Bu birikimli veriler ışığında, tüm psikolojik olgular gibi kişilik olgusu da, biyolojik ve çevresel etmenleri sentezleyen yeni bir bakış açısına tabi tutulmuştur.

Bir psikolojik olgunun biyolojik kökenlerinden bahsedildiğinde, bu, o olguyu mümkün kılacak olan biyolojik bir altyapının varlığını işaret etmek anlamına gelir. Psikolojik özellikler söz konusu olduğunda bedende bu biyolojik altyapının aranması gereken adres sinir sistemidir. Başka bir deyişle, bir psikolojik olgunun biyolojik kökenleri söz konusu olduğunda, sinir sisteminin o psikolojik görüngüyü ortaya çıkarabilecek olan yapısal bir farklılığından ya da bir organizasyonundan söz edilir. Tüm biyolojik olgularda olduğu gibi bu örnekte de, bu biyolojik organizasyonun neden böyle gelişmiş olabileceğine dair açıklamalar ele alınan türün evrimsel geçmişinde aranır. Bu sebeple, insanda karşımıza çıkan psikolojik olguların biyolojik kökenlerini de, insanın evrimsel geçmişinde aramak gerekir. Bu noktada evrimsel psikoloji ve evrimsel psikolojik açıklamalara ilişkin bakış açısının da, yakın zamanda psikoloji alanında hakim olan, kalıtsal ve çevresel etmenleri sentezleyen bakış açısından etkilendiğini belirtmek gerekir. Öyle ki bugün, bir özelliğin evrimsel bir kökeni olduğunu öne sürdüğümüzde, katı bir genetik belirlenimcilikten söz edilmemektedir. Daha spesifik bir ifadeyle, bugün insan davranışının, evrimsel adaptasyonlar ve bu adaptasyonların gelişimini ve aktivasyonunu tetikleyecek çevresel girdiler olmaksızın ortaya çıkamayacağı düşünülmektedir (Buss, 2019). Bu güncel bakış açısıyla, kişilik de, hem kişilik özelliklerinde bugün gördüğümüz bireysel farklılıkların bu denli çeşitli olmasını mümkün kılacak yakınsak mekanizmaların ele alınması, hem de bu farklılıkların ıraksak, olası nihai anlamını açıklamayı hedefleyen bir perspektiften ele alınmaktadır (Corr, Matthews, 2009). Kişiliğe ilişkin özelliklerin olası ıraksak açıklamalarını sunması sayesinde evrimsel bakış açısı, insanlarda görülen kişiliğe ilişkin varyasyonların olası işlevlerine bir açıklama sunabileceği gibi, bireylerin gelişimsel rotaları içinde hangi değişkenlerin hangi genetik altyapı ile etkileşerek ne gibi davranışsal, bilişsel ya da duygusal sonuçlar doğurabileceğine, hangi bireylerin hangi çevresel etmenlerden nasıl ve ne derece etkilenebileceğine dair öngörülerde bulunabilmemizi sağlayabilmek gibi önemli bir olası faydaya hizmet edebilir (Figueredo ve ark. 2009).

Psikolojik mekanizmalara evrimsel bir bakış açısıyla bakan araştırmacılar çoğunlukla bireysel farklılıklardan çok evrensel ortak eğilimlere odaklanmışlardır.

Bireysel farklılıkların oldukça yoğun olduğu kişilik alanı, buna bağlı olarak evrimsel bir bakış açısıyla yorumlanan olgular içerisinde sonlarda gelmektedir. Ancak yine de, özellikle davranışsal genetik çalışmalarının alanda daha fazla yer bulmasıyla, kişiliği tanımlamak için çok yaygın olarak kullanılan yapıların, örneğin 5 Faktörlü Kişilik Modeli'nde karşımıza çıkan varyasyonların olası genetik kökenlerine ilişkin emareler kendisini göstermeye başlamıştır (Loehlin, McCrae, Costa and John, 1998). Bireylerin kişiliklerinde genetik olarak da izleri görülebilen varyasyonların varlığının evrimsel anlamı konusunda birbirinden farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bir görüşe göre, kişiliğe ilişkin bazı özelliklerin kalıtsallığı yadsınamaz olsa da, bu özellikler türün tüm bireylerinde şaşmaz bir şekilde bulunmadığı için, bunların tür genelinde bir adaptasyon olarak değerlendirilmesi doğru olmaz (Tooby ve Cosmides, 1990). Çoğunlukça kabul gören başka bir görüş ise, kişiliğe ilişkin varyasyonların bizatihi kendisinin, karmaşık sosyal gruplarda karşılaşılan problemleri çözmek için farklı bireyleri farklı araçlarla donatarak adaptif bir işlev gördüğü yönündedir (Buss, 1991, 1997). Benzer şekilde Figueredo ve ark., (2005) farklı sosyal-yaşamsal problem, beklenti ve rollerin kaçınılmaz olarak bulunduğu insan topluluklarında, kişiliğe ilişkin varyasyonların frekansa bağımlı bir dağılım göstererek bulunmasının, bazı kişilik özelliklerini belirli ölçüde gösteren bireyleri bazı sosyal – yaşamsal durumlarda avantajlı kılarken, aynı özellikleri başka bir düzeyde gösteren diğer bireyleri de başka bazı sosyal – yaşamsal koşullarda avantajlı kılarak mümkün olabileceğini öne sürmüştür. Bazı kişilik özelliklerinin bazı durumlarda evrimsel açıdan avantajlı olduğunu öne sürmemizi sağlayabilecek veriler mevcuttur. Örneğin dışadönüklük, daha fazla cinsel partner ile beraber olunması ile koreledir (Eysenck, 1976). Psikopati ya da anti-sosyal kişilik özellikleri başlığı altında sınıflanabilecek sorumsuzluk, güvenilmezlik, dürtüsellik, kısa süreli ve yüzeysel ilişkilere yönelik stratejiler sevgi, minnet, empati gibi duyguların yokluğu ya da eksikliği gibi bazı özelliklerin frekans – bağımlı şekilde gelişmiş olabileceğine ilişkin Mealay'in (1995) modeline göre, anti-sosyal kişilik özelliklerine sahip bireyler bir popülasyonda belli bir sıklığın altında kaldığı ölçüde, görece masum kurbanlar tarafından fark edilmesi zorlaşacak ve buna bağlı olarak bu özelliklerin sağladığı kısa dönemli eşleşme stratejileri, birden fazla partnerle birlikte olma gibi cinsel seçilime yönelik avantajlara ek olarak başkalarının kaynaklarının sömürülmesi gibi yollarla bazı yaşamkalımsal avantajlar da sağlayacaktır. Bu ve benzer modeller, kişilik özelliklerindeki varyasyonun olası evrimsel açıklamalarının, patolojik olarak kabul edilebilecek özellikleri dahi

kapsayabilecek denli genişletilebileceğini göstermektedir. Figueredo ve arkadaşlarının (2009) benzer bir bakış açısıyla önerdikleri modelde de K – Faktörü adı verilen tek bir faktör ile kişilik özelliklerindeki varyasyon açıklanmaya çalışılmış, bakım vericilerle erken bağlanma, uzun dönemli ilişki stratejileri, yüksek işbirliği yapma eğilimi ve düşük risk alma eğilimi K Faktörünün yüksek ucundaki özellikler olarak tanımlanmış; yüksek dürtüsellik, faydacılık, yüksek risk alma ve işbirliğinden uzak olmak gibi özellikler ise aynı faktörün düşük ucunda tanımlanmıştır. Buradaki düşük K tipolojisi psikopati özellikleri ile örtüşmektedir. Bu model de frekans – bağımlı bir modeldir ve teorik olarak bir popülasyonda yüksek ve düşük K Faktörü özelliklerinin avantajlı kalmayı sürdürebilmesi için belli oranın üzerine çıkmaması gerekir (Akt: Buss, 2019). Patoloji odaklı olmayan kişilik özelliklerinin açıklanmasında da bu frekans-bağımlı modelin kullanıldığı örnekler mevcuttur. Örneğin sorumluluk kişilik boyutu, eş seçim stratejilerinde evrimsel avantajlar getirdiği bilinen mesleki başarı ve statü edinimi ile koreledir (Lund et al., 2007). Yine dışadönüklük kişilik boyutunun yüksek kısa süreli ilişki başarısı, daha fazla sosyal ittifak gibi avantajları öne sürülebilir. Diğer yandan daha az stabil ilişkiler ve daha fazla aile içi çatışma ve boşanma oranları da dışadönük bireylerde görülür. Diğer canlılara bakıldığında da benzer şekilde yaşamkalım oranlarının takip edildiği boylamsal bazı çalışmalarda bazı ötücü kuş türlerinin gösterdiği kişilik benzeri tutarlı davranışsal eğilimlerinin, farklı koşullarda farklı düzeylerde adaptif olduğu gösterilmiştir (Dingemanse, Both, Drent and Tinbergen 2004; Drent, van Oers and van Noordwijk 2003; Groothuis and Carere 2005). Böylece kişilik özellikleri, belirli bir denge içerisinde ve neredeyse çan eğrisine benzer bir dağılım gösterecek şekilde popülasyonlarda bulunabilirler. Bu görüş, psikoloji ve psikiyatri alanında, özellikle kişilik söz konusu olduğunda bireylerin gösterdikleri özellikleri “olumlu” ya da “olumsuz” olarak tanımlamak yerine genel olarak farklı durumlarda avantajlı ya da dezavantajlı olabilecek şekilde kavramsallaştırmaya yönelik genel eğilime de uyumludur. Etoloji alanında yukarıda bahsedilen, hayvanların görece tutarlı bireysel davranışsal eğilimlerine, başka bir deyişle “kişiliklerine” yönelik yapılan çalışmalarda, tutarlı davranış örüntülerine ilişkin varyasyonun hemen hemen sadece sosyal türlerde görülüyor olması da, farklı sosyal durumların veya bizatihi sosyalliğin, bir popülasyonun gösterdiği kişilik özelliklerindeki varyasyonların süreğenliğine etki ediyor olduğu yönündeki bu görüşü desteklemektedir.

1.1.2 Kişiliğin Kalıtsal / Biyolojik Kökenleri

Kişiliğin doğuştan getirilen biyolojik özelliklerle, başka bir deyişle kalıtsal olarak belirlendiğine, ya da en azından kişiliğe ilişkin bazı varyasyonların bu kalıtsal miras ile açıklanabileceğine dair görüş, psikoloji alanı içinde uzun bir tarihe sahiptir. Bugün de kullanılmakta olan, kişiliği dışadönüklük, nörotisizm ve psikotizm yapıları üzerinden açıklayan Eysenck'in modeli teorik olarak bu yapıların büyük ölçüde kalıtsal olduğunu öne sürmekteydi. Buna dayanak olarak sunduğu görüşler bir yandan söz konusu yapıların boylamsal çalışmalarda gösterdiği tutarlılığa (Conley, 1984, 1985), diğer yandan kültürlerarası çalışmalarda benzer yapıların kültürden bağımsız olarak ortaya çıkmasına dayanıyordu (Barrett & Eysenck, 1984; Lynn & Martin, 1995).

Kişiliğe ilişkin yapıların kalıtsal arka planına işaret eden en güçlü araştırma metodlarından birisi de tek ve çift yumurta ikizleri ile yapılan ikiz araştırmalarıdır. En yaygın olarak kullanılan kişilik modellerinden birisi olan 5 Faktörlü Kişilik Kuramı'nın kapsadığı kişilik yapılarını temel alan bir çok ikiz çalışması, kişiliğe ilişkin yapılara dair güçlü kabul edilebilecek bir kalıtsal alt yapıya işaret etmektedir. Kalıtsal olarak özdeş olan ikizlerin 5 Faktörlü Kişilik Modeli ile yapılan ölçümlerinde yaklaşık 0.45 düzeyinde korelasyonlar görülürken, kalıtsal ortaklığı %50 düzeyinde olan çift-yumurta ikizlerinde bu oran 0.20 civarında rapor edilmektedir (Jang, Livesley and Vernon, 2002). Son yıllarda yapılan kişiliğe ilişkin ikiz çalışmalarının meta-analizlerine dayanan gözden geçirme çalışmaları da, tutarlı olarak %40-60 arasında gezen kalıtsal geçişe işaret etmektedir (Munafo, 2009).

Kişiliğe ilişkin yapıların varyasyonunun evrimsel kökenlerine dair olası açıklamalar, bu özelliklerin kalıtsal geçişine ve doğal olarak biyolojik kökenlerine dair arayışı hızlandırmıştır. Özellikle ikiz çalışmalarının, kişiliğin belirli ölçüde kalıtsal olduğuna dair tutarlı ve güçlü veriler ortaya koymasıyla birlikte, araştırmacıların ilgisi kaçınılmaz şekilde bu kalıtsal özelliklerin insan genomunda nerede konumlandığına odaklanmaya başlamıştır. Bu amaçla, kişiliğe ilişkin çalışmaların bir kolu da, moleküler genetik çalışmaları ile yürütülmektedir. Geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde genetik ve moleküler genetik alanındaki ilerlemelere koşut olarak, kişiliğe ilişkin bazı yapılara etki etmesi muhtemel bazı gen varyantları tanımlanmıştır. Belirlenen bazı genetik yapılar olmakla birlikte, bu genetik yapıların spesifik lokasyonlarını

belirlemek güçtür ve bir çok durumda genetik yapılar etkileşimli çalışan bir doğaya sahip oldukları için, kişilik gibi karmaşık yapılar üzerinde tek bir gen ya da gen grubunun etkisi görece düşük raporlanmaktadır (Munafò, Clark, Moore ve ark. 2003). Bu sınırlılıklara karşın, örneğin D4 dopamin reseptör geninin dışadönüklük üzerindeki, serotonin taşıyıcı genin nörotisizm üzerindeki etkileri gibi çeşitli genetik yapılar ile bazı kişilik yapıları arasındaki ilişkiler gittikçe daha yoğun şekilde raporlanmaktadır (Munafò, 2009). Moleküler genetik alanındaki çalışmaların elde ettiği verilerin etkileşimli doğası, bugün kişiliğe yönelik bakış açısının giderek daha bütüncül, yani kalıtsal ve çevresel etmenleri bir bütün içerisinde değerlendirmeye yönelik eğilimi ile tutarlıdır.

1.1.3 Psikobiyolojik Kişilik Modeli

Psikoloji ve psikiyatri alanlarındaki yaygın bakış açılarının, hem her türlü psikolojik mekanizma ve yapının, hem de psikiyatrik bozuklukların etiyolojisi söz konusu olduğunda, tarihsel olarak biyolojik modellerle psiko-sosyal modeller arasında gezinen döngüleri izleyerek ilerlediği söylenebilir. Psikiyatri alanında Kraepelin’ci biyomedikal görüş 19. Yüzyılın başlarında alanı domine etmekteyken, bu indirgemeci ve kategorik bakış açısını Meyer psikobiyolojik bir modelle yumuşatır ve eleştirirken; gelişimsel, biyolojik ve psişik unsurları ön plana alan Freudien bakış açısı da onu izlemiştir (Cloninger, 2004). Ardından davranışçı modeller aracılığıyla psikolojik mekanizmalar yalnızca çevresel girdilerin kümülatif bir sonucu olarak kavramsallaştırılmıştır. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru ise genetik alanında daha önce bahsedilen çalışmaların ve benzerlerinin etkisi ile biyolojik modeller yeniden söz sahibi olmaya başlamıştır. Alanda en çok çalışılan konulardan birisi olan kişilik konusunun da, bu bahsedilen döngülere koşut bir şekilde kavramsallaştırıldığını söylemek yanlış olmaz.

Kökenlerini felsefe tarihinde bulabileceğimiz beden – zihin ikiliği, tüm psikolojik unsurları ya “maddenin” (başka bir deyişle beden) ya da subjektif bir görüngü olarak “zihnin” etkileriyle açıklama eğilimlerinde kendisini göstermiştir. Bu, kökenlerini Descartes düalizminde bulan “ya beden ya zihin” bakış açısı, günümüz filozoflarından Daniel Dennett’in bilince bakış açısında da görüleceği gibi son yıllarda yine modern felsefi akımlarda da terk edilmiş görünmektedir. Örneğin Dennett’a göre düşünce ve genel olarak zihinsel aktiviteyi mümkün kılan duyuşsal ve algısal girdiler,

spontane ve eşzamanlı olarak beyinde karşılık bulur ve düşüncenin kendisine benzer şekilde çok yönlü olarak süregelen bir şekilde işlenir. Yani sinir sistemine dahil olan girdi, önceki işlemlerle de etkileşimli “süregelen bir düzenlemeye” tabi tutulur (Dennett, 1992). Beyin görüntüleme teknikleri sayesinde elde edilen verilerle desteklenen bu görüş, genel olarak insanı ele alırken klasik dualistik ayrımın hem isabetsiz hem de faydasız olduğu yönünde bir kanı oluşturmuştur (Dennett, 1993).

Zihnin genel işleyişine ilişkin bu bakış açılarına paralel olarak, kişiliğin ele alınmasında da biyolojik ve psikolojik belirleyicileri beraber ele almak gerekliliği yönünde bir görüşün gittikçe güçlendiği görülmüştür. Robert Cloninger (2004), daha önce zihin – beden ikilemine ilişkin güncel felsefi görüşlerde belirtilenle uyumlu bir şekilde, bilinç içeriğindeki düşünce ile beyin işleyişi arasındaki senkronizasyona işaret ederek, bugün eldeki teknik imkanlar ile kişiliğin çalışılmasında da zihnin geneline bakışta olduğu gibi bütüncül bir perspektif geliştirilmesinin hem gerekli hem de kaçınılmaz olduğunu belirtir.

1.1.3.1 Mizaç ve Karakter

Kişilik söz konusu olduğunda, geleneksel olarak kişiliğe ilişkin biyolojik belirleyicileri ya da doğuştan getirildiği varsayılan özellikleri tanımlamak için “mizaç”, çevresel girdilere daha duyarlı ve/veya gelişimsel olarak daha geç şekillendiği varsayılan kişilik özelliklerini tanımlamak için “karakter” kavramları yaygın olarak kullanılır. Kişiliğe ilişkin modellerin önemli bir kısmı, davranışsal varyasyonların faktör analizlerine dayanırken, Cloninger yola çıkış noktası olarak deklaratif (kavramsal) ve prosedürel bellek sistemlerini kullanmıştır. İnsanlarda ve primatlarda deneyimlerin bilinç düzeyinde işlemlenen sembolik – imgesel karşılıklarının saklandığı deklaratif bellek ve bilinçli farkındalık dışında kullanılan prosedürel – örtük bellek olmak üzere iki bellek sisteminin, kişiliğin organizasyonu açısından bugün kullanılan mizaç ve karakter kavramlarına karşılık gelen yanlılıklar oluşturduğunu öne sürmüştür. Cloninger’e göre beyinde mizaçla ilişkili sistemler, belirli uyaran setlerine verilecek davranışsal tepkilerin aktivasyonunu, organizasyonunu ve sürdürülmesini sağlayacak biçimde organize olmuştur (Cloninger ve ark., 1993). Bu tepkiler, kökenini biyolojik / kalıtsal yanlılıklardan alır, otomatik ve bilinç-öncesi düzeyde işlev gösterir ve bu anlamda prosedürel bellek gibi işler.

Mizaca ilişkin bu yapılar, yenilik, tehlike, ceza ve ödüle ilişkin ilişkisel öğrenme deneyimlerine verilen tepkilerdeki bireysel farklılıkları açıklamak üzere kullanılır.

Mizaca ilişkin yapıların biyolojik temelleri olduğu teorik olarak kabul edilse de, yakın zamana kadar yapılan çalışmalar mizaca ilişkin bazı davranışsal özelliklere eşlik eden nörolojik ya da fizyolojik reaksiyonları raporlamaktan öteye gitmemiştir. Örneğin Eysenck, (1990) kişilik alanında en fazla çalışılan ve en tutarlı verilerce desteklenen “içedönüklük – dışadönüklük” yapılarının, farklılaşan baz kortikal uyarılma düzeyleri ve uyaranlara verilen kortikal tepkilerin düzeyinin farklılaşması üzerinden açıklamıştır. Buna göre dışadönükler daha düşük baz uyarılma düzeylerine sahip oldukları için, optimal bir uyarılma düzeyine ulaşmak için uyaran aramaya daha fazla güdülenmiş durumdadırlar. Aksine içedönükler ise halihazırda yüksek kortikal uyarılma düzeyleri sebebiyle düşük yoğunluktaki uyarılmaları bile aşırı olarak algılamakta ve bundan kaçınmaktadırlar. Daha sonra çeşitli modifikasyonlara uğramakla birlikte bu ve benzer görüş ve açıklamalar, kişilik özelliklerini kökenlerinin açıklamaktan ziyade, o özelliklerle eşgüdümlü, ya da o özelliklere sahip olan bireylerde var olan nörolojik / fizyolojik karakteristikleri raporlamaya ve betimlemeye odaklanmıştır. Ancak yakın dönemde karşımıza çıkan davranışsal genetik çalışmaları, bize kişiliğe ilişkin unsurları kaba fizyolojik ölçümlerle eşleştirmekten daha fazlasını vaat etmeye başlamıştır. Halihazırda kişiliğe ilişkin yapıların genetik temellerini varsaymak için elimizdeki en güçlü desenlerden olan ikiz çalışmaları, bize tek yumurta ikizlerinde kişiliğe ilişkin unsurlardaki varyasyonun %40'ının genetik faktörlerle açıklanabileceğini göstermektedir. (Polderman, Benyamin, De Leeuw, 2015). Örneğin nörotisizm kişilik boyutunun kalıtsallığı %48 olarak gösterilmiştir ve bu oran cinsiyetten bağımsız gözükmektedir (Van den Berg ve ark., 2014).

1.1.3.2 Psikobiyolojik Kişilik Kuramı

Cloninger, bireylerin genetik ve nörobiyolojik özelliklerini içeren verilerden hareket ederek psikobiyolojik bir kişilik modeli oluşturmuştur. Buna göre beyinde mizaçla ilişkili sistemler, belirli uyaran setlerine verilecek davranışsal tepkilerin aktivasyonunu, organizasyonunu ve sürdürülmesini sağlayacak biçimde organize olmuştur (aktaran, Köse, 2004). İlk çalışmalarında kişiliğin mizaç boyutunu açıklayabilecek yenilik arama, ödül bağımlılığı ve zarardan kaçınma faktörlerinden

oluşan üç faktörlü bir mizaç modeli kurmuştur. Ancak daha sonra bireysel farklılıklarda ortaya çıkan varyasyonu açıklamak üzere bu üçlü modelin yeterli olmadığını görmüştür. İlk olarak ödül bağımlılığı faktörünün bir alt boyutu olarak gördüğü sebat etme faktörünü mizaca ilişkin farklı bir boyut olarak ele almış, ardından karaktere ilişkin 3 boyutu daha (kendini yönetme, işbirliği yapma, kendini aşma) modelin içine katmıştır. Bu yeni modelin içindeki faktörlerin belirli kombinasyonlarının, kaygı, duygudurum ve kişilik bozukluğu tanısı almış kişilerde tipik profiller oluşturduğu gözlenmiştir (Cloninger, 1986; Cloninger, Svrakic, Pryzbeck, 1993).

Kişiliğe ilişkin özelliklerin çalışılmasına beyin görüntüleme ve moleküler genetik analizlerinin entegrasyonunun yaygınlaşmasıyla, kişiliği mizaç ve karakter olmak üzere iki ayrı yapı olarak ele almasına karşın, bu yapıların kalıtımsallığına ilişkin yeni bilgiler bize bu modelin daha esnek olarak ele alınması gerektiğini işaret etmektedir. Cloninger de, mizaç ve karakter özelliklerini ayırttığı ve daha önce var olan mizaç özelliklerinin yanında karakter özelliklerini ilk kez tanımladığı çalışmasında “karakter gelişiminde de genetik faktörlerin mizaçta olduğu kadar önemli olabileceğini” vurgulamıştır (1993). Yakın zamanlı çalışmalarda ise orijinal çalışmada bahsedilen bu teorik olasılık, güncel teknik ve analizler sayesinde destekleniyor görünmektedir. Psikobiyolojik kişilik modelini diğer kişilik modelleri ile karşılaştırdığı genom analizleri ve beyin görüntüleme tekniklerinin kullanıldığı görece yakın tarihli bir çalışmada “hem mizaç hem karakter özelliklerinin eşit düzeyde kalıtsal” bulunduğunu, ancak bu yapıların “farklı evrimsel dönemlerde ortaya çıkmış olabileceğini” raporlamaktadır (Cloninger ve ark, 2019). Yine de, sıralanma ve gruplama kolaylığı açısından mevcut çalışmada klasik mizaç – karakter ayrımı, işlevsel amaçlarla kullanılmaktadır. Ancak sözü edilen son dönem çalışmalarının ışığında geleneksel olarak mizaç ve karaktere ait olduğu düşünülen kişiliğe ilişkin faktörlerin arasındaki ayrışmanın zannedildiği kadar katı olmadığı not edilmelidir.

1.1.3.2.1 Psikobiyolojik Kişilik Kuramı’nın Mizaca İlişkin Boyutları

Yenilik Arayışı (YA), (Novelty Seeking):

Yenilik Arayışı, yeni uyaranlara ve ödül belirtileri ya da cezanın sonlandırılması beklentisiyle ortaya çıkan davranışsal aktivasyonda görülen artışa

işaret eden bir kişilik boyutudur. Dört alt boyuttan oluşmaktadır. İlk alt ölçeği, keşfetmekten heyecan duyma – katılık (YA1) ölçeğidir ve yüksek puan alan bireyler, yeni deneyimlerden hoşlanan ve kolayca etkilenen, etrafındakiler zaman kaybı olduğunu düşünse bile yeni fikir ve deneyimleri çekici bulan ve bu deneyimleri yaratmak için çaba harcayan bireyler olarak tanımlanabilir. Diğer yandan aynı bireyler giriştikleri işlerden daha kısa sürede sıkılma ve monoton işlerden kaçınma eğilimindedirler. Yenilik arayışı boyutunun ikinci alt ölçeği dürtüsellığe karşı düşüncelilik (YA2) alt ölçeğidir. Ölçekten yüksek puan alan bireyler, ellerinde yeterince veri olmadan harekete geçen ve anlık karar veren bireyler olarak düşünülebilirler ve genellikle dikkatleri dağınık ya da dikkat süreleri görece kısadır. Yenilik arayışı faktöründeki, savurganlığa karşı tutumluluk (YA3) alt ölçeği, kişilerin maddi ve manevi açıdan sahip olduklarını harcama eğilimlerindeki farklılıkları belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Yüksek puan alan bireyler savurgan olma, sahip olduklarını çabukça tüketme eğilimindedirler. Yenilik arayışı boyutunun son alt ölçeği düzensizlik – düzenlilik (YA4) ölçeğidir. Sıkı kurallara uyum sağlamakta zorlanan ve engellenmeye toleransı düşük olan bireylerin bu ölçekten yüksek puanlar aldığı bilinmektedir (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Yenilik arayışı boyutunda karşılaşılan varyasyonun, dopaminerjik sistemin işleyişi, daha spesifik olarak da özellikle sol anterior singulat ve sağ insula'da paralimbik korteks aktivasyon düzeyleri ile korele olduğu bilinmektedir (Cloninger, 1987; Suhara ve ark. 2001; Sugiura, Kawashima,, Nakagawa ve ark., 2000; Benjamin ve ark, 1996). Diğer kişilik modellerindeki bazı boyutlar ile Yenilik Arayışı boyutunun arasındaki ilişkilere odaklanan çalışmalar bu yapının özellikle 5 Faktörlü Kişilik Modeli'nin "Açıklık" ve "Dışadönüklük" boyutları ile ilişkili olduğunu göstermektedir (De Fruyt, De Wiele, Heeringen, 2000). 5 Faktörlü Kişilik Modeli'nin boyutlarının iki ana boyuta indirgendiği "Büyük İkili" olarak bilinen üst-düzey faktör yapılanmasında yine Dışadönüklük ve Açıklık boyutlarının bir araya gelerek "plastisite" adı verilen meta yapıyı oluşturduğu bilinmektedir (Digman, 1997; Saucier, 2014). Bu çerçevede düşünüldüğünde Yenilik Arayışı boyutunun, Büyük İkili modelde plastisiteyi oluşturan kişilik özelliklerine ilişkin varyansın bir kısmını açıkladığı düşünülebilir. Böylesi bir ilişki teorik açıdan da uygun görünmektedir zira plastisiteyi oluşturan boyutlar yenilikleri aramaya ve deneyimlemeye ilişkin motivasyon, davranışsal esneklik, yeni durumlara adaptasyon, sosyal normları

olarak gösterilmektedir (Zuckerman ve Cloninger, 1996; De Fruyt, De Wiele, Heeringen, 2000; Sato, 2001; Aluja, Blanch, 2011)

Ödül Bağımlılığı (ÖB) (Reward Dependence):

Ödül Bağımlılığı, daha önce pekiştirilmiş olan bir davranışın, pekiştirilme halihazırda devam etmiyor olmasına karşın sürdürülmesi eğilimindeki farklılıklara işaret eden bir kişilik boyutudur. 3 alt boyuttan oluşmaktadır. İlki olan duygusalılık (ÖB1) boyutunda yüksek puan alanlar; anlayışlı ve duygusal tepkiler verme eğiliminde olan, duygularını başkalarının varlığında ifade etmekten çekinmeyen ve çevrelerindeki insanların duygusal durumlarına duyarlı bireylerdir. Bu boyuttaki diğer bir alt ölçek bağlanmaya karşı uzak durma (ÖB2) boyutudur. Bu değişkenin bağlanma ucunda puanlar alanlar, paylaşımdan çekinmeyen, düşünce ve duygularını yakınlarıyla paylaşan bireylerdir. Ödül bağımlılığı faktörünün son alt ölçeği bağımlılığa karşı bağımsızlık (ÖB3) ölçeğidir. Buradaki bağımlılık terimi, benlik değerlerini belirlemede başkalarının onayına bağımlılık olarak kavramsallaştırılabilir. Bu anlamda başkalarının eleştiri ya da küçümsemelerine ve sosyal ipuçlarına, ölçeğin bağımsızlık ucunda puanlar alan bireylere oranla çok daha duyarlıdırlar. Yüksek bağımlılık alt ölçeği puanları alan bireyler başkalarının boyunduruğu altına girmeye ya da başkaları tarafından korunmaya muhtaç olduklarını düşünebilirler (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Nöroadrenarjik ve dopaminerjik sistemlerle ilişkili olduğu bilinen ödül bağımlılığı faktörü, parahipokampal girus, sol insula, ön singula ile ön ve temporal loblardaki bazı neokortikal bölgelerdeki aktivasyonla negatif korelasyon göstermektedir (Stallings, 1996; Sugiura ve ark., 2000; Krebs, Schott, Duzel; 2009). Ödül Bağımlılığı kişilik boyutunun, Yenilik Arayışı'na benzer şekilde 5 Faktörlü Kişilik Modeli'nde Dışadönüklük ve Açıklık boyutları ile ilişkili olduğu bilinmektedir (De Fruyt, De Wiele, Heeringen, 2000, Sato, 2001; Aluja, Blanch, 2011).

Sebat Etme (SE), (Persistence):

Sebat etme kişilik boyutu, Cloninger'in ilk modelinde ödül bağımlılığı faktörünün içinde bir alt boyut olarak işlev görmektedir. Ancak daha sonra bu mekanizmanın yalnızca ödül bağımlılığı faktörünün içinde işlev görmekten daha çok,

diğer faktörlerden bağımsız genel bir eğilime işaret ettiği düşünülmüş ve ayrı bir faktör olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu faktörde yüksek puan alanlar genelde güçlüklerle karşılaşmalarına karşın başladıkları işi tamamlama eğiliminde olan, kolay pes etmeyen, aşırı puan alanlar mükemmeliyetçi bireyler olarak tanımlanabilir (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Sebat Etme boyutunun glutamat ve bazı diğer nörotransmitterlerin etkileşimini içeren davranışsal sönme ile ilişkili bir boyut olduğu düşünülmektedir ve 5 Faktörlü Kişilik Modeli'nin "Sorumluluk" boyutu ile yüksek korelasyonlar göstermektedir (De Fruyt, De Wiele, Heeringen, 2000).

Bir bütün olarak ele alındığında, geniş örneklemli ikiz çalışmaları, belirtilen mizaç boyutlarının %50 - %65 arasında kalıtsallığına ve genetik olarak birbirinden bağımsız olduklarına işaret etmektedir. (Heiman, Stallings, Young, Hewitt, 1994), Sözü edilen mizaç boyutları, belirli olaylara verilen otomatik duygusal tepkileri ve yanlılık içeren algılama biçimlerini içerirken, modele daha sonra eklenen karakter boyutları, bireyin bu olaylar karşısında önceki deneyimleri doğrultusunda oluşturduğu benlik ve benlik dışı temsillerinin de etkisiyle geliştirdiği tutum ve bakış açısını belirlediği düşünülen boyutları içermektedir.

1.1.3.2.2 Psikobiyolojik Kişilik Kuramı'nın Karakter Boyutları

Mizaca ilişkin boyutlardan farklı olarak karaktere ilişkin boyutların yaşam boyu edinilen deneyimlere daha duyarlı oldukları teorize edilmektedir. Her ne kadar yaşam boyu etkiler tarihsel olarak klasik kalıtım – çevre ikiliğinde kalıtsal etkilerden bağımsız olarak ele alınsa da, günümüzde kalıtsal etkilerin bazılarının da çevresel etkileşimlere daha duyarlı olduğu ve gelişimsel olarak daha ileri yaşam dönemlerinde ortaya çıkabileceği ya da şekilleneceği bilinmektedir. Karaktere ilişkin boyutlara dair güncel çalışmalar da bu bakış açısına tutarlı bulgular sunmaktadır. Buna göre, mizaç ve karaktere ilişkin boyutlar birbirinden tam anlamıyla bağımsız olmayan gen gruplarının, farklı çevresel girdilere bağlı olarak farklılaşan pleiotropik dışavurumlarıdır. Bu bulgular, Cloninger'in mizaç boyutlarının gelişiminde prenatal ve erken bebeklik dönemlerindeki etkilerin, karakter boyutlarının gelişiminde ise ileri yaşam dönemlerindeki etkilerin daha belirleyici olabileceği varsayımı ile uyumludur (Cloninger, Svrakic, & Przybeck, 1993, Cloninger ve ark, 2019). Psikobiyolojik

Kişilik Modeli'nin 3 karakter boyutu ve içerdikleri alt ölçekler aşağıdaki bölümde açıklanmıştır.

Kendini Yönetme (KY) (Self Directedness):

Bireyin kendisini özerk bir birey olarak görmesi ile ilişkilidir. Bu anlamda benlik temsili ile yakından ilişkili olduğu düşünülebilir ve sorumluluk alma – suçlama (KY1), amaçlılık – hedef yönelim eksikliği (KY2), beceriklilik – eylemsizlik (KY3), kendini kabullenme – kendiyle çekişme (KY4), uyumlu ikinci huylar – uygunsuz alışkanlıklar (KY5) alt ölçeklerinden oluşmaktadır.

Karaktere ilişkin boyutlardan Kendini Könetme faktörünün ilk alt boyutu olan sorumluluk alma – suçlama (KY1) boyutu, bireylerin başlarına gelen olayları ve kendi yaptıklarını kendi seçimleri olarak görme ya da bunlar için başkalarını sorumlu tutma eğilimindeki farklılıkları ortaya koymaktadır. Bu boyut özellikle Rotter'ın (1954) “Kontrol Odağı” kavramına benzerlik göstermektedir. KY'nin amaçlılık – hedef yönelim eksikliği (KY2) ölçeğinden yüksek puan alan bireyler genelde amaç yönelimli bireyler olarak tanımlanır. Hayatlarıyla ilgili uzun vadeli planları vardır ve bu planları gerçekleştirebilmek için bazı arzularını ertelemeyi göze alabilirler. Beceriklilik - eylemsizlik (KY3) alt ölçeğinde alınacak yüksek puanlar sorunlar karşısında kendilerini yeterli hissedenden, çözümler üretme becerisine sahip, üretken ve girişimci bir karakter yapısına işaret etmektedir. Kendini kabullenme – kendiyle çelişme (KY4) alt ölçeğinde kendini kabullenme yönünde puan alan bireyler hem güçlü yönlerini hem de eksikliklerinin farkında olan, bir diğer deyişle “kendileriyle barışık” insanlardır. Ancak bu kendisiyle barışık olma durumu, onları fark ettikleri eksikliklerini geliştirmekten alıkoymaz. Bu alt ölçeğin kendiyle çelişme ucunda bulunan bireyler ise düşük özgüven ile karakterize düşünce ve davranış biçimlerine sahiptirler ve kendi özelliklerinden genelde hoşnut değildirler ya da bunları gerçekçi bir biçimde değerlendiremezler. Uyumlu ikincil huylar – uygunsuz alışkanlıklar (KY5) alt boyutu, uzun vadeli amaçlarına ulaşmak için kendilerine faydalı olabilecek bir alışkanlıklar seti oluşturmuş bireyler ile amaçlarına hizmet etmeyeceğini bildikleri bazı alışkanlıkları sürdüren ya da kötü sonuçlar doğuracağını bilmelerine karşın bir davranış şeklinde ısrarcı olan bireyleri birbirinden ayıran bir faktördür. Yüksek puan alan bireyler öz-disiplin alışkanlıkları sebebiyle kendilerine bir alışkanlıklar seti

kazandırmış ve çevrelerince güçlü iradeli kimseler olarak algılanan kişilerdir (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Kendini Yönetme kişilik boyutunun hem bazı diğer kişilik modellerindeki kimi kişilik boyutları ile, hem de bir takım psikopatoloji göstergeleri ile ilişkileri mevcuttur. Tanımı gereği bireyin yaşam olayları, seçimleri ve davranışları üzerinde kontrol sahibi olması ve kendini denetleme becerisi ile ilintili olan Kendini Yönetme boyutu, 5 Faktörlü Kişilik Modeli'nin Nörotisizm boyutu ile negatif yönde; Sorumluluk boyutu ile pozitif yönde ilişkilidir (De Fruyt, De Wiele, Heeringen, 2000). Yine söz konusu boyutun özellikle depresyon ve depresif karakteristikler ile negatif yönlü ilişkisi tutarlı olarak gösterilmektedir (Hansenne, Regers, Pinto, Kijiri, Ajamier, Anseau, 1999; Lim, Barlas, Ho, 2018; Norman, Truijens, Desmet, Meganck; 2023). Söz konusu boyutun Rotter'ın yaşam olaylarını ve deneyimlerin sorumluluğunu içsel (kişiden kaynaklanan) ya da dışsal (çevreden kaynaklanan) sebeplerle açıklama eğilimlerindeki farklılaşmaları tanımlamak için kullandığı "Kontrol Odağı" kavramı ile teorik ilişkileri düşünüldüğünde, yine dışsal odaklılığa ilişkin Kontrol Odağı puanları ile depresif eğilimler arasındaki ilişkilerin de (Benassi, Sweeney, Dufour, 1988; Hovenkamp-Hermelink, Jeronimus, Spinhoven, Penninx, Schoevers, Riese; 2019) Kendini Yönetme boyutuna benzer yönde gözlemleniyor olması şaşırtıcı değildir.

Bireyin kendisini özerk bir birey olarak görmesi ile ilişkilidir. Bu anlamda benlik temsili ile yakından ilişkili olduğu düşünülebilir ve sorumluluk alma – suçlama (KY1), amaçlılık – hedef yönelim eksikliği (KY2), beceriklilik – eylemsizlik (KY3), kendini kabullenme – kendiyle çekişme (KY4), uyumlu ikinci huylar – uygunsuz alışkanlıklar (KY5) alt ölçeklerinden oluşmaktadır.

Karaktere ilişkin boyutlardan Kendini Yönetme faktörünün ilk alt boyutu olan sorumluluk alma – suçlama (KY1) boyutu, bireylerin başlarına gelen olayları ve kendi yaptıklarını kendi seçimleri olarak görme ya da bunlar için başkalarını sorumlu tutma eğilimindeki farklılıkları ortaya koymaktadır. Bu boyut özellikle Rotter'ın (1954) "Kontrol Odağı" kavramına benzerlik göstermektedir. KY'nin amaçlılık – hedef yönelim eksikliği (KY2) ölçeğinden yüksek puan alan bireyler genelde amaç yönelimli bireyler olarak tanımlanır. Hayatlarıyla ilgili uzun vadeli planları vardır ve bu planları gerçekleştirebilmek için bazı arzularını ertelemeyi göze alabilirler. Beceriklilik - eylemsizlik (KY3) alt ölçeğinde alınacak yüksek puanlar sorunlar karşısında

kendilerini yeterli hisseden, çözümler üretme becerisine sahip, üretken ve girişimci bir karakter yapısına işaret etmektedir. Kendini kabullenme – kendiyle çelişme (KY4) alt ölçeğinde kendini kabullenme yönünde puan alan bireyler hem güçlü yönlerini hem de eksikliklerinin farkında olan, bir diğer deyişle “kendileriyle barışık” insanlardır. Ancak bu kendisiyle barışık olma durumu, onları fark ettikleri eksikliklerini geliştirmekten alıkoymaz. Bu alt ölçeğin kendiyle çelişme ucunda bulunan bireyler ise düşük özgüven ile karakterize düşünce ve davranış biçimlerine sahiptirler ve kendi özelliklerinden genelde hoşnut değildirler ya da bunları gerçekçi bir biçimde değerlendiremezler. Uyumlu ikincil huylar – uygunsuz alışkanlıklar (KY5) alt boyutu, uzun vadeli amaçlarına ulaşmak için kendilerine faydalı olabilecek bir alışkanlıklar seti oluşturmuş bireyler ile amaçlarına hizmet etmeyeceğini bildikleri bazı alışkanlıkları sürdüren ya da kötü sonuçlar doğuracağını bilmelerine karşın bir davranış şeklinde ısrarcı olan bireyleri birbirinden ayıran bir faktördür. Yüksek puan alan bireyler öz-disiplin alışkanlıkları sebebiyle kendilerine bir alışkanlıklar seti kazandırmış ve çevrelerince güçlü iradeli kimseler olarak algılanan kişilerdir (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Kendini Yönetme kişilik boyutunun hem bazı diğer kişilik modellerindeki kimi kişilik boyutları ile, hem de bir takım psikopatoloji göstergeleri ile ilişkileri mevcuttur. Tanımı gereği bireyin yaşam olayları, seçimleri ve davranışları üzerinde kontrol sahibi olması ve kendini denetleme becerisi ile ilintili olan Kendini Yönetme boyutu, 5 Faktörlü Kişilik Modeli’nin Nörotisizm boyutu ile negatif yönde; Sorumluluk boyutu ile pozitif yönde ilişkilidir (De Fruyt, De Wiele, Heeringen, 2000). Yine söz konusu boyutun özellikle depresyon ve depresif karakteristikler ile negatif yönlü ilişkisi tutarlı olarak gösterilmektedir (Hansenne, Regers, Pinto, Kijiri, Ajamier, Anseau, 1999; Lim, Barlas, Ho, 2018; Norman, Truijens, Desmet, Meganck; 2023). Söz konusu boyutun Rotter’ın yaşam olaylarını ve deneyimlerin sorumluluğunu içsel (kişiden kaynaklanan) ya da dışsal (çevreden kaynaklanan) sebeplerle açıklama eğilimlerindeki farklılaşmaları tanımlamak için kullandığı “Kontrol Odağı” kavramı ile teorik ilişkileri düşünüldüğünde, yine dışsal odaklılığa ilişkin Kontrol Odağı puanları ile depresif eğilimler arasındaki ilişkilerin de (Benassi, Sweeney, Dufour, 1988; Hovenkamp-Hermelink, Jeronimus, Spinhoven, Penninx, Schoevers, Riese; 2019) Kendini Yönetme boyutuna benzer yönde gözlemleniyor olması şaşırtıcı değildir.

İşbirliği yapma (İSB) (cooperativeness):

İşbirliği yapma (cooperativeness); bireyin kendisini toplumun entegre bir parçası olarak görerek diğer insanlarla işbirliği yapmaya yönelik tutumlarıyla ilişkilidir. Sosyal onaylama – hoşgörüsüzlük (İY1) empati duyma – sosyal ilgisizlik (İY2), yardımseverlik – yardımsever olmama (İY3), acıma – kincilik (İY4) ile erdemlilik – menfaatçilik (İY5) alt ölçeklerini içermektedir.

Sosyal onaylama - hoşgörüsüzlük (İY1) alt ölçeğinden edinilen yüksek puanların, farklı özelliklerdeki kişileri oldukları gibi kabul etme eğiliminde olan anlayışlı bireyleri temsil ettiği kabul edilmektedir. Empati – sosyal ilgisizlik faktöründe yüksek puan alan kişiler empatik, yani kendilerini karşılarındaki kişilerin yerine koyarak onların duygularını deneyimleyen ve karşılarındaki kişilerin duygularına önem veren kişiler olarak tanımlanabilir. Yardımseverliğe karşı yardımsever olmama (İY3) alt ölçeğinde yüksek puanlar yardımsever davranışlarda bulunan, çevresindeki kişilere maddi ve manevi destek vermekten kaçınmayan, ekip halinde çalışmaya yatkın kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Acıma - kincilik (İY4) alt ölçeğinde yüksek puanlar, kendilerine karşı tutumlarda art niyet aramayan, bağışlayıcı ve intikam güdüsü yüksek olmayan bireyleri tanımlamaktadır. Erdemlilik - menfaatçilik (İY5) alt ölçeğinde erdemlilik yönünde puan alanlar ahlaki değerleri içselleştirmiş, dürüst ve insanlara adaletli davranmaya özen gösteren bireyler olarak tanımlanırken, menfaatçilik boyutunda puanlar alan bireyler kendi çıkarları için her imkanı değerlendirme eğiliminde olan fırsatçı kişiler olarak tanımlanır (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994). İşbirliği kişilik boyutunun Beş Boyutlu Kişilik Modeli'nin "Uyumluluk" boyutu ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (De Fruyt, De Wiele, Heeringen, 2000, Sato, 2001; Aluja, Blanch, 2011).

Kendini aşma (KA) (self transcendence):

Kendini aşma; kişinin benliğini evrenin bütünlüğünün bir parçası olarak görmesi ve buna bağlı olarak mistik deneyimlere ya da dinsel bağlılıklara açıklık hissetmesidir. Bu boyuttaki alt ölçekler kendilik kaybı – bilinçli yaşantılar (KA1), kişiler ötesi özdeşim – kendini ayırma (KA2), manevi kabullenme – rasyonel materyalizm (KA3), uçlarını kapsamaktadır. KA1 boyutunda yüksek puan alan bireyler, yakın ilişkilerinde ya da içine girdikleri aktivitelerde yoğun bir şekilde

dikkatlerini vererek içinde bulundukları durumu bir an için unutabilen, dolayısıyla yaptıkları işlere yaratıcılık katabilen ve ondan keyif alabilen bireylerdir. Kişiler ötesi özdeşim – kendini ayırma (KA2) çevreleriyle ya da daha genel olarak evrenle güçlü bir bütünlük duygusu hisseden ve daha fazla kişinin iyiliği için kişisel fedakârlıklar yapmaktan kaçınmayan bireylerdir. Düşük puan alanlarsa aksine aşırı derecede bireyci ve etrafındaki olaylardan kendisini sorumlu görmeyen bireyler olarak tanımlanmaktadır. Son olarak manevi kabullenme – rasyonel materyalizm (KA3) boyutunda, manevi kabullenme yönünde puan alan bireyler mucizeler, duyu ötesi algılamalar ve ruhsal deneyimlere inanan ya da bunlara açık olan, sorunları ya da ciddi acılarıyla tanrı ya da diğer duyu üstü güçlere inanarak baş etme eğiliminde olan bireylerdir. Rasyonel materyalizm yönünde puanlar alan bireyler ise karşılaştıkları tüm olayları bilimsel olarak açıklama eğiliminde olan ve bu şekilde açıklayamadıkları olaylar karşısında rahatsızlık hisseden bireylerdir (Cloninger, 1987; Cloninger ve ark., 1994).

Kendini Aşma Boyutu'nun diğer kişilik modellerinin kimi boyutları ile ilişkisine dair veriler, Beş Faktörlü Kişilik Modeli'nin Açıklık ve Dışadönüklük boyutları ile ilişkilerine işaret etmektedir (De Fruyt, De Wiele, Heeringen, 2000, Sato, 2001; Aluja, Blanch, 2011). Söz konusu boyutun psikopatoloji göstergeleri ile ilişkisine dair araştırmalarda ise çelişkili veriler göze çarpmaktadır. Kimi çalışmalar özellikle yüksek Zarardan Kaçınma puanları ile yan yana gelerek bir profil oluşturduğunda depresif semptomlar ile Kendini Aşma arasında pozitif yönlü ilişkilere işaret ederken (Hansenne, Regers, Pinto, Kijiri, Ajamier, Anseau, 1999); bazı çalışmalarda bu ilişki gözlemlenmemiştir (Cloninger, 2006; Elli, 2010; Lim, Barlas, Ho, 2018). Kimi çalışmalar ise major depresif belirtiler ile Kendini Aşma ilişkisini bulgulamazken Bipolar Bozukluk tanısı almış bireylerde daha yüksek Kendini Aşma puanları raporlamıştır (Harley, Wells, Frampton, Joyce; 2011).

1.2 Ontolojik İyi Oluş

Ontolojik iyi oluş, pozitif psikoloji için merkezi kavramlardan olan “İyi oluş” ve “öznel iyi oluş” kavramlarının, bir zaman perspektifi içine oturtularak zenginleştirildiği ve bireyin öznel iyi oluş değerlendirmelerini, yaşam projesini bir bütün olarak ele almasına dayandırmayı hedefleyen bir kavram olarak, Şimşek (2009) tarafından geliştirilmiştir.

Bireylerin yaşamlarına ve yaşam doyumlarına ilişkin bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini içeren Özel İyi Oluş kavramı, yaşam doyumu, olumlu duygulanım ve olumsuz duygulanım olmak üzere üç temel boyutu içeren bir yapı olarak Diener tarafından (1984) tanımlanmıştır. Ortaya atıldığı tarihten bu güne alanda bir çok değişkenle ilişkisi incelenmiş bir yapı olarak Özel İyi Oluş'un, bazı kişilik özellikleri ile doğrudan ve dolaylı olarak, (Diener, 1985; Ettxeberria, Ettxeberria, Urdaneta 2019) anksiyete ve depresif belirtiler başta olmak üzere bazı psikopatolojik özelliklerle ilişkisi de yoğun şekilde incelenmiş ve gösterilmiştir (Sheridan, Boman, Mergler, Furlong, 2015).

Ontolojik İyi Oluş, Özel İyi Oluş kavramında göz ardı edilen, kişinin yaşamını geçmiş, bugün ve gelecek olmak üzere üç ana zaman boyutunda nasıl algıladığını ölçümlemeyi hedefleyen bir yapıdır ve ölçümlerindeki bilişsel ve duygusal boyutları bir zaman perspektifi içerisinde ve afektif değerlendirmeler üzerinden ele almaktadır. İnsanların yaşam deneyimlerini geçmiş, bugün ve gelecek olarak bir bütün olarak görmekle birlikte, iyi oluş hallerinin bu üç boyutu nasıl değerlediklerinden yola çıkarak ölçülmesini hedeflemektedir. Başka bir deyişle bireyler yaşamlarını bir proje olarak kurguladıklarında; geçmiş yaşantılarının bu projenin gerçekleştirilmesine ne denli katkıda bulunduğu, bugünkü yaşantılarının bu projeye ne denli uygun deneyimler içerdiği ve gelecek projelerinin halihazırda kendileri tarafından nasıl algılandığını ve bunların duygusal karşılıklarını (pişmanlık, üzüntü, hiçlik, umut) ne denli yoğun hissettiklerini ele almaktadır. Bu çerçevede Ontolojik İyi Oluş kavramı, kişilerin yaşamlarının kendi belirledikleri bireysel rotaya ne denli uygun olduğunu değerlendirmelerine dayanan bir yapı olarak, kişinin kendi yaşamının kişi için özel anlamına ne denli uygun seyrettiğinin özel bir değerlendirmesine ve bunun duygusal karşılıklarına dayanmaktadır. Bu anlamda “pişmanlık”, “gurur” ya da “umut” gibi duygu hallerinin, geçmiş, bugün ya da gelecek için değerlendirilmesiyle her birey için kendi yaşamlarına baktıklarında hissettikleri duyguduruma bir hedeflilik sağladığı ve bu sebeple aynı zamanda bilişsel bir değerlendirmeyi de içerdiği varsayılmaktadır (Şimşek ve Kocayörük, 2013).

Ontolojik İyi Oluş'un “geçmiş”e yönelik boyutunda pişmanlık, suçluluk, anlamsızlık, hayal kırıklığı, üzüntü ve yetersizlik gibi olumsuz duygulara karşılık gurur, tatmin gibi olumlu duygular yer almaktadır. Şimdiki zaman değerlendirmeleri

boşluk duyguları, kaygı hali, amaçsızlık, çaresizlik, sorumsuzluk, yorgunluk, kaybolmuşluk gibi olumsuz öznel değerlendirmelere karşılık motive olmuşluk, coşkululuk, heyecanlı olma ve enerjik olmak gibi olumlu değerlendirmeleri içermektedir. Geleceğe yönelik değerlendirmeler umutluluk, güçlülük, kendinden emin olma, cesaret, heves gibi duyguların birey tarafından öznel olarak ne oranda deneyimlendiğini içeren değerlendirmeler barındırmaktadır.

1.3 Depresyon, Kaygı ve İlgili Psikopatoloji Göstergeleri

Depresyon ve ilintili bozukluklar; yaşamdan zevk alamama, geleceğe dair umutsuzluk, benlik değerinde düşüş, intihar düşünceleri gibi bilişsel ve duygusal bileşenlerin yanında, cinsel hayat, yemek ve uyku düzeninde olağandışı değişiklikler gibi davranışsal öğelerle karakterize bir duygudurum bozukluğu olarak kabul edilmektedir (APA, 2022). Depresyon ve ilişkili değişkenler alanda yoğun şekilde çalışılmış, depresif semptomların doğasının hem doğuştan olduğu düşünülen bir takım yatkınlıklara hem de bireyin yaşam deneyimlerine bağlı olduğu, bu alanda ortaya konulan çalışmaların bulgularının genel bir özeti olarak değerlendirilebilir (Shea, Yen, 2005, Hakulinen ve ark. 2015).

Kaygı ve kaygı bozuklukları, geniş bir bozukluk grubunu kapsamakla birlikte, genel hatlarıyla durumun getirdiği tehdit ile orantısız kaygı ya da korku duyma hali ve buna bağlı bir takım davranışsal belirtilerle karakterizedir (APA, 2022). Depresif bozukluklara ve depresif eğilimlere benzer şekilde, kaygı ve ilintili bozuklukların ve klinik olarak kaygı bozukluğu olarak adlandırılmayacak yoğunluktaki kaygı ile ilintili eğilimlerin de çok değişkenli bir etiyojisi olduğu düşünülmektedir. Mevcut çalışma ile bu değişkenlerden bazılarının söz konusu psikopatoloji göstergeleri üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri incelenecektir.

1.4 Kişilik ve İyi Oluş İlişkisi

İyi oluş, gerek öznel iyi oluş, gerek psikolojik iyi oluş olarak ele alındığında, kişiliğe ilişkin faktörler ile ilişkilendirilebilecek bir kavramdır. Kişilik, bireylerde tutarlı duygusal, bilişsel ve davranışsal eğilimlere kaynaklık eden bir yapı olarak, bireyin yaşam doyumunu ve pozitif / negatif duygudurumun olası sıklığı ve yoğunluğu, yani İyi Oluş parametreleri üzerinde teorik olarak etkili olabilecek bir değişkendir. Bu

teorik bağlantı, kişiliği biyolojik kökenleri üzerinden incelemeye yönelik son dönem araştırmalarının bulgularınca doğrudan ve dolaylı olarak destekleniyor gibi görünmektedir (Lyubomirsky, Sheldon, & Schkade, 2005). Kişiliğe ilişkin modellerin içerisinde en yaygın kullanılan 5-Faktörlü kişilik modelinin Öznel İyi Oluş ile ilişkisini inceleyen çalışmaların bir meta analizinde (Steel, Schmidt, Schulz, 2008), daha önceki meta-analizlerden farklı olarak kişiliğe ilişkin faktörler tek tek ve toplu olarak ele alındığında, Öznel İyi Oluş düzeylerindeki varyansın daha önceki bulgulardan daha da yüksek (%39 - %63) düzeyde kişiliğe ilişkin faktörler tarafından açıklanabildiğini raporlamışlardır. Kişiliğe ilişkin yapıların olası biyolojik kökenleri ele alındığında, serotonin düzeylerinin Nörotisizm ile, dopamin düzeyleri ve ödül mekanizmasının işleyişinin Dışadönüklük ile ilişkisi farklı çalışmalarda ortaya konmuştur (Costa & McCrae, 1992; Schnika, Busch, & Robichaux- Keene, 2004). Bu açıdan bakıldığında yukarıda bahsedilen İyi Oluş ve kişilik ilişkilerinin bir kısmının yapısal, nörolojik kökenleri olan ve mizaca ilişkin faktörlere, bir kısmının ise bireyi belirli yaşam olaylarını deneyimlemeye ve bu deneyimleri belirli bir eğilimle değerlendirmelerine daha yatkın hale getiren ve iyi oluşu bu yolla etkileyen dolaylı ve deneyimsel süreçlere atfedilmesi mümkündür. Kişilik, yaşam olayları ve Öznel İyi Oluş arasında, belirli kişilik özelliklerinin bireyleri belirli yaşam olaylarına daha yatkın hale getirebileceği ve bu yaşam olaylarının aracılığı ile iyi oluş düzeylerinin etkilenebileceğine işaret eden araştırmalar mevcuttur (Headey & Wearing, 1989).

Bir bütün olarak yaşam deneyiminin bir zaman perspektifi içindeki öznel değerlendirmelerine dayanan iyi oluş fikri, Ontolojik İyi Oluş kavramının temelini oluşturmaktadır. Ontolojik İyi Oluş'un farklı kişilik modelleri ile ilişkisine dair çalışmalar kısıtlı olmakla birlikte, ölçeğin geliştirme aşamasında geçerlilik analizleri Beş Faktörlü Kişilik modelinin Uyumluluk hariç tüm boyutları ile güçlü korelasyonlar göstermiştir (Şimşek, Kocayörük, 2013). Beş Faktörlü Kişilik modelinin çeşitli boyutlarının Mizaç ve Karakter Envanteri boyutları ile ilişkili olduğu, hatta MKE'nin her faktörünün 5 Faktörlü Kişilik Modelinin en az bir faktörüyle minimum 0.40 düzeyinde ilişkiler gösterdiği raporlanmıştır (De Fruyt, De Wiele, Heeringen, 2000).

Kişiliği mizaç ve karakter olarak iki yapı üzerinden ele alan Cloninger'in (1993) psikobiyolojik kişilik kuramının temel sayıltılarından birisi, kişiliğin görece daha stabil ve değişime dirençli, aynı zamanda biyolojik belirlenime daha açık mizaca

ilişkin faktörler ile, yaşam deneyimlerini içeren çevresel faktörler tarafından şekillendirilmeye daha müsait karaktere ilişkin faktörlerin bir toplamından oluştuğudur. Alanda 5 Faktörlü kişilik modelinin Öznel İyi Oluş ve Psikolojik İyi Oluş ile ilişkisini gösteren çalışmalara sıkça rastlanmakla birlikte, psikobiyolojik kişilik kuramının iyi oluşa ilişkin modellerle ilişkisine dair araştırmalar görece sınırlıdır. Halbuki, kişinin yaşam doyumunu ve pozitif ya da negatif afekt yoğunluğunu ölçmeyi temel alan bir yapı olarak Öznel İyi Oluş'un, kişinin yaşam deneyimlerine bağlı olarak geliştirdiği varsayılan tutarlı davranışsal, duygusal ve bilişsel yanlılıklara işaret eden karakter boyutlarından bazıları ile ilişkili olması beklenebilir. Bu yöndeki ilişkileri araştıran sınırlı sayıdaki çalışmalardan birinde (Garcia, 2011), söz konusu ilişkinin ergenlerde beklenen yönde gözlemlendiğini ve MKE'nin karaktere ilişkin faktörlerinden özellikle Kendini Yönetme faktörünün hem Öznel İyi Oluş hem de Psikolojik İyi Oluş ve Öznel İyi Oluş faktörleri, özellikle Pozitif Afekt ve Yaşam Doyumu alt boyutları ile güçlü ilişkiler gösterdiğini bulgulamıştır. Aynı çalışma, mizaca ilişkin faktörlerden Zarardan Kaçınma ile Psikolojik İyi Oluş arasında negatif yönlü güçlü ilişkiye işaret etmektedir. Yine Garcia (2013), ergen ve erken yetişkinlikteki bireylerden oluşan örnekleme yaptığı çalışmada Yaşam Doyumu ile Kendini Yönetme arasındaki pozitif yönlü ilişkiye ek olarak, Sebat Etme Karakter Boyutu ile Pozitif Afekt arasında pozitif yönlü bir ilişkiye işaret etmektedir. Aynı çalışmada Kendini Yönetme karakter boyutu ile Pozitif Afekt arasındaki önceki çalışmasında gösterilen ilişki doğrulanmamakla birlikte, yine bir diğer Karakter boyutu olan Sebat Etme'nin Pozitif Afekt ile ilişkisi dikkat çekicidir. Zarardan Kaçınma ile Pozitif Afekt arasındaki negatif yönlü ilişki yine beklenildiği gibi anlamlı olarak raporlanmıştır.

Yetişkinlerde mizaç ve marakter özellikleri ile İyi Oluş ilişkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Yetişkin bir örnekleme kişiliğe ilişkin ölçümler için MKE'yi kullanırken İyi Oluş için farklı bir model ve ölçek (Warwick-Edinburgh Mental Well-being Scale) kullanılan bir diğer çalışmada (Spittlehouse ve ark. 2014) İyi Oluş ile Kendini Yönetme karakter boyutunun pozitif yönlü; Zarardan Kaçınma ile negatif yönlü ilişkisini doğrulamışlardır. Ontolojik İyi Oluş'a ilişkin ölçümlerin de Uyumluluk hariç olmak üzere tüm 5 Faktörlü Kişilik Boyutları ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Özellikle Nörotisizm'in "Hiçlik", Dışadönüklük kişilik boyutunun "Aktivasyon" ile ilişkisi; Açıklık kişilik boyutunun yine Ontolojik İyi Oluş'un Aktivasyon ve Umut alt ölçekleri ile ilişkileri gösterilmiştir. Yine Sorumluluk kişilik

boyutu, en güçlüsü “Umut” olmak üzere tüm Ontolojik İyi Oluş alt ölçekleri ile ilişkilidir (Şimşek, Kocayörük; 2013). Hem yapıların işaret ettiği teorik arkaplan, hem de Nörotisizm ile Zarardan Kaçınma kişilik boyutu ile depresyon başta olmak üzere kimi psikopatolojilerin arasında daha önce gösterilmiş olan ilişkiler, Ontolojik Oluş’a ilişkin özellikle Pişmanlık ve Hiçlik boyutları ile depresyon arasında pozitif yönlü; Aktivasyon ve Umut boyutları arasında ise negatif yönlü ilişkiler beklenebileceğine işaret etmektedir. Bu ilişkiler, Ontolojik İyi Oluş kavramının geçmiş, bugün ve geleceğe ilişkin yapısı üzerinden, Aaron Beck’in (1987) depresyonun yapıtaşlarını açıklamak için kullandığı “Bilişsel Üçlü” diye bilinen, kendileri, deneyimleri ve gelecekleri ile ilgili negatif ve umutsuzlukla yüklü inançlara işaret eden yapı üzerinden de anlaşılabilir ve teorik açıdan ilişkili görünmektedir.

1.5 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, mizaç ve karakter özellikleri ile depresyon ve kaygı gibi psikopatoloji göstergeleri arasındaki ilişkide Ontolojik İyi Oluş’un aracılık etkisini araştırmaktır. Kimi kişilik özellikleri ile depresyon ve kaygı değişkenleri arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar sıklıkla 5 Faktörlü kişilik modelini temel almışlardır. Cloninger’in psikobiyolojik kişilik modelini temel alan çalışmalar ise kişilik boyutları ile psikopatoloji göstergeleri arasındaki ilişkileri doğrudan ya da regresyon modelleri üzerinden incelemişler, aracılık etkilerini analiz etmemişlerdir. İyi oluş kavramına ilişkin yaygın olarak kullanılan modeller ile tek tek kişilik ya da psikopatoloji ilişkilerine dair çalışmalar literatürde bulunmakla birlikte, iyi oluş değişkenini zaman perspektifi üzerinden değerlendiren Ontolojik İyi Oluş kavramını temel alan çalışmalar sınırlıdır ve Ontolojik İyi Oluş kavramı Cloninger’in Psikobiyolojik Kişilik Modeli üzerinden hiç incelenmemiştir. Mevcut çalışma ile hem Mizaç ve Karakter Envanteri’nin arkaplanını oluşturan psikobiyolojik kişilik modelinin Ontolojik İyi Oluş ile ilişkisine, hem de bu ilişkinin kişilik ile psikopatoloji arasındaki ilişkide olası aracılığına dair çıkarımlar yaparak literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1.6 Araştırmanın Hipotezleri

Mevcut literatürdeki çalışmaların incelenmesi ve ele alınan kavramların olası ilişkilerinin kurgulanması sonucunda, mevcut araştırma şu hipotezleri test etmeyi amaçlamaktadır:

Mizaç ve Karakter Envanteri'nin Zarardan Kaçınma boyutu ile depresyon puanları arasında pozitif yönlü ilişki olacaktır.

Mizaç ve Karakter Envanteri'nin Zarardan Kaçınma kişilik boyutu ile anksiyete puanları arasında pozitif yönlü ilişki olacaktır

Mizaç ve Karakter Envanteri'nin Kendini Yönetme kişilik boyutu ile depresyon puanları arasında negatif yönlü ilişki olacaktır.

Mizaç ve Karakter Envanteri'nin Kendini Yönetme kişilik boyutu ile anksiyete puanları arasında negatif yönlü ilişki olacaktır.

Ontolojik İyi Oluş düzeyleri, Kendini Yönetme kişilik boyutu ile depresyon arasındaki ilişkiye aracılık edecektir.

Ontolojik İyi Oluş düzeyleri, Zarardan Kaçınma kişilik boyutu ile anksiyete arasındaki ilişkiye aracılık edecektir.

2 YÖNTEM

2.1 Örneklem

Araştırmanın örneklemini, çoğunluğunu İstanbul’da yaşayanların oluşturduğu 20-61 yaş aralığındaki 332 yetişkin oluşturmaktadır.

2.2 Veri Toplama Araçları

2.2.1 Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, öğrenim durumları, ebeveynlerinin öğrenim durumları, medeni halleri ve bugüne kadar psikiyatrik bir tanı alıp almadıklarına dair sorular içeren sosyodemografik bilgi formu kullanılmıştır.

2.2.2 Mizaç ve Karakter Envanteri (MKE):

Orijinali Cloninger (1993) tarafından geliştirilen Mizaç ve Karakter Envanteri (Temperament and Character Inventory), psikobiyojik öğeler içeren bir kişilik modelinin test edilmesi için kullanılmaktadır. Ölçek kişiliğin görece durağan bir yapısı olduğu varsayılan mizaca ilişkin dört, çevresel etkilere daha duyarlı olduğu ve gelişimsel olarak daha geç şekillendiği varsayılan karaktere ilişkin üç boyut içermektedir. Mizaca ilişkin boyutlar Yenilik Arayışı (YA), Zarardan Kaçınma (ZK), Ödül Bağımlılığı (ÖB) ve Sebat Etme (SE); karaktere ilişkin boyutlar ise Kendini Yönetme (KY), İşbirliği Yapma (İY) ve Kendini Aşma (KA) boyutlarından oluşmaktadır. Bu faktörlerden Sebat Etme hariç tüm faktörlerin bazı alt boyutları mevcuttur. Yenilik Arayışı faktörü heyecan arama (YA1, 11 madde), dürtüsellik (YA2, 10 madde), müsriflik (YA3, 9 madde), düzensizlik (YA4, 10 madde); Zarardan Kaçınma faktörü beklentisel endişe (ZK1, 11 madde), belirsizlik korkusu (ZK2, 7 madde), utangaçlık (ZK3, 8 madde), kolayca yorulma (ZK4, 9 madde); Ödül Bağımlılığı faktörü duygusallık (ÖB1, 10 madde), bağlılık (ÖB2, 8 madde) ve bağımlılık (ÖB4, 6 madde) alt boyutlarını içermektedir. Karaktere ilişkin faktörlerden Kendini Yönetme faktörü sorumluluk alma (KY1, 8 madde), amaçlılık (KY2, 8 madde), beceriklilik (KY3, 5 madde), kendini kabullenme (KY4, 11 madde), uyumlu ikincil huylar (KY5, 12 madde); İşbirliği Yapma faktörü sosyal onaylama (İY1, 8 madde), empati duyma (İY2, 7 madde), yardımseverlik (İY3, 8 madde), acıma

(merhametlilik) (İY4, 10 madde), erdemlilik (İY5, 9 madde); Kendini Aşma faktörü ise kendilik kaybı (KA1), kişiler ötesi özdeşim (KA2) ve manevi kabullenme alt boyutlarından oluşmaktadır. Bu boyutlarla birlikte MKE her biri birer yargı içeren toplam 240 maddeden oluşmaktadır ve katılımcılardan bu yargıların kendileri için geçerli olup olmadığını doğru - yanlış seçeneklerinden birisini işaretleyerek değerlendirmeleri istenmektedir.

Ölçeğin Türkçe'ye ve Türk kültürüne uyarlanması Arkar ve arkadaşları (2005) ve Köse ve arkadaşları (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçe versiyonunun mizaç boyutundaki faktörlerinin Cronbach alfa değerleri .60 ile .85; karakter boyutundaki faktörlerinin ise .82 ile .83 arasında bulunmuştur. Türkiye örnekleminde psikometrik geçerliliği ve klinik kullanımını destekleyen çalışmalar mevcuttur (Arkar, 2004).

2.2.3 Ontolojik İyi Oluş Ölçeği (OİÖÖ)

Ontolojik İyi Oluş (OİÖ), Şimşek (2009) tarafından, Öznel İyi Oluş perspektifine yeni bir yaklaşım olarak sunulmuş bir kavramdır. Şimşek (2009) tarafından, bu perspektife uygun olarak geliştirilen Ontolojik İyi Oluş Ölçeği (OİÖÖ), pozitif ve negatif ruh sağlığı alanlarında anlamlı sonuçlar vermiş, iç motivasyon ve psikolojik iyi oluş kavramlarıyla ilişkili bulunmuştur (Şimşek, 2009). “Geçmiş”, “Şimdi” ve “Gelecek” zaman boyutları üzerinden değerlendirmeler içeren ölçeğin “hiçlik”, “aktivite”, “pişmanlık” ve “umut” olmak üzere dört alt boyutu vardır. 5’li Likert tipi bir öz bildirim ölçeği olan OİÖÖ’de katılımcılardan her madde için “Hiç hissetmiyorum” (1 puan) ile “Çok yoğun hissediyorum” (5 puan) arasında bir cevap işaretlemesi beklenir.

2.2.4 Beck Depresyon Envanteri (BDE)

Beck Depresyon Envanteri’nin orijinali Beck ve arkadaşları (1961) tarafından geliştirilmiştir. Katılımcıların depresyon düzeyini belirlemek için düzenlenen 21 maddeden oluşmaktadır. Her madde 0 ile 3 arasında puanlanan 4 maddeden oluşmaktadır. Bu şekilde envanterden alınabilecek puan 0 ile 63 arasında değişmektedir. BDE klinik ortamlarda da sıklıkla kullanılan bir ölçektir ve bu ölçeğin puanlamasına göre; 0-9 puan arası depresyon bulunmadığını, 10-16 puan hafif (minör)

depresyon bulunabileceğini, 17-29 puan orta şiddette depresyon belirtilerini 30-63 puan aralığı ise ağır depresyonu işaret etmektedir. BDE'nin Türkçe uyarlaması Hisli (1988; 1989) tarafından gerçekleştirilmiştir. Hisli (1989) BDE'nin test-tekrar test güvenirlik katsayısını .65, yarılama yöntemi ile yapılan iç tutarlılık katsayısını .78, geçerlik katsayısını ise .63 olarak bulmuştur. BDE'nin maddelerinin faktör dağılımının incelendiği bir çalışmada Arkar ve Şafak (2004) ölçeğin bilişsel ve somatik-afektif depresyon olmak üzere iki faktörlü bir yapısı olduğunu ve bu iki faktörün varyansın %42.6'sını açıkladığı bulgusuna ulaşmışlardır. İki faktörlü modelde bilişsel depresyon faktörünün Cronbach alfa değeri .87, somatik-afektif depresyon faktörünün Cronbach alfa değeri .76 olarak hesaplanmıştır.

2.2.5 Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği Kısa Formu (DASS-21)

Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği; Lovibond ve Lovibond (1995) tarafından geliştirilmiş 42 maddeli orijinal ölçeğin 21 maddelik kısa formudur. Ölçek depresyon, anksiyete ve strese ilişkin semptomları klinik ve normal örneklemelerde ölçmeye uygun olarak geliştirilmiştir. Her bir faktör için toplamda 7 madde bulunmaktadır. Katılımcılardan maddelerde belirtilen olumsuz duygusal belirtileri son 1 hafta içinde “Hiçbir zaman”, “Bazen”, “Oldukça sık” ya da “Her zaman” seçeneklerinden hangisini yansıtır şekilde hissettiğini belirtmesi istenmektedir. Ölçekte artan puanlar belirtilerin arttığına işaret etmektedir. Orijinal çalışmada ölçeğin alt faktörlerine ilişkin iç tutarlılık katsayıları şu şekilde bulunmuştur: Depresyon, .94; Anksiyete, .87 ve Stres, .91. Ölçeğin Türkçe adaptasyonu Sarıçam (2018) tarafından yapılmıştır ve cronbach alpha katsayıları anksiyete için .84, depresyon için .87, stres için .85 olarak bulunmuştur.

3 BULGULAR

Çalışmaya ilişkin analizler SPSS 26 ve Lisrel 8.80 istatistiksel analiz programları kullanılarak yapılmıştır. Bu bölümde örnekleme ilişkin betimleyici istatistikler, gözlenen ve örtük değişkenlere ilişkin korelasyon değerleri, ölçme modeline ilişkin testler ve yapısal modele ilişkin analizler paylaşılacaktır.

3.1 Demografik Değişkenlere İlişkin Analizler

Tablo 3.1 Örneklemin Demografik Özellikleri / Cinsiyet

	Frekans	Yüzde
Erkek	94	29,2
Kadın	235	71,8
Toplam	329	

Tablo 3.2 Örneklemin Demografik Özellikleri / Yaş

N	325
Cevapsız	7
Ortalama	37,55
Std. Sapma	12,95
Minimum	18
Maksimum	83

Örneklemin demografik özelliklerine bakıldığında, %71.8'i kadın; %29.2'si erkek katılımcılardan oluşan, 37.5 yaş ortalamasına sahip bir örneklem olduğu görülmektedir.

3.2 Gözlenen Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Ölçme modelini ve yapısal modeli test etmeden önce tüm gözlenen ve örtük değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile incelenmiştir. Uygulanan normallik testi sonunda faktörlerin dağılımlarının normal olmadığı görülmüştür ($p = .0000$). Bu nedenle Spearman korelasyon analizi kullanılarak değişkenler arası korelasyonlar incelenmiştir. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 3.3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.3 Değişkenler Arası Korelasyonlar

	Yaş	YA	ZK	ÖB	SE	KY	İS	KA	DANK	DDEP	BECK	PIS	HIC	UMUT	AKT
Yaş	1,000														
YA	-,132 [*]	1,000													
ZK	-,130 [*]	-,088	1,000												
ÖB	-,006	,298 ^{**}	,084	1,000											
SE	,148 ^{**}	-,026	-,133 [*]	,072	1,000										
KY	,242 ^{**}	,023	-,453 ^{**}	,101	,326 ^{**}	1,000									
İS	,091	,115 [*]	-,220 ^{**}	,366 ^{**}	,286 ^{**}	,551 ^{**}	1,000								
KA	,018	,257 ^{**}	-,038	,268 ^{**}	-,161 ^{**}	,018	,204 ^{**}	1,000							
DANK	-,103	,088	,485 ^{**}	,064	-,053	-,413 ^{**}	-,196 ^{**}	,223 ^{**}	1,000						
DDEP	-,046	,018	,549 ^{**}	,008	-,073	-,496 ^{**}	-,239 ^{**}	,116 [*]	,711 ^{**}	1,000					
BECK	-,142 [*]	,027	,594 ^{**}	-,011	-,112 [*]	-,547 ^{**}	-,270 ^{**}	,141 [*]	,668 ^{**}	,745 ^{**}	1,000				
PIS	-,107	,032	,497 ^{**}	-,050	-,063	-,565 ^{**}	-,277 ^{**}	,087	,489 ^{**}	,588 ^{**}	,608 ^{**}	1,000			
HIC	-,127 [*]	-,045	,519 ^{**}	-,127 [*]	-,111	-,536 ^{**}	-,329 ^{**}	,012	,503 ^{**}	,678 ^{**}	,633 ^{**}	,613 ^{**}	1,000		
UMUT	-,124 [*]	,241 ^{**}	-,415 ^{**}	,076	,159 ^{**}	,324 ^{**}	,225 ^{**}	,169 ^{**}	-,268 ^{**}	-,418 ^{**}	-,397 ^{**}	-,359 ^{**}	-,573 ^{**}	1,000	
AKT	,037	,195 ^{**}	-,570 ^{**}	,089	,072	,380 ^{**}	,290 ^{**}	,012	-,469 ^{**}	-,605 ^{**}	-,658 ^{**}	-,444 ^{**}	-,667 ^{**}	,579 ^{**}	1,000

NOT: N = 332 YA (Yenilik Arayışı), ZK (Zarardan Kaçınma), ÖB (Ödül Bağımlılığı), SE (Sebat Etme), KY (Kendini Yönetme), DANK (Dass Anksiyete Puanı), DDEP (DASS Depresyon Puanı), BECK (Beck Depresyon Envanteri Puanı), PIS (Ontolojik İyi Oluşu Pızmanlık Puanı), HIC (Ontolojik İyi Oluşu Hiçlik Puanı), UMUT (Ontolojik İyi Oluşu Umut Puanı), AKT (Ontolojik İyi Oluşu Aktivasyon Puanı),
^{*}.05 düzeyinde anlamlı
^{**}.01 düzeyinde anlamlı

Korelasyon katsayıları ele alınırken, .29 ve altı düşük, .30 ve .49 arası orta, .50 ve üzeri yüksek düzey korelasyon olarak yorumlanmıştır (Cohen, 1988). Spearman korelasyon analizi sonuçları (Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**) Yenilik Arayışı (YA) kişilik boyutu ile Ödül Bağımlılığı (ÖB), Kendini Aşma (KA), Ontolojik İyi Oluş Umut (UMUT) ve Ontolojik İyi Oluş Aktivasyon (AKT) gözlenen değişkenleri arasında $p < .01$ anlamlılık düzeyinde, İşbirliği (İS) gözlenen değişkeniyle $p < .05$ düzeyinde pozitif yönlü orta ve/veya düşük düzeyde; Zarardan Kaçınma (ZK) gözlenen değişkeniyle Kendini Yönetme Sebat Etme (SE), İşbirliği (İS), Dass-21 Anksiyete Skoru (DANK), Dass-21 Depresyon Skoru (DDEP), Beck Depresyon Envanteri Skoru (BECK) ve Ontolojik İyi Oluş Ölçeği'ne ilişkin tüm gözlenen değişkenlerle (PIS), (HIC), (AKT) $p < .01$ anlamlılık düzeyinde orta ve/veya yüksek düzeyde negatif; Ontolojik İyi Oluş Umut (UMUT) gözlenen değişkeniyle pozitif; Sebat Etme (SE), gözlenen değişkeniyle $p < .05$ düzeyinde zayıf negatif yönde korelasyonlar gözlenmiştir. Ödül Bağımlılığı ile İşbirliği ve Kendini Aşma değişkenleri arasında pozitif yönlü $p < .01$ anlamlılık düzeyinde zayıf ve/veya orta

düzeyde pozitif; Ontolojik İyi Oluş Hiçlik gözlenen değişkeni ile $p < .05$ anlamlılık düzeyinde zayıf düzeyde negatif ilişki bulunmuştur. Sebat Etme ile Kendini Yönetme, İşbirliği, Kendini Aşma ve Ontolojik İyi Oluş Umut gözlenen değişkenleri arasında $p < .01$ düzeyinde pozitif yönlü zayıf ve/veya orta düzeyde; Beck Depresyon Envanteri puanları ile $p < .05$ düzeyinde anlamlı negatif yönlü zayıf korelasyon gözlenmiştir. Kendini Yönetme gözlenen değişkeni ile Sebat Etme, işbirliği, Ontolojik İyi Oluş Umut ve Ontolojik İyi Oluş Aktivasyon gözlenen değişkenleri arasında $p < .01$ düzeyinde anlamlı orta ve/veya yüksek düzeyde pozitif; Dass-21 Anksiyete Skoru (DANK), Dass-21 Depresyon Skoru (DDEP), Beck Depresyon Envanteri Skoru, (BECK), Ontolojik İyi Oluş Pişmanlık ve Hiçlik gözlenen değişkenleri ile $p < .01$ düzeyinde anlamlı orta ve/veya yüksek düzeyde pozitif yönlü ilişkide bulunmuştur. İşbirliği gözlenen değişkeni ile Kendini Aşma, Ontolojik İyi Oluş Umut ve Aktivasyon gözlenen değişkenleri arasında $p < .01$ düzeyinde anlamlı zayıf ve / veya orta düzeyde pozitif; Dass-21 Anksiyete Skoru (DANK), Dass-21 Depresyon Skoru (DDEP), Beck Depresyon Envanteri Skoru, (BECK), Ontolojik İyi Oluş Pişmanlık ve Hiçlik gözlenen değişkenleri ile $p < .01$ düzeyinde anlamlı güçlü pozitif korelasyonlar bulunmuştur. Kendini Aşma gözlenen değişkeni ile Dass-21 Anksiyete Skoru (DANK) ve Ontolojik İyi Oluş Umut değişkenleri arasında $p < .01$ düzeyinde; Dass-21 Depresyon Skoru (DDEP), Beck Depresyon Envanteri Skoru, (BECK) arasında $p < .05$ düzeyinde anlamlı pozitif yönlü zayıf korelasyonlar bulgulanmıştır.

3.3 Ölçme Modeline İlişkin Sonuçlar

Ölçme modeli test edilmeden önce veri setinin faktör yapısı incelenmiştir. Mizaç ve Karakter Envanteri'nin yapısına ilişkin eldeki verilerde, orijinal ölçekte varsayılan Yenilik Arayışı, Ödül Bağımlılığı, Zarardan Kaçınma ve Sebat Etme mizaç özellikleri ile Kendini Yönetme, İşbirliği ve Kendini Aşma karakter özelliklerinin faktör dağılımlarının orijinal modelden farklı olduğu görülmüştür. Mizaç ve Karakter Envanteri'nin Yenilik Arayışı, Zarardan Kaçınma, Ödül Bağımlılığı ve Sebat Etme boyutlarını bir boyut; Kendini Yönetme, İşbirliği ve Kendini Aşma boyutlarını bir diğer boyut olarak kavramsallaştıran orijinal faktör yapısını temel alarak yapılan ölçme modeli analizi, negatif hata varyansına işaret ederek uyumsuz bulunmuştur. Tablo 3.4 söz konusu ölçüm modelinin uyum iyiliği değeri verilerini göstermektedir.

Tablo 3.4 Mizaç ve Karakter Envanteri Orijinal Faktör Yapısını Temel Alan Ölçme Modelinin Uyum İyiliği Verileri

Uyum Ölçüsü	İyi Uyum	Kabul Edilebilir	Değer	Yorum
χ^2			439,51	
sd			71	
χ^2 / sd	2	5	6,19	Yetersiz Uyum
RMSEA	0<RMSEA<.05	.05<RMSEA<.10	.13	Yetersiz Uyum
SRMR	0<RMSEA<.05	.05<RMSEA<.08	.09	Yetersiz Uyum
NFI	.95<NFI<1	.90<NFI<.95	.90	Kabul Edilebilir
CFI	.95<CFI<1	.90<CFI<.95	.92	Kabul Edilebilir
GFI	.95<GFI<1	.90<GFI<.95	.84	Yetersiz Uyum

Orijinal ölçek yapısını temel alan ölçme modeline ilişkin veriler, Yenilik Arayışı, Zarardan Kaçınma, Ödül Bağımlılığı ve Sebat Etme boyutlarının bir faktör; Kendini Yönetme, İşbirliği ve Kendini Aşma boyutlarının bir diğer faktör olarak kurgulandığı orijinal ölçek faktör yapısının modele uyum sağlamadığına işaret etmektedir. Yaygın kullanılan kişilik envanterlerinin çoğundan farklı olarak, teoriden yola çıkarak geliştirilen bir ölçek olan Mizaç ve Karakter Envanteri'nin faktör yapısına ilişkin özellikle Avrupa ve Amerika dışındaki örneklemelerde yapılan çalışmalarda, veri setlerinin orijinal olarak teorize edilen faktör yapısından farklı olabileceği, orijinal gruplamanın temel alındığı ölçme modellerinde uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmadığı bazı başka çalışmalarda da rapor edilmiştir (Tomita, Aoyama, Kitamura, 2000; Gana, Troillet, 2003; Aluja, Blanch, Gallard, Dolcet, 2010).

Veri setine uygulanan faktör analizi sonuçları Ödül Bağımlılığı, Yenilik Arayışı ve Kendini Aşma kişilik boyutlarını bir faktör; Zarardan Kaçınma, Sebat Etme, İşbirliği ve Kendini Yönetme kişilik boyutlarını ikinci bir faktör olarak gruplamıştır (Tablo 3.5 **Mizaç ve Karakter Envanteri Faktör Analizi Tablosu**).

Tablo 3.5 Mizaç ve Karakter Envanteri Faktör Analizi Tablosu

	1	2
Kendini Yönetme	,875	,033
İşbirliği	,625	,455
Zarardan Kaçınma	-,665	,317
Sebat Etme	,585	,150
Yenilik Arayışı	-,058	,660
Ödül Bağımlılığı	,043	,789
Kendini Aşma	,042	,689

Not: N=332

Bu veriler ve literatürde MKE'nin faktör yapısının farklı örneklerde farklılaşabileceğine ilişkin diğer çalışmalar dikkate alınarak, mevcut çalışmadaki veri setine uygulanan faktör analizi sonucu elde edilen yeni faktör yapısını temel alan bir ölçme modeli geliştirilmiştir. Söz konusu yeni faktör yapısı, Kendini Aşma, Yenilik Arayışı ve Ödül Bağımlılığı boyutlarını bir faktör; Zarardan Kaçınma, Kendini Yönetme, Sebat Etme ve İşbirliği boyutlarını bir diğer faktör olarak gruplamaktadır. Bu yeni faktör yapısını oluşturan kümelenme ele alındığında, ilk kümenin (Kendini Aşma, Yenilik Arayışı ve Ödül Bağımlılığı) bireyin kişilik yapısının yaşam deneyimlerini çeşitlendirmeye ve/veya aşkın deneyimlere yönelik güdülenme düzeyine işaret ettiği göz önünde bulundurularak Otantisite (OTA) olarak isimlendirilmiştir. Diğer küme (Zarardan Kaçınma, Kendini Yönetme, Sebat Etme ve İşbirliği) içinde yer alan kişilik boyutları ise genel olarak bireyin yaşam deneyimlerine ilişkin olası risk algısı ve buna bağlı geliştirdiği beklentiler ve kaçınma düzeylerine ek olarak toplumsal yaşama uyumlanma düzeylerine işaret eden boyutlar olarak tanımlanabilir ve buna işaret edecek şekilde Denetim (DENET) olarak isimlendirilerek bir diğer örtük değişken olarak ele alınmıştır.

Ölçme modeli bu şekilde yeniden yapılandırıldığında analizlerde az önceki modelde karşılaşılan negatif hata varyansı gözlenmemektedir. Yeni modelin henüz herhangi bir modifikasyon yapılmadan sunduğu uyum iyiliği değerleri Tablo 3.6'da belirtilmiştir. Bu model, parametrelerin çoğunda önceki modelden daha iyi değerlere işaret etmektedir.

Tablo 3.6 Yeni Ölçme Modelinin Uyum İyiliği Değerleri (Modifikasyonsuz)

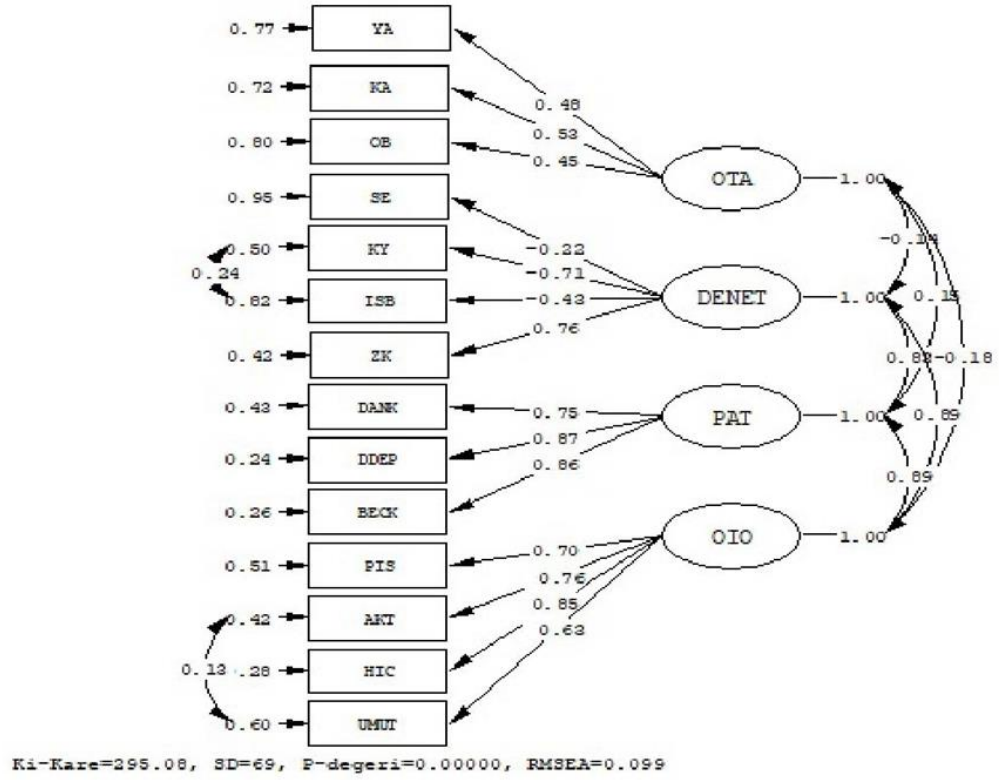
Uyum Ölçüsü	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Değer	Yorum
χ^2			361.44	
sd			71	
χ^2 / sd	2	5	5.09	Kabul Edilebilir
RMSEA	0<RMSEA<.05	.05<RMSEA<.10	.11	Yetersiz Uyum
SRMR	0<RMSEA<.05	.05<RMSEA<.08	.07	Kabul Edilebilir
NFI	.95<NFI<1	.90<NFI<.95	.91	Kabul Edilebilir
CFI	.95<CFI<1	.90<CFI<.95	.93	Kabul Edilebilir
GFI	.95<GFI<1	.90<GFI<.95	.87	Yetersiz Uyum

Önerilen modele uyum iyiliği değerlerini iyileştirmek üzere iki modifikasyon uygulanmıştır. İşbirliği ve Kendini Yönetme ile İşbirliği ve Ontolojik İyi Oluş Umut ve Aktivasyon gözlenen değişkenleri için ortak hata varyansı önerilmiştir. Uygulanan modifikasyonların ardından modelin uyum iyiliği değerleri Tablo 3.7’de gösterilmiştir.

Tablo 3.7 Yeni Ölçme Modelinin Uyum İyiliği Değerleri (Modifikasyonlu)

Uyum Ölçüsü	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Değer	Yorum
χ^2			295.08	
sd			69	
χ^2 / sd	2	5	4.27	Kabul Edilebilir
RMSEA	0<RMSEA<.05	.05<RMSEA<.10	.09	Kabul Edilebilir
SRMR	0<RMSEA<.05	.05<RMSEA<.08	.06	Kabul Edilebilir
NFI	.95<NFI<1	.90<NFI<.95	.93	Kabul Edilebilir
CFI	.95<CFI<1	.90<CFI<.95	.94	Kabul Edilebilir
GFI	.95<GFI<1	.90<GFI<.95	.90	Kabul Edilebilir

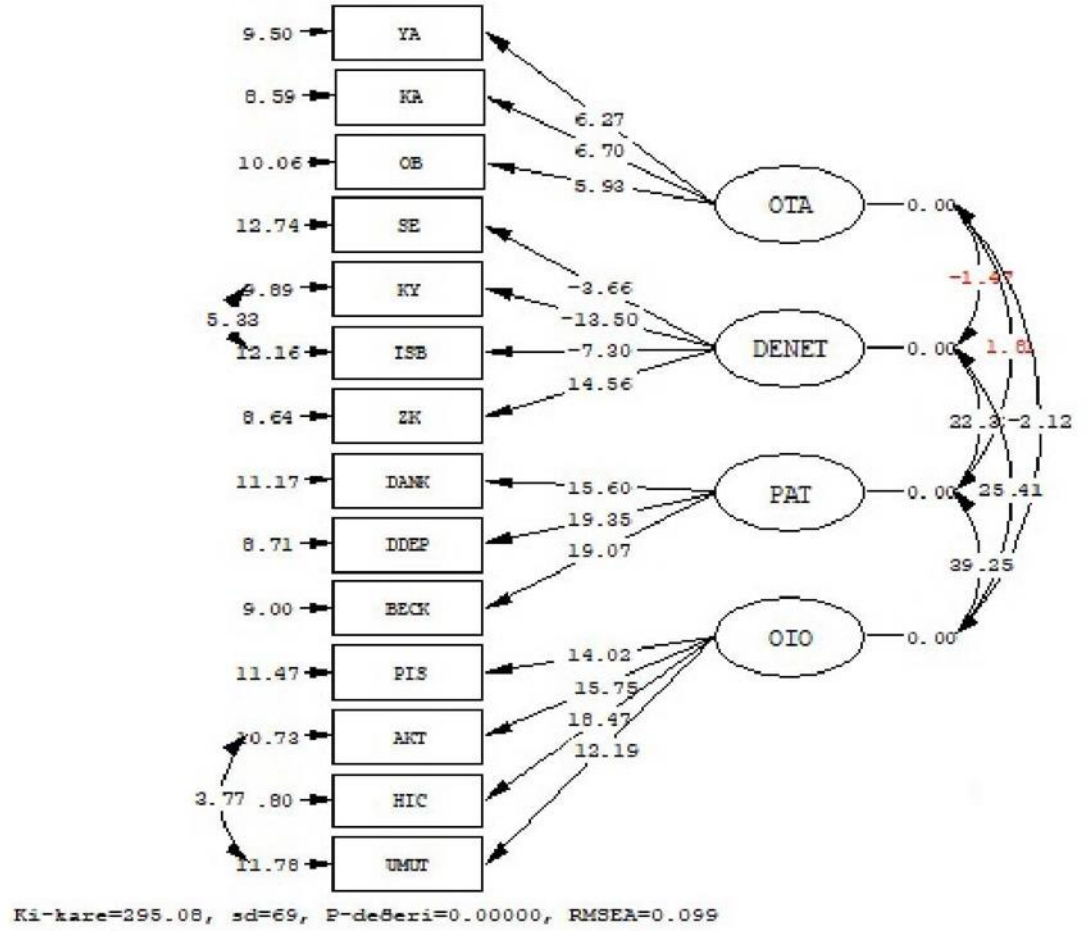
Modifikasyonların uygulanmasının ardından elde edilen uyum iyiliği değerleri (Tablo 3.7 **Yeni Ölçme Modelinin Uyum İyiliği Değerleri (Modifikasyonlu)**), tüm uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan modifikasyonlar sonrası ölçme modeli Şekil 3.1’de gösterilmiştir. Yapılan revizyonun modelin uyum değerlerine yapmış olduğu bu etkinin anlamlı olup olmadığını belirlemek üzere hesaplanan ki-kare farklılık testi (66, 2: $p<.05$) sonucu anlamlı bulunmuştur.

Şekil 3.1 Modifikasyonlar sonrası kabul edilen ölçme modeli

NOT: N = 332 YA (Yenilik Arayışı), ZK (Zarardan Kaçınma), ÖB (Ödül Bağımlılığı), SE (Sebat Etme), KY (Kendini Yönetme), DANK (Dass Anksiyete Puanı), DDEP (DASS Depresyon Puanı), BECK (Beck Depresyon Envanteri Puanı), PIS (Ontolojik İyi Oluş Ölçeği Pişmanlık Puanı), HIC (Ontolojik İyi Oluş Ölçeği Hiçlik Puanı), UMUT (Ontolojik İyi Oluş Ölçeği Umut Puanı), AKT (Ontolojik İyi Oluş Ölçeği Aktivasyon Puanı),

Kabul edilen ölçme modeli incelendiğinde örtük değişkenler ile gözlenen değişkenler arasındaki ilişkilerin -0.71 ile +0.76 arasında değiştiği görülmektedir. Modelin t değerleri Şekil 3.2’de gösterilmiştir.

Şekil 3.2 Modifikasyonlar sonrası kabul edilen ölçme modeline ilişkin t değerleri

NOT: N = 332 YA (Yenilik Arayışı), ZK (Zarardan Kaçınma), ÖB (Ödül Bağımlılığı), SE (Sebat Etme), KY (Kendini Yönetme), DANK (Dass Anksiyete Puanı), DDEP (DASS Depresyon Puanı), BECK (Beck Depresyon Envanteri Puanı), PIS (Ontolojik İyi Oluşu Pişmanlık Puanı), HIC (Ontolojik İyi Oluşu Hiçlik Puanı), UMUT (Ontolojik İyi Oluşu Umut Puanı), AKT (Ontolojik İyi Oluşu Aktivasyon Puanı),

Tablo 3.8’de belirtildiği üzere, standardize edilmiş faktör yüklerinin negatif yönde -0.22 ile -0.71; pozitif yönde 0.48 ile 0.87 arasında değiştiği ve tümünün istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak ölçme modelindeki gözlenen değişkenlerin, modeldeki örtük değişkenlerin güvenilir yordayıcıları olduğu gösterilmiştir.

Tablo 3.8 Ölçme Modeline İlişkin Parametre Değerleri

Örtük ve Gözlenen Değişkenler	Standardize Edilmemiş Faktör Yükleri	SH	t	Standardize Faktör Yük Değerleri
Otantisite				
YA	2.56	0.41	6.27*	0.48
KA	3.19	0.48	6.70*	0.53
OB	1.68	0.28	5.93*	0.45
Denetim				
SE	0.42	0.11	-3,66*	-.22
KY	5.54	0.41	13.50*	-.71
ISB	2.86	0.39	-7.30*	-.43
ZK	5.64	0.39	14.56*	0.76
Patoloji				
DANK	2.70	0.17	15.60*	0.75
DDEP	3.78	0.20	19.35*	0.87
BECK	7.68	0.40	19.07*	0.86
Ontolojik				
PIS	4,38	0.31	14.02*	0.70
AKT	3.73	0.24	15.75*	0.76
HIC	5.48	0.30	18.47*	0.85
UMUT	3.53	0.29	12.19*	0.63

NOT: N = 332 YA (Yenilik Arayışı), ZK (Zarardan Kaçınma), ÖB (Ödül Bağımlılığı), SE (Sebat Etme), KY (Kendini Yönetme), DANK (Dass Anksiyete Puanı), DDEP (DASS Depresyon Puanı), BECK (Beck Depresyon Envanteri Puanı), PIS (Ontolojik İyi Oluş Ölçeği Pışmanlık Puanı), HIC (Ontolojik İyi Oluş Ölçeği Hiçlik Puanı), UMUT (Ontolojik İyi Oluş Ölçeği Umut Puanı), AKT (Ontolojik İyi Oluş Ölçeği Aktivasyon Puanı),

Kabul edilen ölçme modelindeki örtük değişkenlerin aralarındaki ilişkiler de incelenmiştir (Tablo 3.9 **Ölçme Modelindeki Örtük Değişkenler Arasındaki İlişkiler**).

Tablo 3.9 Ölçme Modelindeki Örtük Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Örtük Değişken	OTA	DEN	PAT	OIO
Otantisite	-			
Denetim	-0.14	-		
Patoloji	0.15	0.83	-	
Ontolojik İyi Oluş	-0.18	0.89	0.89	-

Tablo 3.9’da belirtildiği üzere, örtük değişkenleri arasındaki ilişkilerin negatif yönde -0.14 ile -0,18; pozitif yönde 0.15 ile 0.89 arasında değiştiği görülmektedir. En

güçlü ilişki Ontolojik İyi Oluş ile Denetim ve yine eşit düzeyde Ontolojik İyi Oluş ve Patoloji boyutları arasında gözlenirken, en zayıf ilişki Denetim boyutu ile Otantisite boyutu arasında görülmüştür.

3.4 Yapısal Modelin Test Edilmesi

Yapısal modelin doğrudan ve dolaylı etkilerinin de dahil edildiği yapısal model test edilmiştir. Uygulanan analiz sonucunda modelin uyum iyiliği değerleri Tablo 3.10'da gösterilmiştir.

Tablo 3.10 Yapısal Modele İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

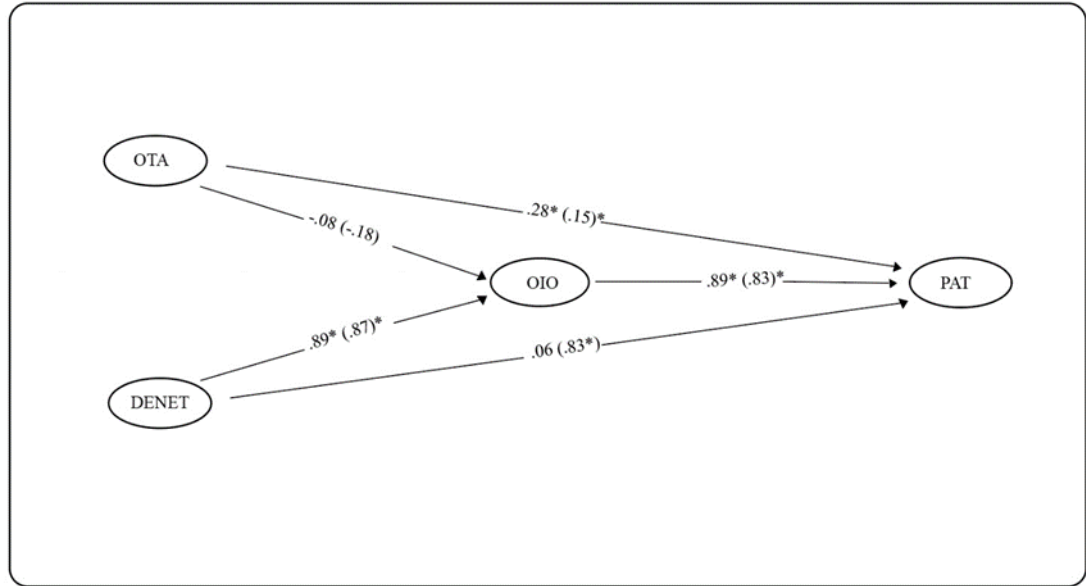
Uyum Ölçüsü	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Değer	Yorum
χ^2			263.41	
sd			57	
χ^2 / sd	2	5	4.62	Kabul Edilebilir
RMSEA	0<RMSEA<.05	.05<RMSEA<.10	.10	Kabul Edilebilir
SRMR	0<RMSEA<.05	.05<RMSEA<.08	.07	Kabul Edilebilir
NFI	.95<NFI<1	.90<NFI<.95	.92	Kabul Edilebilir
CFI	.95<CFI<1	.90<CFI<.95	.93	Kabul Edilebilir
GFI	.95<GFI<1	.90<GFI<.95	.89	Yetersiz Uyum

Ölçme modelindeki ile aynı iki modifikasyona sahip olan yapısal model testinin uyum iyiliği değerleri yapısal modelin bir tek kriter dışında kabul edilebilir uyum iyiliği değerleri verdiği işaret etmektedir. Yapısal modele ilişkin modifikasyon önerileri incelendiğinde, Ontolojik İyi Oluş Pışmanlık ve Aktivasyon gözlenen değişkenleri arasına eklenecek kovaryansın model uyum iyiliğini artırabileceği görülmüştür. Söz konusu modifikasyon uygulanarak uyum iyiliği değerleri yeniden incelenmiştir.

Tablo 3.11 Yapısal Modele İlişkin Uyum İyiliği Değerleri (Modifikasyonlu)

Uyum Ölçüsü	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Değer	Yorum
χ^2			251.61	
sd			56	
χ^2 / sd	2	5	4.49	Kabul Edilebilir
RMSEA	$0 < RMSEA < .05$	$.05 < RMSEA < .10$	.10	Kabul Edilebilir
SRMR	$0 < RMSEA < .05$	$.05 < RMSEA < .08$	.07	Kabul Edilebilir
NFI	$.95 < NFI < 1$	$.90 < NFI < .95$	.92	Kabul Edilebilir
CFI	$.95 < CFI < 1$	$.90 < CFI < .95$	.94	Kabul Edilebilir
GFI	$.95 < GFI < 1$	$.90 < GFI < .95$	.90	Kabul Edilebilir

Yapısal modele ilişkin modifikasyon önerisinin uygulanması ile elde edilen uyum iyiliği değerleri Tablo 3.11'de gösterilmiştir. Modifikasyon sonrası tüm uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir aralıklarda olduğu görülmektedir. Yapısal modelin son hali diyagram şeklinde Şekil 3.3'te gösterilmiştir.

Şekil 3.3 Yapısal Modelin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri

Kabul edilen modele göre Denetim örtük değişkeni ile Patoloji örtük değişkeni arasındaki ilişkiye Ontolojik İyi Oluş örtük değişkeninin aracılık ettiği bulunmuştur. Otantisite örtük değişkeni ile Patoloji örtük değişkeni arasında da aracılık olduğu

görülmektedir. Yapısal modelin test edilmesi sonucunda elde edilen değerlerin, eldeki yapısal modelin Ontolojik İyi Oluş'a ilişkin varyansın %79'unu, psikopatoloji göstergelerine ilişkin varyansın %77'sini açıklamakta olduğu görülmektedir.

4 TARTIŞMA

Bu çalışmada mizaç ve karakter özellikleri ile kaygı ve depresyona ilişkin göstergeler arasındaki ilişkide Ontolojik İyi Oluş'un aracılık etkisi incelenmiştir. Bu bölümde, elde edilen sonuçlar literatürdeki çalışmalardaki bulgularla karşılaştırılarak yorumlanacaktır.

4.1 Değişkenler Arası Korelasyonların Literatür Bağlamında İncelenmesi

Çalışmada ele alınan değişkenlerin birbirleriyle gösterdikleri korelatif ilişkiler incelendiğinde, literatürle uyumlu ve araştırma hipotezlerinde beklenen yönde ilişkiler ile karşılaşılmaktadır. Mizaç ve Karakter Envanteri kullanılarak incelenen kişiliğe ilişkin boyutlarda, psikopatoloji göstergeleri ile en yüksek düzeyde ilişki ($0.59, p < .01$), Zarardan Kaçınma kişilik boyutu ile depresyon puanları arasında, araştırma hipotezlerinde beklenildiği yönde pozitif olarak görülmektedir. Bu bulgu, Zarardan Kaçınma kişilik boyutunun genel olarak zarar beklentisine, daha spesifik bir tanımla “ceza ya da ödölsözlük algılandığında ortaya çıkan davranışsal ketlenme eğilimine” işaret ettiğı düşünöldüğünde anlamlıdır. Depresyonun önemli göröngülerinden birinin bireyin geleceğe dair olumsuz beklentileri olduğı düşünöldüğünde, zarardan kaçınmaya ilişkin bu kişilik kökenli eğilimin, bireyi içinde bulunduğı durumda ve geleceğinde ceza ya da ödölsözlük algılamaya daha yatkın kıldığı öne sürölebilir. Yine depresif bireylerde görölen davranışsal inhibisyon, yüksek zarardan kaçınma gösteren bireyler için daha olası görönmektedir. Zira tanımı gereğı zarardan kaçınma boyutu, bilişsel ve duygusal karşılıkları olan bir beklentinin yanısıra, bu beklentilere eşlik eden davranışsal ketlenmeye işaret etmektedir. Literatürde mizaç ve karakter özelliklerinin depresyon ve depresif belirtilerle ilişkilerini ele alan çalışmalarda da tutarlı olarak bu ilişki güçlü şekilde gösterilmektedir. Kennedy, Schwab ve Hyde (2001) kaygı bozukluğu ya da depresyon tanısı almış bireylerin normal popölasyondan oluşın kontrol grubuna göre Zarardan Kaçınma boyutundan daha yüksek puanlar aldıklarını göstermişlerdir. Cloninger, Pryzbeck, Svrakic ve Wetzel (1994), Hansenne ve ark (1999) ve yakın tarihe dek söz konusu ilişkiyi inceleyen bir çok araştırmanın ele alındığı derleme çalışmasında Lim, Barlas ve Ho (2018) Mizaç ve Karakter Envanteri'nin geliştirildiğı tarihten bu güne uzanan uzun geçmişte bu ilişkiyi tutarlı

olarak gösterdiğine işaret etmektedir. Hansenne ve arkadaşlarının (1999) çalışması zarardan kaçınma kişilik boyutunun depresyon ile ilişkisine dair özellikle dikkat çekici bir bulguya ulaşmıştır. Buna göre yenilik arayışı ve ödül bağımlılığı boyutlarında gözlenenin aksine, zarardan kaçınma kişilik boyutunda elde edilen puanlar depresif epizodlarda artış göstermekte, depresyonun iyileşmesi ya da semptom yoğunluğunun azalması durumunda düşüş göstermektedir. Bazı kişilik özelliklerinde gözlenen yaşam boyu deneyimlere duyarlılığa ilişkin bu ve benzeri bulgular, zarardan kaçınma mizaç boyutu ile depresyon arasındaki ilişkinin olası iki yönlülüğüne işaret etmektedir ve orijinal modelde daha keskin bir kalıtım – çevre ikiliği üzerinden okunan mizaç-karakter ayrımının, güncel çalışmalarda (Zwir ve ark, 2019) vurgulandığı üzere daha esnek ve karmaşık bir etkileşim ağı üzerinden okunması gerekliliği ile uyumludur.

Mevcut araştırma içinde Zarardan Kaçınma boyutu, araştırmanın ele aldığı diğer psikopatoloji göstergesi olan anksiyete puanları ile de pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki göstermektedir. DASS-21 ölçeğinin anksiyete boyutu ele alınarak yapılan analizlerde (0.48, $p < .01$) karşılaşılan ilişki, araştırma hipotezlerinde öngörülen yönde ve literatürle uyumludur. “Ceza ya da ödölsüzlük algılandığında ortaya çıkan davranışsal ketlenme eğilimine” işaret ettiği varsayılan Zarardan Kaçınma kişilik boyutunun, tanımı gereği, olumsuz beklentiler geliştirmeye bir yatkınlığa işaret etmektedir ve bu anlamıyla kaygı bozukluklarının temel karakteristikleriyle uyuşan bir niteliğe sahiptir. Literatürde Mizaç ve Karakter Envanteri ile anksiyete semptomları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, depresif belirtiler ile ilişkisini inceleyen çalışmalardan sayıca daha az olmakla beraber, mevcut çalışmalar tutarlı olarak Zarardan Kaçınma kişilik boyutu ile anksiyete puanları arasında pozitif yönlü ilişkilere işaret etmektedir (Jiang ve ark., 2003; Jylha, Isometsa, 2006, Kampman ve ark, 2014).

Zarardan Kaçınma kişilik boyutunun Ontolojik İyi Oluş boyutları ile ilişkisine dair korelasyon verileri incelendiğinde, bu kişilik özelliğinin Ontolojik İyi Oluş’a ilişkin tüm boyutlar ile anlamlı ve güçlü ilişkiler gösterdiği görülmektedir (Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**). Zarardan Kaçınma kişilik boyutu Ontolojik İyi Oluş Ölçeği’nin “Pişmanlık” ve “Hiçlik” boyutları ile pozitif yönlü; “Umut” ve “Aktivasyon” boyutları ile negatif yönlü ilişkiler göstermektedir. Söz konusu yapıların tanımları göz önünde bulundurulduğunda, bu bulguların da beklenir yönde olduğu düşünülmektedir. Zarardan Kaçınma puanlarının yüksekliği, belli ölçüde bireylerin

geçmiş deneyimlerine ilişkin pişmanlıkları, depresif değersizlik ve suçluluk duyguları üzerinde etkili oluyor olabilir. Yine Hiçlik puanı, Zarardan Kaçınma boyutunun depresif belirtiler ile daha önce tartışılan ve literatürde tutarlı olarak karşımıza çıkmakta olan ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda anlam kazanmaktadır. Depresif bireyler için karakteristik olan umutsuzluk ve davranışsal inhibisyon, Ontolojik İyi Oluş Ölçeği'nin Umut ve Aktivasyon boyutları ile Zarardan Kaçınma kişilik boyutunun arasındaki ilişkinin anlamlı ve negatif yönde olması ile tutarlıdır. Bireyler yapısal ya da deneyimsel herhangi bir sebeple zarar beklentisi içerisinde olduklarında, bunun onların davranışsal olarak ketlenmesine, harekete geçmekte isteksiz ya da halsiz olmalarında, ya da geleceğe yönelik daha az umut göstermelerinde etkili olması akla uygundur ve verilerde karşımıza çıkan bulgular da buna yönelik bir ilişki setine işaret etmektedir. Ontolojik İyi Oluş, İyi Oluş'a ilişkin literatürde görece sonradan tanımlanan bir kavramdır ve buna bağlı olarak literatürde bu kavram ile kimi kişilik özelliklerinin ilişkisine dair sınırlı sayıda çalışma bulunmakta; spesifik olarak Cloninger'in psikobiyolojik kişilik modeli ile ilişkisine dair ise hiç çalışma bulunmamaktadır. Diğer yandan İyi Oluş kavramı başka modellerle, özellikle Öznel İyi Oluş kavramı üzerinden çalışılmıştır ve buna ilişkin çalışmalar, Cloninger'in psikobiyolojik kişilik modeli ile Öznel İyi Oluş arasında çeşitli ilişkilere işaret etmektedir. Bu noktada ele almakta olduğumuz Zarardan Kaçınma kişilik boyutu, Öznel İyi Oluş'u temel alan kimi çalışmalarda Pozitif Afekt ile negatif; Negatif Afekt ile pozitif yönde ilişkiler göstermektedir (Garcia, Nima, Archer, 2013; Moreiera, Inman, Cloninger; 2023). Mevcut çalışmanın ulaştığı bu bulgular mizaç ve karakter özelliklerinin Ontolojik İyi Oluş ile ilişkisine dair literatüre katkı sunmakla birlikte Ontolojik İyi Oluş ölçeğinin kişilik ile diğer İyi Oluş ölçeklerine benzer şekilde etkileştigiğine işaret ederek yapı geçerliliği açısından da literatüre ek veriler sunmaktadır.

Mizaç ve Karakter Envanteri boyutlarının içinde, Zarardan Kaçınma kişilik boyutunun ardından mevcut çalışmada ele alınan değişkenler ile en yüksek düzeyde ilişki, Kendini Yönetme kişilik boyutu ile psikopatoloji göstergeleri ve iyi oluş değişkenleri arasında gözlenmektedir. Bu çalışmada ele alınan psikopatoloji göstergeleri arasında, Kendini Yönetme kişilik boyutu ile en yüksek düzeyde ilişki, (Tablo 3.3 Değişkenler Arası Korelasyonlar) depresyon puanları arasında görülmektedir. “Bireyin kendi tutum ve davranışları için sorumluluk üstlenmesi,

davranışlarında hür iradesiyle hareket etmesi, kendi eksik ve güçlü yanlarını tanıyıp bunları kabullenebilmesi” olarak tanımlanan (Cloninger, 1994) Kendini Yönetme karakter boyutundan edinilen yüksek puanlar, kişinin benliğini olumsuz algılaması ve buna bağlı olarak düşük özgüven ve kendilik değeri, sorumluluk almaktan ve yeni girişimlerde bulunmaktan kaçınma gibi olumsuz düşünce ve davranışlarla karakterize olan depresif eğilimlerin ortaya çıkması ile zıt yönlü bir ilişki içinde görünmektedir. Bu bulgu, literatürde Kendini Yönetme ve depresyon arasındaki ilişkileri inceleyen diğer çalışmaların bulguları ile de uyumludur (Brown, Svrakic, Przybeck ve Cloninger, 1992; Joffe, Bagby, Levitt, Regan ve Parker, 1993; Hansenne, ve ark, 1999; Richter, Polak ve Eisemann, 2003; Lim, Barlas, Ho, 2018; Norman, ve ark; 2023). Aynı kişilik boyutu, anksiyete puanları ile de negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki göstermektedir ($-0.41, p < .01$, Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**). Kendini Yönetme kişilik boyutunun tanımı, özellikle bireyin kendi yaşamı deneyimlerini kendi kontrolünde olarak görmesi ile ilişkilidir ve bu anlamda Rotter’ın “İçsel Kontrol Odaklı” olma olarak tarif ettiği olguya benzer özellikler taşıyan bireyleri tarif etmektedir. Anksiyete bozukluklarının birçoğunda karşılaşılan öznel kontrol kaybı hissi düşünüldüğünde, bu bulgunun anksiyete semptomlarının özellikleri açısından anlamlı olduğu düşünülmektedir. Yaşadıkları olayları kendi kontrolleri dışındaki sebeplerden kaynaklanır şekilde algılama ve yorumlamaya yönelik yanlılıklara sahip olan bireyler, anksiyete bozuklukları için risk grubunda görünmektedir (Archer, 1980; Kohli, Batra, Aggarwal, 2011). Korelasyon tablosu incelendiğinde (Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**) Kendini Yönetme kişilik boyutu, aynı zamanda Ontolojik İyi Oluş alt ölçeklerinin tamamıyla ilişki içinde görünmektedir. Özellikle kişinin yaşam deneyimlerine ilişkin olumsuz değerlendirmelerine dayanan Pişmanlık ve Hiçlik alt boyutları ile görece yüksek ilişkisi dikkat çekicidir. Kendini Yönetme boyutunun depresif belirtilerle daha önce ele alınan ilişkisi, burada sözü edilen ilişki için de açıklayıcıdır. Bireyler daha yüksek Kendini Yönetme puanlarına sahip olduklarında; başka bir deyişle yaşam deneyimleri üzerinde daha yüksek düzeyde kontrol sahibi olduklarına inanma eğiliminde olduklarında, bunun geçmiş yaşantılarına ilişkin daha düşük Pişmanlık, bugünkü yaşantılarına daha düşük düzeyde Hiçlik duygusunun eşlik etmesine; gelecek yaşantılarına dair ise daha fazla umutla bakmalarına katkı sağladığı düşünülebilir. İyi Oluş’a ilişkin literatürde daha yaygın şekilde karşımıza çıkan diğer modelleri temel alan çalışmaların Mizaç ve Karakter Özellikleri ile ilişkileri gözden geçirildiğinde, Kendini Yönetme boyutunun tutarlı

olarak İyi Oluş ile ilişki içinde olduğunu görmek mümkündür ve söz konusu bulgu bu açıdan da literatür ile uyumlu görünmektedir. Örneğin Garcia ile Garcia ve ark, (2011, 2013) Kendini Yönetme kişilik boyutunun Psikolojik İyi Oluş, Yaşam Doyumu ve Pozitif Afekt ile pozitif; Negatif Afekt ile negatif yönlü ilişki içinde olduğunu raporlamıştır. Moreira, Ingman ve Cloninger'in (2023) güncel genetik, psikolojik ve nörolojik perspektifleri entegre eden çalışması, yine Kendini Yönetme'yi de içeren bir takım kişilik organizasyonlarının, yaşam doyumunun yüksekliği ve negatif afektin azlığı ile ilişkisine işaret etmektedir. Bu anlamda mevcut çalışmanın Ontolojik İyi Oluş'u temel alan bulgularının, diğer iyi oluş modelleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkileri ele alan çalışmaların bulguları ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Zarardan Kaçınma ve Kendini Yönetme kişilik boyutlarının dışındaki kişilik özelliklerinin Ontolojik İyi Oluş ve psikopatoloji göstergeleri ilişkileri ele alındığında, korelasyon tablosunda (Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**) karşımıza çıkan ilişkiler, görece daha az güçlü görünmektedir. Örneğin Yenilik Arayışı kişilik boyutu, Ontolojik İyi Oluş Ölçeği'nin Umut ve Aktivasyon boyutları ile ($p < .01$) düzeyinde ilişkili görünmektedir. Bu kişilik özelliği, yeni uyaranlara yönelik güdülenme düzeylerine veya ödül belirtileri söz konusu olduğunda harekete geçme eğilimine işaret eden bir yapıdır ve bu anlamda geleceğe yönelik umutluluk ve aktivasyon düzeyleri ile ilişkisi teorik yapısı ile uyumludur. Ancak literatürde Zarardan Kaçınma ve Kendini Yönetme kişilik boyutları ile İyi Oluş arasında karşımıza çıkan tutarlı ve güçlü ilişkiler, Yenilik Arayışı boyutu söz konusu olduğunda karşımıza çıkmamaktadır. Mevcut çalışmada karşımıza çıkan Yenilik Arayışı – Ontolojik İyi Oluş ilişkisi de, söz edildiği üzere Ontolojik İyi Oluş'un yalnızca Umut ve Aktivasyon boyutları ile görece daha zayıf bir ilişkiye işaret etmekle birlikte; tartışılmaya değerdir. Zira Ontolojik İyi Oluş kavramı literatürde yaygın olarak kullanılan diğer İyi Oluş modellerinden farklı olarak, bireyin iyi oluşunu bir zaman perspektifi içinde değerlendirmesine dayanmaktadır. Burada karşımıza çıkan Yenilik Arayışı – Umut ve Aktivasyon boyutları arasındaki ilişki de, özellikle bireyin gelecek değerlendirmeleri ile ilişkilidir. Yenilik Arayışı'nın kavramsal olarak geleceğe ilişkin beklentiler ve buna bağlı olarak harekete geçmeye yönelik güdülenme ile ilişkisi düşünüldüğünde, İyi Oluş'u yalnızca bugünkü duygudurumun pozitif ya da negatif uçlar üzerinde değerlendirildiği Öznel İyi Oluş'u ya da kişinin mevcut durumda hissettiğini raporladığı Yaşam Doyumu'nu içeren Psikolojik İyi Oluş'u temel alan çalışmalarda

böyle bir ilişkinin gözlenmemiş olması anlaşılabilir. Yenilik Arayışı kişilik boyutu, ancak geleceğe ilişkin değerlendirmeleri de içeren bir iyi oluş modeli içerisinde anlamlı ilişkiler gösteriyor olabilir. Verilerde karşımıza çıkan ve teorik olarak makul görünen bu ilişkinin doğasını anlamamız için, Ontolojik İyi Oluş ile Cloninger'in psikobiyolojik modelini temel alan daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç vardır.

Korelasyon ilişkilerine dair elimizdeki verilerde (Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**) karşımıza çıkan bir diğer ilişki seti, İşbirliği kişilik boyutu ile anksiyete, depresyon ve Ontolojik İyi Oluş boyutları arasındaki ilişkilerdir. İşbirliği kişilik boyutu, depresyon puanları ile negatif yönlü anlamlı ($p < .01$) bir ilişki içindedir. Bu ilişki, mevcut çalışmanın bulgularına benzer bir şekilde, literatürdeki diğer çalışmalarda da yine Zarardan Kaçınma ve Kendini Yönetme boyutları kadar güçlü olmamakla birlikte, gösterilmiştir (Farmer ve ark., 2003, Cloninger, Svrakic, Przybeck, 2006). İşbirliği kişilik boyutu, kısaca bireyin kendisini toplumun entegre bir parçası olarak görerek diğer insanlarla işbirliği yapmaya ilişkin tutumlarını ölçen bir yapıdır. Depresif semptomların getirdiği davranışsal inhibisyonun sosyal ilişkilerden kaçınmaya ya da bunlardan eskisi kadar hoşlanmamaya yönelik etkileri bilinmektedir ve depresyon ile sosyal izolasyonun ve sosyal destek eksikliğinin ilişkileri bir çok araştırmada gösterilmiştir (Dumont, Provost, 1999; Evangelos, Dimitrios, 2017). Bu açıdan düşünüldüğünde İşbirliği kişilik boyutu ile depresyon arasında mevcut çalışmada görülen muhtemel iki yönlü ilişki literatürle uyumlu ve teorik açıdan anlamlıdır. Klinik açıdan bakıldığında literatürde Mizaç Karakter Envanteri ile depresif belirtiler arasındaki ilişkilere dair veriler, yüksek Zarardan Kaçınma ve düşük Kendini Yönetme puanlarının depresif yatkınlığa, İşbirliği boyutunun ise depresyonun prognozu ve terapi etkililiği gibi etmenlerle etkileştiği söylenebilir (Cloninger, Svrakic, Przybeck, 2006). Bu etki sosyal etkileşimler ve birlikte hareket edebilmeye yönelik bir eğilim olarak İşbirliği boyutunun bireyi depresyonun getirdiği sosyal izolasyondan kurtarmaya yardımcı olması üzerinden anlaşılabilir gibi, daha özel bir bağlam olarak terapötik işbirliği üzerinden de anlaşılabilir.

İşbirliği kişilik boyutu ile anksiyete puanları arasındaki negatif yönlü ilişki de benzer şekilde Zarardan Kaçınma ve Kendini Yönetme gibi diğer kişilik boyutlarına göre daha düşük olmakla birlikte anlamlıdır ($p < .01$, Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**). Bu ilişki de literatürdeki çalışmaların bulguları ile uyumludur.

İşbirliği kişilik boyutu bir çok çalışmada anksiyete bozuklukları için yordayıcı bir değişken olarak görülmemesine karşın, negatif yönlü korelatif ilişkiler sıklıkla raporlanmıştır (Mula ve ark., 2008; Lu ve ark., 2012). Doğrudan ilişkilerden daha çok dolaylı ve klinik açıdan daha anlamlı olacak şekilde, özellikle belirli kişilik boyutu kombinasyonlarının belirli psikopatolojiler ile ilişkilerine dair analiz ve tartışmalarda İşbirliği boyutunun olası açıklayıcı bir gücü olduğu görülmektedir. Örneğin düşük Kendini Yönetme ve düşük İşbirliği kişilik boyutlarının oluşturduğu profillerin daha olumsuz bir OKB prognozu ve bazı kişilik bozuklukları ile ilişkili olabileceği öne sürülmüştür (Cloninger, 1993; Kusunoki ve ark., 2000; Kim, Kang, Kim, 2009). Buna göre OKB'li bireylerde karakteristik olarak görülen sokulan düşünceler ve zorlantılar, bireyin davranışları üzerinde kontrol sahibi olduğu hissini zedeleyip otonom bir birey olma duygusunu olumsuz yönde etkileyerek daha düşük Kendini Yönetme düzeyleri ile; takıntı ve zorlantılar sebebiyle dışarıdan tuhaf/olağandışı görünme korkusu ile toplumun entegre bir parçası olma algısını zedeleyerek daha düşük İşbirliği boyutları ile ilişkili olabilir. Yine OKB'li bireylerde daha yaygın görülen görece düşük kontrol hissi ve buna bağlı kontrol etme ihtiyacı, (McLaren, Crowe, 2003; Moulding, Kyrios, 2006; Gillan ve ark., 2014) sosyal ilişkilerde diğerleri ile işbirliği yapmayı zorlaştıran bir faktör olarak rol oynuyor olabilir.

Yine İşbirliği boyutunun Ontolojik İyi Oluş ile ilişkisi incelendiğinde, görece zayıf-orta düzey ancak anlamlı ($p < .01$) korelasyon ilişkileri karşımıza çıkmaktadır (Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**). Literatürde Ontolojik İyi Oluş ile Mizaç Karakter Envanteri boyutlarının ilişkisini inceleyen çalışma bulunmamakla birlikte, Ontolojik İyi Oluş'un ilişkili olduğu bilinen diğer iyi oluş modelleri ile Mizaç Karakter Envanteri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar incelendiğinde, bu bulgunun da literatür ile uyumlu olduğu görülmektedir. İşbirliği kişilik boyutu özellikle algılanan sosyal destek ile güçlü, diğer iyi oluş değişkenleri ile düşük ancak anlamlı korelasyonlar göstermektedir (Cloninger, Zohar, 2011). Bireyin sosyal toleransı, empati ve yardımseverlik düzeyleriyle de ilişkili olan İşbirliği boyutunun, sosyal destek algısı üzerindeki etkisi, iyi oluş ile ilişkisini açıklıyor olabilir. Mevcut çalışmada kullanılan Ontolojik İyi Oluş paradigmasının boyutları incelendiğinde, İşbirliği kişilik boyutunun Ontolojik İyi Oluş'un Pişmanlık ve Hiçlik boyutları ile negatif, Umut ve Aktivasyon boyutları ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir ve en yüksek ilişki Hiçlik boyutu ile gözlenmektedir. OİO'nun zaman perspektifi

üzerinden değerlendirildiğinde, bireyin geçmiş yaşantılarına ilişkin deneyim ve değerlendirmelerinin bir kısmının, sosyal etkileşimlerinin doyuruculuğu üzerinden gerçekleştiği ve kendilerini diğerleri ile olumlu bir ilişki içinde gören bireylerin daha yüksek İşbirliği puanları, buna bağlı olarak da daha düşük Pişmanlık puanları aldığı düşünülebilir. Özellikle Hiçlik boyutu ile İşbirliği boyutu arasındaki ilişkinin görece daha yüksek oluşu, bireyin kendisini sosyal ortamının ya da daha geniş bir çerçevede toplumun entegre bir parçası hissetmemesi durumunda Ontolojik İyi Oluş'un Hiçlik boyutundan daha yüksek puanlar aldığını göstermektedir. Hiçlik boyutunun kişinin kendisini şimdiki zamanda amaçsız, kaybolmuş, sorumsuz ve boşluk içinde hissetmesi ile karakterize olduğu düşünüldüğünde (Kocayörük ve ark., 2018) bu ilişki teorik olarak da beklenebilir. Kendilerini sosyal bir grubun ya da toplumun entegre bir parçası olarak hissetmediğinde bireyler daha fazla amaçsız, kaybolmuş, sorumsuz ve boşluk içinde hissediyor olabilirler.

Mevcut çalışmada ele alınan değişkenlerin gösterdiği anlamlı korelatif ilişkiler içerisinde ele alınması gereken son değişken, Kendini Aşma kişilik boyutu ile bazı psikopatoloji göstergeleri ve bazı Ontolojik İyi Oluş boyutları arasındaki ilişkilerdir. Bu boyut, anksiyete puanları ile görece en yüksek düzeyde olmak üzere ($p < .01$), depresyon ve Ontolojik İyi Oluş Umut ölçeklerinden elde edilen puanlarla düşük düzeyde ($p < .05$) korelasyonlar göstermiştir (Tablo 3.3 Değişkenler Arası Korelasyonlar). Kendini Aşma kişilik boyutu, özellikle psikopatoloji göstergeleri ile ilişkileri açısından ele alındığında, literatürde farklı yönde bulgular ile karşılaşılan bir değişkendir. Psikobiyolojik kişilik modelinin temel alındığı çalışmaların çoğu, Kendini Aşma boyutu ile psikopatoloji göstergeleri arasında korelatif ya da yordayıcı doğrudan bir ilişkiye işaret etmemektedir (Cloninger ve ark., 2006, Cloninger ve Zohar, 2011; Lu ve ark., 2012; Asano ve ark., 2015; Norman ve ark., 2023). Bazı çalışmalar ise bu ilişkinin mevcut çalışmadakine benzer olarak pozitif yönde varlığını raporlamıştır (Hansenne ve ark., 1999, Farmer ve ark., 2003). Kimi araştırmacılar bu farklılıkların ölçeğin bu boyutunun kültüre duyarlılığı ile ilgili olabileceğini öne sürmüştür. Örneğin bu ilişkiye (Kendini Aşma – Depresyon) ulaşan Farmer ve arkadaşları (2003), Galler örneklemeden toplanan ellerindeki veri setinin, aynı ilişkinin gözlemlenmediği Cloninger'in (1993) çalışmasındaki Amerikan örneklemine kıyasla daha düşük ortalama Kendini Aşma puanlarına sahip olduğuna işaret etmektedir. Kendini Aşma boyutu, aşkın ve spiritüel deneyimlere yatkınlık ile

karakterizedir. Bu veriler ışığında bireylerin içinde bulundukları toplumun yaygın eğilimleri ile uyumlu olması durumunda Kendini Aşma'nın depresif eğilimlerle ilişkisinin zayıfladığı ya da ortadan kalktığı yorumu yapılabilir. Diğer yandan söz konusu boyutun ikircikli tanımı ve kavramsallaştırılma biçimi de, psikopatoloji göstergeleri ile arasındaki olası ilişkilerin tutarsızlığına katkıda bulunuyor olabilir. Cloninger aynı (1993) çalışmasında, söz konusu yapıyı “doğa ile aşkın bir özdeşim kurma ya da analitik muhakeme ile açıklanamayacak ilişkileri idrak etme” ile tanımlarken, bunu “spiritüel bir kabulleniş” olarak tanımlamaktadır ve özü itibarıyla psikolojik sağlamlık açısından olumlu bir özellik olarak görmektedir. Ancak bu tanım aynı zamanda kimi psikopatolojilerin semptomları olan duyu-ötesi deneyimler, halüsinasyonlar ve daha genel anlamda objektif gerçeklikten kopuşu içeren psikotik deneyimleri de çağrıştırmaktadır. Bu yorum, son yıllarda bazı çalışmalarda ele alınan, psikotik semptomları bir süreklilik doğrusu üzerinde çeşitli düzeylerde gösterilebilen bir yapı olarak ele alan çalışmaların yaklaşımı açısından değerlendirilebilir. Bu yaklaşım klinik olmayan gruplarda gözlenen Psikotik-Benzeri Deneyimleri (Psychotic-like Experiences, PLE) tanımlamaktadır. Olağandışı duysal ve algısal deneyimlere işaret eden ancak içgörü yoksunluğu ve işlevsellik kaybı içermeyen Psikotik-benzeri deneyimler, bazı çalışmalara göre %5 ile 8 arasında bir prevalans ile gözlenmektedir. (Van Os ve ark., 2009, Linscott ve Van Os, 2013). Kendini Aşma boyutunu oluşturan maddelerin içeriğine bakıldığında, özellikle Manevi Kabullenme – Akılcı Maddecilik alt boyutundaki bazı maddeler, Psikotik-benzeri deneyimler ile benzerlik göstermektedir. Örneğin Madde 56: “Bazen neler olacağını sezmeme olanak veren, bir ‘altıncı his’ e sahipmişim gibi gelir”, Madde 116: “Duyu-dışı algılamanın (telepati ya da önceden bilme gibi), gerçekten de mümkün olduğuna inanırım”, Madde 175: “Kendimin duyu dışı algılar yaşadığına inanırım” ifadelerine katılınması durumunda Kendini Aşma puanları yükselmektedir. Bu açıdan bakıldığında yine bazı çalışmaların gösterdiği Psikotik-benzeri deneyimler ile Kendini Aşma puanları arasındaki ilişkiler anlam kazanmaktadır (Gaweda, Prochwicz, Cella, 2015; Prochwicz, Gaweda, 2016). Psikotik-benzeri deneyimlerin, klinik olmayan bazı bireylerle birlikte, psikotik bireylerde de karakteristik olarak ve tanımı gereği daha yüksek düzeyde görüldüğü bilinmektedir. Ancak bazı çalışmalar bu deneyimlerin yalnızca psikotik bireylerde değil, depresyon tanısı almış bireylerde de, bu tanıyı hiç almamış bireylere oranla daha yüksek oranda gözlemlendiğine işaret etmektedir (Varghese ve ark., 2009). Bu ilişki, mevcut çalışmada ve literatürde bazı diğer

çalışmalarda, Kendini Aşma – depresif belirtiler arasında karşımıza çıkan düşük – orta düzeyli ilişkileri belirli düzeyde açıklamaktadır. Kendini Aşma kişilik özelliğinin yaşam olaylarını açıklamada bazen ilahi, bazen doğaüstü referansların kullanılmasına yönelik getirdiği yatkınlık açısından ele alındığında, bu boyuttan düşük puan alanlara kıyasla daha yüksek dışsal odaklılığa işaret ettiği düşünülebilir. Bireylerin yaşam olaylarını açıklamada kendileri dışındaki faktörleri açıklayıcı olarak kullanması olarak tanımlanabilecek olan dışsal odaklılık ise daha önce söz edildiği üzere depresif eğilimlerle ilişkilidir. Bu bağlantı, hem depresif hem psikotik belirtilerin yüksek Zarardan Kaçınma ve düşük Kendini Yönetme puanları ile karakterize kişilik profillerinde daha yüksek görünmesi üzerinden de açıklanabilir (Prochwicz, Gaweda, 2016). Başka bir deyişle, bireylerin Kendini Aşma puanlarının yüksekliliği, özellikle yüksek Zarardan Kaçınma ve düşük Kendini Yönetme puanları ile yan yana geldiğinde psikopatoloji ile ilişkili hale geliyor olabilir. Bu görüş, Cloninger ve arkadaşlarının (1999) orijinal teorik modelinde de savunulmuştur ve daha yakın zamanlı çalışmalarda, van Rossum ve arkadaşlarının (2011) psikotik deneyimlerin, afektif bozukluklar ve afektif düzensizliğin getirdiği gerçeklik çarpıtmaları ile yan yana gittiği görüşü ile de uyumludur. Yine Kendini Aşma boyutunun, afektif düzensizliği karakteristik olarak daha fazla yaşayan, bipolar bozukluk tanısı almış bireylerde yalnızca majör depresyon tanısı almış bireylere kıyasla daha yüksek bulunmasına ilişkin veriler de bu ilişki açısından destekleyicidir (Harley, Wells, Frampton ve Joyce, 2011).

Mevcut çalışmanın veri setinde Kendini Aşma puanları, depresyon puanlarının yanısıra (ve o ilişkiye göre daha yüksek düzeyde olmakla birlikte) anksiyete puanları ile de düşük düzeyde pozitif yönlü ilişki içinde görünmektedir ($p < .01$; Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**). Literatürde bu ilişkiye ilişkin veriler tutarsızdır. Az sayıdaki çalışma klasik olarak anksiyete bozuklukları arasında kabul edilen Obsesif Kompulsif Bozukluk semptomları ile Kendini Aşma arasında ilişkilere işaret etmektedir ve bu ilişkinin OKB’li bireylerde daha yaygın görülen düşünce-eylem füzyonu ve sihirli düşünme (magical thinking) gibi bilişsel çarpıtmalar ya da bazı durumlarda psikotik özellikler gösteren OKB ile ilişkili olabileceğini öne sürmüşlerdir (Ferrao ve ark., 2018). Bazı alışmalar ise özellikle ileri yaşlarda spiritüelitenin ölüm kaygısı ile baş etmede işlevsel olduğuna dair veriler ortaya koymuştur ve ölüm kaygısı ile negatif yönlü bir ilişki rapor edilmektedir (Coward, Reed, 1996; Abu Khait ve ark.,

2023). Bu sınırlı sayıda ve tutarsız bulgular göz önünde bulundurulduğunda, Kendini Aşma ile anksiyete belirtileri arasındaki ilişkiye dair daha fazla çalışmaya ihtiyaç var gibi görünmektedir.

Kendini Aşma kişilik boyutunun Ontolojik İyi Oluş boyutları ile, “Umut” boyutu hariç ilişkisiz olduğu görülmektedir (Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**). Literatürde Ontolojik İyi Oluş ile psikobiyojik kişilik modelinin ilişkisini inceleyen çalışma bulunmamakla birlikte, diğer İyi Oluş modellerini temel alan çalışmalarda Kendini Aşma boyutu iyi oluş değişkenleri ile sıklıkla çeşitli düzeylerde ilişkili bulunmuştur. Örneğin Moreira ve arkadaşları (2023), Pozitif Afekt ile Kendini Aşma arasında, özellikle başka bazı kişilik boyutlarından alınan düşük ya da yüksek puanlarla yan yana geldiğinde, pozitif bir ilişki olduğunu raporlamıştır. Mevcut çalışmada da Ontolojik İyi Oluş boyutlarından Umut boyutu, yalnızca pozitif değerlendirmeler içeren bir boyuttur ve bu anlamda Kendini Aşma ile ilişkisi literatürdeki Kendini Aşma – Pozitif Afekt ilişkisi ile uyumludur. Aynı çalışmada Kendini Aşma ile negatif afekt ve yaşam doyumu arasında ise bir ilişki ise gözlenmemiştir. Bu bulgu, mevcut çalışmada kullanılan Ontolojik İyi Oluş paradigmasındaki görece negatif duygulanım ve değerlendirmelerle ilişkili “Pişmanlık”, “Hiçlik” gibi boyutlarla Kendini Aşma arasında bir ilişki bulunmaması ile de uyumludur. Bu ilişkiler yine dikkatle ele alınmalıdır çünkü söz konusu Kendini Aşma boyutu, daha önce söz edildiği üzere bazı çalışmalarda depresif eğilimlerle de ilişkili bulunmuştur. Ancak bu ilişkiler, Kendini Aşma boyutunun ancak başka kişilik boyutları ile yan yana gelerek bir profil oluşturması (Yüksek Zarardan Kaçınma – Düşük Kendini Yönetme) durumunda söz konusudur. Bu yüzden Kendini Aşma ile pozitif afekt ve/veya psikopatoloji göstergeleri arasındaki ilişkiler doğrudan olmaktan çok dolaylı bir doğaya sahip gibi görünmektedir. Mevcut çalışmada test edilen ve ilerleyen bölümlerde tartışılacak olan yapısal model ile bu dolaylı etkilere dair daha fazla bilgi sahibi olunabilecektir.

4.2 Araştırmada Kullanılan Ölçme Modelinin İncelenmesi

Bu çalışmada, kişiliği mizaç ve karakter olmak üzere iki ana yapı üzerinden açıklayan psikobiyojik kişilik modelini temel alan Mizaç ve Karakter Envanteri ile, görece yeni bir iyi oluş paradigması olan Ontolojik İyi Oluş’un depresyon ve anksiyete göstergeleri üzerindeki olası etkileri incelenmiştir. Çalışmada ele alınan yapıların

faktör sayısının yüksekliği sebebiyle ve merak edilen olası aracılık etkilerinin ölçülebilmesi amacıyla analizler yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak yapılmıştır.

Mevcut araştırmada uygulanan analizler, öncelikle eldeki veri setinin Cloninger'in orijinal modelinde öne sürülen faktör yapısına uyumluluğunu test etmek amacıyla yapılmıştır. Uygulanan faktör analizi, eldeki veri setinde orijinal modelde mizaç ve karakter özellikleri olarak gruplanan kişiliğe ilişkin boyutların, farklı bir şekilde organize olduğunu göstermiştir (Tablo 3.5 **Mizaç ve Karakter Envanteri Faktör Analizi Tablosu**). Psikobiyolojik Kişilik Modeli'nde "Zarardan Kaçınma", "Ödül Bağımlılığı", "Yenilik Arayışı" ve "Sebat Etme" mizaca ilişkin yapılar olarak tanımlanmaktadır. "Kendini Yönetme", "İşbirliği" ve "Kendini Aşma" ise karaktere ilişkin yapılar olarak öne sürülmüştür. Uygulanan faktör analizi ise bundan farklı bir gruplaşmaya işaret etmiştir. Analizler Kendini Yönetme, İşbirliği, Zarardan Kaçınma ve Sebat Etme boyutlarını bir faktör; Yenilik Arayışı, Ödül Bağımlılığı ve Kendini Aşma boyutlarını ise ikinci bir faktör olarak gruplamıştır. Bu yeni faktör yapısı test edilmeden önce, ölçme modeli orijinal faktör yapısına uygun olarak kurgulandığında, ölçme modelinin uyum iyiliği değerlerinin yetersiz olduğu görülmüştür (Tablo 3.4 **Mizaç ve Karakter Envanteri Orijinal Faktör Yapısını Temel Alan Ölçme Modelinin Uyum İyiliği Verileri**). Psikobiyolojik kişilik modelini temel alan Mizaç ve Karakter Envanteri'nin çeşitli dillerdeki versiyonlarının kullanıldığı birçok çalışma, benzer şekilde teorik olarak önerilen faktör yapısının dışında faktör yapıları rapor etmiştir. Yaygın kullanılan kişilik envanterlerinin çoğundan farklı olarak, teoriden yola çıkarak geliştirilen bir ölçek olan Mizaç ve Karakter Envanteri'nin faktör yapısına ilişkin özellikle Avrupa ve Amerika dışındaki örneklemelerde yapılan çalışmalarda, veri setlerinin orijinal olarak teorize edilen faktör yapısından farklı olabileceği ya da orijinal gruplamanın temel alındığı ölçme modellerinde uyum iyiliği değerlerinin yeterli olmadığı bazı başka çalışmalarda da rapor edilmiştir (Farmer, Goldberg 2008; Tomita, Aoyama, Kitamura, 2000; Gana, Troillet, 2003; Aluja, Blanch, Gallard, Dolcet, 2010; Garcia ve ark., 2012). Ölçeğin Türkçe uyarlamasının geçerlik, güvenirlik ve faktör analizlerinin yapıldığı orijinal çalışmada da, kabul edilebilir geçerlik ve güvenirlik değerlerine ulaşılmasına karşın faktör yapısının Cloninger'in teorik modelinden farklı olduğu not edilmiştir (Köse ve ark., 2004, Arkar ve ark., 2005) ve mevcut çalışmada önerilen faktör yapısına benzer şekilde "Yenilik Arayışı" ve "Kendini Aşma" boyutları aynı faktör içinde görülmüştür. Genel olarak orijinal

dilinde ve geliştiricisi tarafından yapılan geçerlik güvenirlik çalışması (Cloninger, 1993) dışında, ölçeğin başka dillerdeki uyarlamaları için yapılan geçerlik güvenirlik çalışmalarının faktör yapılarının teorik olarak önerilenden farklı olarak bulgulandığı söylenebilir. İsveççe versiyonu (Brandstrom ve ark., 1998), Almanca versiyonu (Brandstrom ve ark., 2001), Fransızca versiyonu (Pelissolo ve Lepine, 2000), İspanyolca versiyonu (Gutierrez ve ark., 2001), ve Korece versiyonu (Sung ve ark., 2002) faktör yapılarında çeşitli varyasyonlar tanımlamışlardır. Buna karşın bu çalışmaların tamamı Mizaç ve Karakter Envanteri'nin kabul edilebilir düzeyde psikometrik özellikler gösterdiğini vurgulamışlardır. Güvenirlik katsayılarının genel olarak yüksek bulunmasının yanı sıra psikobiyolojik kişilik modelinin diğer psikolojik ve psikopatolojik özellikler ile gösterdiği beklenir yönde ilişkilere dair literatürdeki çok sayıda çalışma, kriter geçerliliği açısından ölçeğin kullanımının faydalılığına işaret etmektedir.

Yukarıda söz edilen çalışmaların benzer yöndeki bulgularından yola çıkarak, Mizaç ve Karakter Envanteri boyutlarının mevcut çalışmadaki dağılımlarının orijinal modelden farklı olabileceği kabul edilmiştir. Veri setinin faktör dağılımlarının orijinal modele uygun şekilde bir model ile test edilmesi kabul edilebilir olmayan uyum iyiliği değerleri verdiği için, toplanan verilerin işaret ettiği yönde yeni bir faktör yapısı tanımlanmıştır. Bu yeni faktör yapısı, Kendini Yönetme, İşbirliği, Zarardan Kaçınma ve Sebat Etme boyutlarını 1. Faktör; Yenilik Arayışı, Ödül Bağımlılığı ve Kendini Aşma boyutlarının ise 2. Faktör olarak oldukça güçlü bir şekilde yüklendiğine işaret etmektedir (Tablo 3.5 **Mizaç ve Karakter Envanteri Faktör Analizi Tablosu**). Önerilen bu faktör yapısının ölçme modeli olarak test edilmesi sonucu ulaşılan uyum iyiliği değerleri, orijinal faktör yapısına sadık kalınarak test edilen ölçme modelinden daha iyi uyum iyiliği değerleri vermiştir ve yapılan iki modifikasyonun ardından tüm parametreler açısından kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine ulaşılmıştır (Tablo 3.7 **Yeni Ölçme Modelinin Uyum İyiliği Değerleri (Modifikasyonlu)**).

Kabul edilen ölçme modelinin faktör gruplaşmaları incelendiğinde, aynı faktöre yüklenen yapıların bazı açılardan ortak nörolojik, bilişsel, duygusal ya da davranışsal yanlılıklara işaret ettiği ve literatürde bu ortak yanlılıklara ilişkin verilerin yaygın olduğu görülmüş ve buna bağlı olarak bu son ölçme modelinin kullanılmasına karar verilmiştir. İlk faktörü oluşturan Yenilik Arayışı, Kendini Aşma ve Ödül

Bağımlılığı boyutları, her ne kadar farklı yapılara işaret etseler ve biyolojik olmayan faktörlerin gelişimlerinde etkileri açısından farklılaşabilseler de, nörobiyolojik kökenleri ve davranışsal sonuçları açısından benzer yönde karakteristikleri vardır. Örneğin hem Yenilik Arayışı, hem Ödül Bağımlılığı boyutları, düşük bazal dopaminerjik aktivite ile ilişkilidir (Cloninger, 1986; Stallings ve ark., 1996). Yenilik Arayışı boyutu genetik ve endokrinerjik olarak dopamin reseptörleri ile ilişkilidir (Wiesback ve ark., 1995; Suhara ve ark., 2000). Ölçme modelimizde dopaminerjik sistemle ilişkili olduğu bilinen bu iki değişkenin yanı sıra, Kendini Aşma kişilik boyutu da aynı faktöre yükleniyor görünmektedir. Bu kişilik boyutu psikobiyolojik kişilik modelinde orijinal olarak “karakter” boyutları arasında sayılmasına ve biyolojik etkilerin görece daha sınırlı olduğunun varsayılmasına karşın, yakın zamanlı çalışmalar biyolojik ve çevresel etkilerin bu kişilik boyutlarının şekillenmesinde sanıldığı kadar keskin bir şekilde ayrışmadığına, yüksek olasılıkla farklı evrimsel ya da gelişimsel dönemlerde ortaya çıkmakla beraber her bir boyuttaki varyasyon belirli düzeyde biyolojik etkiler tarafından açıklanabileceğine işaret etmektedir (Cloninger, 2019). Bununla tutarlı olarak, orijinal olarak karakter boyutları arasında kabul edilen Kendini Aşma boyutunun da, güncel çalışmalarda hem dopaminerjik sistem ile ilişkili genler ile (Comings ve ark., 2000) hem de dopaminerjik sistemin aktivasyonu ile anlamlı ilişkiler gösterdiği bulgulanmaktadır (Kim ve ark., 2019). Bu veriler bize, mevcut çalışmada kullanılan ölçüm modeline temel teşkil edebilecek bir teorik ve alanyazınsal arkaplan sunmaktadır. Buna göre, aynı faktöre yüklendiğini gördüğümüz (Tablo 3.5 Mizaç ve Karakter Envanteri Faktör Analizi Tablosu) Yenilik Arayışı, Ödül Bağımlılığı ve Kendini Aşma boyutlarının her biri, dopaminerjik sistemle ilişkili olduğu gösterilmiş olan kişilik boyutlarıdır. Faktörler arasındaki bu gruplaşmanın, 5 Boyutlu Kişilik Modeli ile psikobiyolojik kişilik modeli arasındaki örtüşmeleri inceleyen çalışmalarda bulgularla da tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Yenilik Arayışı, Ödül Bağımlılığı ve Kendini Aşma Boyutlarının her birinin, 5 Boyutlu Kişilik Modeli’ndeki hem Dışadönüklük hem Açıklık boyutları ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (De Fruyt ve ark., 2000). “Büyük 5’li” deki bu iki boyutun (Dışadönüklük ve Açıklık) ise, yine dopaminerjik sistemin işleyişi ile ilişkili olduğu ve 5 Boyutlu Kişilik Modeli’nin üst faktör yapılarının tanımlanmasının hedef alındığı çalışmalarda, bu iki yapının ortak bir faktör oluşturdıkları bilinmektedir ki bu model de “Büyük İkili” olarak isimlendirilmiştir (De Young, 2006). Buna göre beş faktörlü kişilik modeli kendi içinde, dopaminerjik işleyiş ile ilişkili olduğu bilinen

“Dışadönüklük” ve “Açıklık” boyutlarının oluşturduğu “Plastisite”; Sorumluluk, Uyumluluk ve Nörotisizmin oluşturduğu “Stabilite” boyutları üzerinden iki faktörlü olarak modellenebilmektedir. “Büyük İkili” olarak modellenen faktör yapısındaki plastisite faktörü, mevcut çalışmada önerilen ölçme yapısındaki ilk örtük değişken ile uyumlu görünmektedir. Bu veriler ışığında, söz konusu üç kişilik boyutunun oluşturduğu bu örtük değişkenin anlamlı bir yapıya işaret ettiği düşünülmüştür. Bu boyutların işaret ettiği bilişsel, duygusal ve davranışsal yanlılıkları göz önünde bulundurduğumuzda, Yenilik Arayışı boyutunun yenilik ipuçları sezildiğinde, uç durumlarda dürtüsellğe varabilen aktivasyon eğilimi, yenilik deneyimi ya da yeni bir ödül söz konusu olduğunda taşkınlığa varabilen beklenmedik davranışları da kapsayan bir boyut olarak; Ödül Bağımlılığı boyutunun özellikle sosyal onayın sürdürülmesi güdüsü ile sosyal bağlar kurmaya yönelik harekete geçmeye daha motive olma; Kendini Aşma boyutunun zaman zaman olağandışı ya da tuhaf görünebilecek açıklamalara yatkınlık, spiritüel ve aşkın deneyimlere açıklık ve bunlara dahil olmaya motive olma hali ile tanımlanmasından dolayı (Cloninger, 1993; Cloninger, Svrakic, 1997); bu üç faktörün oluşturduğu örtük değişkene “Otantisite” ismi verilmiştir. Söz konusu faktörleri ölçtüğü varsayılan maddeler incelendiğinde de bu profil göze çarpmaktadır. Örneğin Yenilik Arayışı boyutunu ölçen maddeler arasında “İşleri yaparken yeni yollar araştırmaktan hoşlanırım (MKE 191), “Yeni bir şeyler olmadığında, genellikle heyecan ya da coşku verici şeyler aramaya başlarım” (MKE 238) gibi orijinal ve özgün deneyimlere yönelik bir eğilim; Ödül Bağımlılığını ölçen maddeler arasında sosyal ipuçlarına daha duyarlı davranan bireylerin yüksek puan alabileceği “Çoğu kimseden daha duygusalımdır” (MKE 55), “İnsanlar yardım, sempati ve sıcak bir anlayış bulmak için bana yaklaşmanın kolay olduğunu söylerler.” (MKE 210) gibi maddeler; Kendini Aşma boyutunu ölçen maddeler arasında da “Dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek için kendi yaşamımı severek riske ederdim” (MKE 95), “Çevremde olup bitenlerden haberdar olmadığım için, başkalarına çoğu kez sanki başka bir dünyadaymışım gibi gelir” (MKE 228) gibi özgün - otantik ve toplumsal olarak olağandışı algılanmaya yönelik vurgular içeren maddeler bulunmaktadır. Kısaca bu üç faktörden yüksek puanlar alan bireylerin, görece daha olağandışı ve özgün davranışlar göstermeye, düşük puan alanlara kıyasla daha yatkın bireyler olduğu düşünülebilir. Buna bağlı olarak bu faktörden alınan yüksek puanların oluşturduğu profillerin toplumsal olarak daha özgün ya da olağandışı algılanabileceği

varsayılmış ve ölçüm modelinde bu üç faktörün oluşturduğu örtük değişkene verilen Otantisite ismi, OTA olarak kısaltılmıştır.

Kullanılan ölçme modelinde diğer örtük değişkene yüklendiği görülen faktörler; Kendini Yönetme, İşbirliği, Zarardan Kaçınma (negatif) ve Sebat Etme boyutlarıdır (Tablo 3.5 **Mizaç ve Karakter Envanteri Faktör Analizi Tablosu**). Otantisite örtük değişkenini oluşturan kişilik boyutlarınınkine benzer şekilde, bu faktöre yüklendiği görülen boyutların da bazı ortak yanlılıklara işaret ettiği görülebilir. Zarardan Kaçınma boyutu yüksek serotonerjik aktivite ile ilişkili olduğu bilinen bir boyuttur (Stallings ve ark., 1996, Hansenne ve ark., 1999; Wu ve ark., 2010). Yine bu örtük değişkene yüklenen Kendini Yönetme ve İşbirliği boyutları da, orijinal modelde biyolojik etkilerden görece daha bağımsız ve çevresel etkilere daha duyarlı karakter boyutları olarak kavramsallaştırılmış olmalarına karşın, serotonerjik sistemin işleyişi ile ilişkili olduğu gösterilmiş boyutlardır (Hamer, Greenberg, Sabol ve Murphy, 1999; Tuominen ve ark., 2012). Orijinal psikobiyolojik kişilik modelinin ilk geliştirildiği yıllarda Ödül Bağımlılığının kapsadığı bir yapı olarak ele alınan Sebat Etme Boyutu, ölçeğin bu çalışmada da kullanılan ilerleyen versiyonlarında ayrı bir mizaç boyutu olarak ele alınmıştır. Mevcut çalışmada ikinci faktöre yüklenen boyutların tamam gibi, bu boyut da serotonerjik sistemin diğer gen gruplarıyla etkileşimsel işleyişi ile ilişkisi gösterilmiş bir kişilik boyutudur (Benjamin ve ark., 2000; Schosser ve ark., 2010). Özetle kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine ulaşan ölçme modelinin işaret ettiği bu faktör yapısı, bize temel olarak dopaminerjik sistemin işleyişi ile ilişkili olduğu gösterilmiş olan kişilik boyutlarının (Yenilik Arayışı, Ödül Bağımlılığı ve Kendini Aşma) oluşturduğu bir örtük değişken ile (Otantisite), temel olarak serotonerjik sistemin işleyişi ile ilişkili olduğu gösterilmiş olan kişilik boyutlarının (Zarardan Kaçınma, Kendini Yönetme, Sebat Etme ve İşbirliği) oluşturduğu ikinci bir örtük değişkeni temel alan bir model sunmaktadır. Genetik ve nörolojik açıdan benzerliklerinin dışında, bu ikinci faktörü oluşturan boyutların işaret ettiği bilişsel ve davranışsal eğilimler incelendiğinde, ceza beklentisi ya da ödülsüzlük algılandığında ortaya çıkan kaçınma, (Zarardan Kaçınma), davranışın sürdürülmesinde kararlı olma (Sebat Etme), toplumsal uyum ve davranışları bu taleplere bağlı olarak kontrol edebilme (İşbirliği) ve belirli amaçlar doğrultusunda tutarlı şekilde hareket edebilme ve kısa vadeli doyumları kontrol edip erteleyebilme yetisine işaret eden Kendini Yönetme boyutlarının her birinin, bireyin davranışsal kontrolü ile ilgili olduğu görülmektedir.

Tamamı serotonerjik sistemle ilişkili olduğu gösterilmiş olan bu boyutların bilişsel ve davranışsal karşılıkları göz önünde bulundurularak bu ikinci örtük değişkene “Denetim (Kontrol)” adı verilmiştir.

Kullanılan ölçme modelinin işaret edilen bu yapısının, psikobiyolojik kişilik modelinin diğer kişilik modelleri ile karşılaştırıldığı çalışmalar arasında literatürde daha önce çalışılmamış bir paralellığe işaret ettiği görülmektedir. Mizaç ve Karakter Envanteri’nin 5 Boyutlu Kişilik Modeli ile ilişkisinin incelendiği çalışmalar var olmakla birlikte, bu ilişkilerin görece daha yeni bir model olan İki Boyutlu kişilik modeli ile ilişkisi incelenmemiştir. Beş Faktörlü Kişilik Modeli’ni daha tutumlu bir faktör yapısı ile kavramsallaştıran bu model, dopaminerjik sistemlerle ilişkili olduğu gösterilmiş “Plastisite” boyutu ile serotonerjik işleyişle ilişkili olduğu gösterilmiş “Stabilite” boyutunu temel almaktadır (DeYoung, Peterson & Higgins., 2002; DeYoung, 2006). Mizaç ve Karakter Envanteri’nin plastisite ve stabiliteyi oluşturan orijinal 5 faktörlü modeldeki kişilik boyutlarıyla ilişkisini ele alan çalışmalar, MKE’nin boyutlarının dağılımının iki boyutlu modele uygun bir şekilde gerçekleştiğine dolaylı olarak işaret etmişlerdir. Örneğin Zarardan Kaçınma boyutunun Nörotisizm ile, Sebat Etme boyutunun Sorumluluk boyutu ile, Kendini Yönetme boyutunun nörotisizm (negatif) ve sorumluluk boyutları ile, İşbirliği boyutunun Uyumluluk boyutu ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (De Fruyt, 2000). Mevcut çalışmada kullanılan ölçme modelinde Kontrol örtük değişkeninin altında gruplanan ve tamamı doğrudan ya da dolaylı olarak serotonerjik sistemi işleyişi ile ilişkili olduğu gösterilen bu boyutlar, görüldüğü üzere İki Boyutlu kişilik modelinin yine serotonerjik işleyişle ilişkili olduğu Stabilite boyutundaki faktörlerle, korelatif ilişkiler göstermektedir. Mevcut çalışmada Otantisite örtük değişkeninin altında gruplanan faktörler ise, İki Boyutlu kişilik modelinin plastisite boyutunda gruplanan boyutlarla ilişkili görünmektedir. Örneğin Yenilik Arayışı boyutu Dışadönüklük ve Açıklık ile, Ödül Bağımlılığı boyutu Açıklık ve Dışadönüklük boyutlarının bazı alt faktörleri ile, Kendini Aşma boyutu ise Açıklık boyutu ile ilişkilidir (De Fruyt, 2000; Aluja, Blanch, 2011). Yine bu boyutların tamamı, dopaminerjik sistemin işleyişi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olduğu gösterilmiş boyutlardır. Mevcut çalışmanın önerdiği bu ölçme modelinin, literatürde çalışılmamış olan Mizaç ve Karakter Envanteri ile İki Boyutlu kişilik modeli arasındaki ilişkilere yönelik yapılabilecek çalışmalar için de bir temel teşkil edebileceği düşünülmektedir.

Kullanılan ölçme modelinin önerdiği iki faktörlü yapının, teorik olarak benzeşebileceği bir diğer model, kişiliği davranışsal aktivasyon ve davranışsal inhibisyon sistemlerindeki yapısal farklılıklar üzerinden tarif eden ve dürtüsellik ile anksiyete temelinde ayrılan sistemleri temel alan Gray'in (1981) biyopsikososyal kişilik teorisidir. Bu modelde sözü edilen Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS) Cloninger'in modelindeki bazı boyutlar ile ilişkili olabilecek bir görüngüyü tarif etmektedir. Cloninger (1986) orijinal modelinde Yenilik Arayışı boyutunun Gray'in modelindeki davranışsal aktivasyon ve impulsiviteyi ölçebilecek bir yapı olabileceğini düşünmüştür. Başka araştırmacılar ise Ödül Bağımlılığı boyutunun da davranışsal aktivasyon ile ilişkili olabileceği yönünde bulgulara ulaşmışlardır (Corr ve ark., 1995). Mevcut araştırmada bu iki boyut da aynı örtük değişken (Otantisite) tarafından kapsanmaktadır. Diğer yandan Zarardan Kaçınma boyutu, Davranışsal İnhibisyon Sistemi (DİS) ile ilişkili olduğu düşünülen bir boyuttur (Carver ve White, 1994; Mardaga ve Hansenne, 2007) ve mevcut araştırmanın önerdiği modelde de "Denetim" örtük değişkenine bağlı bir faktör olarak yüklenmiştir. Bu açıdan bakıldığında biyolojik belirlenimin önemli olduğunun düşünüldüğü üç mizaç boyutunun, biyolojik temelli bir diğer model olan Gray'in biyopsikososyal modelinin yapısına uygun bir faktör gruplaşması gösterdiği görülmektedir. Ancak yine Caseras ve arkadaşlarının (2003) çalışmasında başka araştırmacılar tarafından DAS ile ilişkili olduğu düşünülen Ödül Bağımlılığı boyutunun bu ilişkisi doğrulanamamıştır. Ayrıca Cloninger'in orijinal modelinde karakter boyutu olarak tanımlanan boyutların Gray'in modeli ile ilişkisine dair çalışmalar oldukça sınırlı ve bulgular çelişkilidir. Dolayısıyla önerilen ölçme modeli ile Gray'in biyopsikososyal kişilik modeli arasındaki olası ilişkilere dair çıkarım yapmak için elimizde yeterince veri bulunmamaktadır ve bu konuda literatürde daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç vardır.

4.3 Araştırmada Test Edilen Yapısal Modele İlişkin Bulguların İncelenmesi

Mevcut çalışmada mizaç ve karakter özellikleri ile anksiyete ve depresyona ilişkin göstergeler arasındaki ilişkide Ontolojik İyi Oluş'un (OİO) aracılık etkisi incelenmiştir. Araştırmanın temel hipotezi olan, bazı kişilik özelliklerinin patoloji göstergeleri üzerindeki etkisinin, Ontolojik İyi Oluş değişkeninin aracılığı üzerinden gerçekleştiği hipotezi desteklenmiştir. Yapısal modelde ele alınan iki örtük değişken

Otantisite ve Denetim, ölçülen psikopatoloji göstergeleri ile ilişki içinde bulunmuştur. Denetim değişkeninin psikopatoloji göstergeleri ile ilişkisi, Ontolojik İyi Oluş aracılığı üzerinden gerçekleşmektedir ve bu değişkenin hesaba katılmadığı koşulda Denetim ile psikopatoloji değişkenleri arasındaki ilişki anlamsızlaşmaktadır. Başta Kendini Yönetme ve Zarardan Kaçınma olmak üzere, Mizaç ve Karakter Envanteri boyutları ile depresyon ve anksiyete arasındaki ilişkiler bir çok çalışmada gösterilmiştir (Brown, Svrakic, Przybeck ve Cloninger, 1992; Joffe, Bagby, Levitt, Regan ve Parker, 1993; Hansenne, ve ark, 1999; Richter, Polak ve Eisemann, 2003; Jylha ve Isometsa, 2006; Lu ve ark., 2012; Lim, Barlas, Ho, 2018; Norman, ve ark; 2023). Mevcut araştırmada kullanılan yapısal modelin işaret ettiği aracılık bulgusu, ele alınan depresyon ve anksiyete değişkenlerinin, bu kişilik özelliklerinden hangi mekanizma aracılığı ile etkileniyor olabileceği sorusuna olası bir yanıt teşkil etmektedir. Denetim örtük değişkeninin içerdiği boyutların tek tek psikopatoloji göstergeleri ile aralarındaki korelatif ilişkiler incelendiğinde de en yüksek ilişkinin Zarardan Kaçınma ve Kendini Yönetme boyutları ile psikopatoloji göstergeleri arasında olduğu görülmektedir. Literatürde özellikle Kendini Yönetme boyutunun depresyon başta olmak üzere birçok psikopatoloji ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Kendini Yönetme karakter boyutundan edinilen düşük puanlar, kişinin davranışları ve deneyimleri üzerinde yeterince kontrol sahibi olmadığı düşünceleri, görece daha “dışsal odaklı” açıklama biçimlerine yatkınlık, sorumluluk almaktan ve yeni girişimlerde bulunmaktan kaçınma gibi düşünce ve davranışlarla karakterize olan bir eğilime işaret etmektedir. Bu boyut, mizaç ve karakter envanterinin psikopatoloji ile ilişkisinin incelendiği tüm çalışmalarda tutarlı olarak depresif ilişkilerle negatif yönlü bir ilişki içinde bulunmuştur (Brown, Svrakic, Przybeck ve Cloninger, 1992; Joffe, Bagby, Levitt, Regan ve Parker, 1993; Hansenne, ve ark, 1999; Richter, Polak ve Eisemann, 2003; Jylha ve Isometsa, 2006; Lu ve ark., 2012; Lim, Barlas, Ho, 2018; Norman, ve ark; 2023). Mevcut çalışmada Kontrol örtük değişkeni içerisinde bulunan bu boyutun depresif belirtiler ile ilişkisinin, Ontolojik İyi Oluş değişkeninin aracılığına tabi olduğu gösterilmiştir (Şekil 3.3 Yapısal Modelin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri). Bu bulgu bizi, bireyler düşük Kendini Yönetme puanlarına sahip olduklarında, ancak yaşam deneyimlerini geçmiş, bugün ve gelecek üzerinden değerlendirdiklerinde görece daha olumsuz değerlendirmeler yapıyor olmaları durumunda bunun depresif belirtiler ile ilişkili olduğu yönünde bir değerlendirmeye yönlendirmektedir. Başka bir deyişle, düşük Kendini Yönetme puanının depresif belirtilerle ilişkisi, bireyin iyi

oluşunu otobiyografik bir bağlam içerisinde değerlendirme biçimine bağlı olarak gerçekleşiyor gibi görünmektedir. Bireyler ancak yaşam deneyimlerini geçmiş, şimdi ve gelecek üzerinde olumsuz değerlendirmeler ve duygulanımlarla karakterize ettiklerinde, kendini özerk bir birey olarak hissetmeme ya da davranış ve deneyimleri üzerinde görece düşük kontrol sahibi olma, (düşük Kendini Yönetme puanları) depresif belirtiler için anlamlı bir risk faktörü olmaya başlamaktadır. Yine başka bir anlatımla yapısal modelin işaret ettiği bu bulguya göre, bireyler yaşam projelerini olumsuz değerlendirmelere tabi tutmadıklarında, Kendini Yönetme puanları düşük olsa dahi depresif belirtiler geliştirmeyebilirler. Diğer yandan Kendini Yönetme karakter boyutunun durumsal değişkenlere görece daha duyarlı bir boyut olduğu bilinmektedir. Depresyon tedavisi görmüş bireylerin depresyon öncesi ve sonrası alınan ölçümlerinde Kendini Yönetme boyutunda anlamlı bir artış görüldüğü bildirilmiştir (Black ve Sheline, 1997). Bu ve benzeri bulgular da mevcut yapısal modelin işaret ettiği bulgunun ışığında farklı bir yorumlamaya tabi tutulabilir. Depresyon tedavisi görmüş ve semptom yoğunlukları azalmış, dolayısıyla kendilerini daha iyi hisseden bireylerin Kendini Yönetme puanlarında görülen artışın, Ontolojik İyi Oluş benzeri bir yapının aracılığı ile gerçekleşiyor olabileceği düşünülebilir. Özellikle Bilişsel-Davranışçı terapilerin odağındaki bilişsel yenden yapılandırma ve davranışçı problem çözme yaklaşımları, deneyimleri farklı bir bilişsel perspektif ile değerlendirme ve buna bağlı olarak duygulanım ve davranışlar üzerinde kontrol sahibi olmayı hedeflemektedir. Bu açıdan depresyon ile baş etme ve semptomlardan kurtulma deneyiminin kendisinin, bireyin en azından geçmişi, bugünü ve geleceği için kendisini başarılı, yetkin, gururlu, umutlu ya da güçlü hissetmek gibi Ontolojik İyi Oluş puanlarına yansıyacak duygulanımları tetiklediği ve davranış ve deneyimleri üzerinde daha yüksek kontrol sahibi olduğu inancına (Kendini Yönetme puanlarına) bu mekanizma aracılığı ile etki ettiği varsayılabilir. Kendini Yönetme puanının diğer iyi oluş modelleri ile ilişkisinin incelendiği çalışmalar da tutarlı olarak Kendini Yönetme puanları ile iyi oluş parametreleri arasındaki ilişkilere işaret etmektedir (Cloninger, 2006; Garcia, 2011; Moreira, Inman ve Cloninger, 2023). Psikobiyolojik kişilik modeli ile Ontolojik İyi Oluş ve depresyon ilişkisini inceleyen özellikle klinik örneklemeler üzerinde yapılacak yeni çalışmalar, bu ilişkinin doğasını anlamamız için yeni veriler sunabilir.

Denetim örtük değişkeninin patoloji göstergeleri ile arasındaki güçlü ilişkiyi oluşturan boyutların içinde, Kendini Yönetme kişilik boyutu ile birlikte en güçlü değişkenin Zarardan Kaçınma boyutu olduğu görülmektedir. Kısaca “Ceza belirtileri ya da ödüksüzlük algılandığında ortaya çıkan davranışsal ketleme eğilimi” (Cloninger, 1994) olarak tanımlanan Zarardan Kaçınma boyutu, psikobiyolojik kişilik modelinin temel alındığı çalışmaların hemen hemen tümünde depresyon ve anksiyete puanları ile ilişkisi gösterilmiş bir boyuttur (Kennedy, Schwab ve Hyde, 2001; Farmer ve ark., 2003; Lim, Barlas ve Ho., 2018). Zarardan Kaçınma, belirsizlik, zarar ya da ödüksüzlük beklentisinin hem yapısal olarak daha olası olmasına, hem de bu beklentiye bağlı davranışsal kontrol ve inhibisyon eğilimlerine işaret eden bir boyuttur. Bu anlamda Zarardan Kaçınma kişilik boyutunun, belirgin olarak depresyon ve anksiyete bozukluklarının bilişsel ve davranışsal bileşenleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Depresif bireylerde yaygın olarak karşımıza çıkan olumsuz deneyimlere ilişkin beklenti ya da olumlu deneyimlerin gerçekleşmeyeceğine işaret eden umutsuzluk; yine anksiyete bozukluklarında karakteristik olarak karşılaşılan zarar beklentisi ve buna bağlı olarak gösterilen kaçınma davranışları, Zarardan Kaçınma kişilik boyutundan yüksek puan alan bireylerin sahip oldukları yatkınlıklar ile oldukça uyumludur. Mevcut çalışmada kullanılan yapısal modelin sunduğu bulgular, literatürde sıklıkla gösterilen bu ilişkinin içinde Ontolojik İyi Oluş değişkeninin aracılık etkisine işaret etmektedir (Şekil 3.3 Yapısal Modelin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri). Bu bulgu, biyolojik etmenlerin daha baskın olduğu varsayılan Zarardan Kaçınma gibi bir kişilik boyutunun dahi, depresyon ya da anksiyete gibi psikopatolojiler için bir risk faktörü oluşturmamasının, yaşam deneyimlerinden ve bu deneyimlerin bir zaman perspektifi içindeki öznel değerlendirmelerden bağımsız düşünölmeyeceğine işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, kişilik özellikleri sebebiyle zarar beklentileri ya da kaçınma eğilimleri daha yüksek olan bireyler, ancak yaşam deneyimlerini bu beklentilerini doğrular şekilde algıladıklarında bu eğilimleri psikopatolojik değişkenler ile ilişkili hale gelmektedir. Bu çıkarım, özellikle depresyonun belirli yatkınlıkların yanı sıra kayıp, ayrılık, maddi zorluklar gibi yaşam deneyimlerine bağlı olarak tetiklenebilir bir bozukluk olduğu gözlemi ve bulguları ile de uyumludur (Kendler, Kenneth, Karkowski ve Prescott, 1999; Björndal ve ark., 2023). Yine bazı çalışmalar, erken dönem çocukluk deneyimlerinin etkisini kontrol ettiklerinde, zarardan kaçınma boyutundan alınan puanlarda psikiyatrik tanı almış gruplarla normal gruplar arasındaki farkın anlamlı olmaktan çıktığı bulgusuna ulaşmışlardır (Fossati,

Donati, Donini, Novella, Bagnato ve Maffei, 2001). Bu gibi bulgular MKE’de mizaç boyutu olarak kabul edilen zarardan kaçınma gibi boyutların, tam olarak kalıtımsal olmadığı ya da kalıtımsal eğilimlerin ancak erken dönem yaşam deneyimlerinin etkisiyle şekillenerek yaşam boyu etkiye sahip hale gelen yapılar olabilecekleri düşüncesine götürmektedir (Elli, 2010). Yapısal modelin işaret ettiği bu aracılık ilişkisi de, Zarardan Kaçınma eğilimi ile depresyon arasındaki ilişkinin bireylerin yaşam deneyimlerini değerlendirme biçimlerine ve bunun yarattığı duygusal ve bilişsel karşılıklara ilişkin bir faktör olan Ontolojik İyi Oluş’un denkleme dahil edilmesiyle daha bütüncül bir şekilde anlaşılabilirliğini göstermektedir.

Yapısal modelde Denetim örtük değişkeninin kapsadığı diğer boyutlardan olan İşbirliği kişilik boyutu ise, bu değişkenin hem ölçme modelinde söz konusu örtük değişkene yüklenme düzeyi, hem de korelasyon analizinde depresyon ve anksiyete puanları ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, yapısal modelde Denetim ile psikopatoloji göstergeleri ile arasında gözlenen ilişkide nispeten daha düşük bir katkıya sahiptir. Bu durum, literatürdeki çalışmalarda karşılaşılan bulgularla uyumludur. Psikobiyolojik kişilik modeli ile depresyon ve anksiyete puanları arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar, İşbirliği boyutu ile depresyon ve anksiyete puanları arasında, tutarlı olarak Zarardan Kaçınma ve Kendini Yönetme boyutlarına kıyasla daha zayıf olmakla birlikte halen anlamlı, negatif yönlü ilişkiler raporlamışlardır (Hansenne ve ark., 1999; Lu ve ark., 2012; Lim, Barlas ve Hu., 2018). Bu kişilik boyutunun depresyon ya da bazı anksiyete bozuklukları ile ilişkisi, muhtemelen Zarardan Kaçınma ve Kendini Yönetme boyutlarında karşılaşılandan farklı olarak daha dolaylı, bazı durumlarda ise iki yönlü olarak gerçekleşiyor olabilir. Sosyal uyum ve ortak hareket edebilme, başkalarına hoşgörü gösterme, yardımseverlik gibi özelliklerle karakterize davranışları ölçen bir yapı olarak İşbirliği boyutundan görece düşük puan alan bireylerin sosyal çevreleri ile kurdukları ilişkilerin görece daha az doyurucu olması, sosyal çevrelerinde kendilerinin bu tutumlarına bağlı olarak olumsuz karşı tutumları tetikleyebilecek olmasının, bu bireylerin daha düşük sosyal kabul / destek görmelerine sebep olabileceği, bunun da depresif belirtiler için temel teşkil edebileceği düşünülebilir. Yine sosyal fobi tanısı almış bireylerin İşbirliği boyutundan aldıkları puanların kontrol grubundan daha düşük olduğuna işaret eden çalışmalar (Mörtberg, Bejerot ve Wistedt., 2007) bu ilişkinin de depresyon için

açıklandığı üzere iki yönlü bir mekanizma ile gerçekleşiyor olabileceğini düşündürmektedir.

Bu bulguların tamamı bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Denetim örtük değişkeninin, Ontolojik İyi Oluş aracılığı ile psikopatoloji göstergeleri ile gösterdiği ilişki bize, bireylerin Denetim örtük değişkeninin işaret ettiği kişilik özelliklerine sahip olmaları durumunda, eğer aynı zamanda yaşam projelerini ve deneyimlerini geçmiş, bugün ve gelecek için olumsuz değerlendirmelere tabi tutuyorlarsa, depresyon ve anksiyete belirtileri göstermelerinin daha olası olduğunu anlatmaktadır. Denetim örtük değişkenini oluşturan ve depresyon ve anksiyete puanları ile ilişkili olduğu literatürde yukarıda bahsedilen çalışmalarda tutarlı olarak gösterilmiş olan kişilik boyutlarının psikopatoloji ile gösterdiği ilişkilerin, zamandan ve bireyin öznel yaşam deneyimi değerlendirmelerinden bağımsız bir etmen olarak işlemediği, aksine biyolojik yatkınlıklarla ilişkili olduğu bilinen kişilik özelliklerinin dahi, psikopatoloji ile ilişkisinin öznel yaşam deneyimleri ve Ontolojik İyi Oluş düzeylerinden etkilendiği görülmektedir. Bu bulgunun literatürde sıklıkla gösterilen söz konusu ilişkilerin anlaşılmasına yeni bir bakış açısı getireceği düşünülmektedir. Zira kişilik özellikleri ile psikopatoloji göstergeleri arasındaki ilişkileri inceleyen fazla sayıda çalışma olmasına karşın, yapısal model ile aracılık etkilerini inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ontolojik İyi Oluş değişkeninin olası aracılık rolü ise ilk kez bu çalışmada gösterilmiştir.

Yapısal modelin test ettiği bir diğer aracılık etkisi; Yenilik Arayışı, Kendini Aşma ve Ödül bağımlılığından oluşan ve Otantisite olarak isimlendirilmiş olan örtük değişken ile psikopatoloji göstergeleri ilişkisindeki olası Ontolojik İyi Oluş aracılık etkisidir. Yapısal modelin işaret ettiği bulgular, bu örtük değişken ile psikopatoloji göstergeleri arasında görece daha zayıf anlamlı bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin Ontolojik İyi Oluş değişkeninin aracılık etkisine tabi olmadığına işaret etmektedir (Şekil 3.3 Yapısal Modelin Standardize Edilmiş Çözümleme Değerleri). Söz konusu örtük değişkenin kapsadığı Yenilik Arayışı, Ödül Bağımlılığı ve Kendini Aşma kişilik boyutlarının depresyon ve anksiyete puanları ile gösterdiği korelatif ilişkiler incelendiğinde, bu boyutlardan yalnızca Kendini Aşma boyutunun psikopatoloji göstergeleri ile pozitif yönde ilişkili olduğu, diğer boyutların ise ilişkilerinin istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmektedir (Tablo 3.3 **Değişkenler Arası Korelasyonlar**).

Bu boyutların söz konusu değişkenler ile güçlü anlamlı ilişkiler göstermemesi, hem literatür ile hem de mevcut çalışmanın hipotezleri ile uyumludur. Yenilik Arayışı ve Ödül Bağımlılığı boyutları, bir çok çalışmada depresyon ve anksiyete puanları ile ilişkisiz bulunmuştur (Hansenne ve ark., 1999; Cloninger, Svrakic, Przybeck, 2006; Lim, Barlas ve Ho, 2018). Otantisite örtük değişkeninin içindeki diğer boyut olan Kendini Aşma boyutu ise, bazı çalışmalarda depresyon ve / veya anksiyete ile ilişkisiz bulunurken (Cloninger, Svrakive ve Pryzbeck, 2006; Farmer, Harris, 2003); bazı çalışmalarda mevcut çalışmanın bulgularına benzer şekilde Kontrol örtük değişkeninin içindeki Zarardan Kaçınma ve Kendini Yönetme'ye kıyasla oldukça düşük ancak anlamlı ilişkiler rapor edilmiştir (Hansenne ve ark. 1999; Lu ve ark., 2012). Mevcut çalışmada Otantisite örtük değişkeni ile psikopatoloji göstergeleri arasında gösterilen söz konusu ilişki de, Otantisite örtük değişkeninin içerdii Kendini Aşma kişilik boyutundan kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Kendini Aşma boyutu psikopatoloji ile ilişkisi açısından komplike bulguların göze çarptığı bir kişilik boyutudur (MacDonald, Friedman ve Kuentzel, 1999). Kendini Aşma, Kendini Yönetme gibi olumlu bir karakter boyutu ile yan yana geldiğinde, yaratıcı özelliklerle karakterize olgun bir benliğe işaret edebiliyorken, bu karakter boyutlarında düşük puanlarla bir kombinasyon oluşturduğunda psikopatoloji ile ilişkili hale geliyor gibi görünmektedir (Hansenne, 1999). Yine mevcut çalışmadaki ölçme modelinin önerdiği iki örtük değişkenli yapının, dopaminerjik ve serotonerjik sistemler ile ilişkili olduğu bilinen kişilik boyutlarının bir gruplanması gibi okunabileceğine dair önceki bölümde yürütölen tartışma düşünöldüğünde, Otantisite örtük değişkenine yüklenen kişilik boyutlarının dopaminerjik sistemlerle ilişkili olduğu gösterilmiş kişilik boyutları olduğu hatırlanmalıdır. Çalışmada ele alınan depresyon ve anksiyeteye ilişkin bozukluklar ise daha çok serotonerjik sistemle ilgili olduğu gösterilmiş bozukluklardır (Mann, 1999; Ressler ve Nemeroff, 2000; Lin ve ark., 2023). Otantisite örtük değişkeninin çalışmada ele alınan psikopatoloji göstergeleri ile daha sınırlı bir ilişki gösteriyor olması, bu açıdan da anlamlı ve literatürdeki bulgularla uyumludur.

4.4 Araştırmada Ulaşılan Bulguların Klinik Doğurguları

Kişilik özellikleri ile depresyon ve anksiyete belirtileri arasındaki ilişkiler, alanda yoğun olarak çalışılmıştır. Diğer yandan özellikle son yıllardaki çalışmalar, kişilik özelliklerinin belirli ölçüde kalıtsal özelliklerden etkilendiğine tutarlı olarak

işaret etmektedir (Sanchez-Roige ve ark., 2017; Zwir ve ark., 2019). Başta kişilik olmak üzere psikopatoloji ile ilişkili değişkenlerin etiyolojisinin anlaşılması açısından oldukça değerli olmakla birlikte, biyolojik kökenlere işaret eden bu çalışmaların doğrudan klinik uygulama açısından getirebileceği pratik sonuçların sınırlı olduğu söylenebilir. Başka bir bakış açısıyla, biyolojik belirlenimin anlamlı şekilde karşımıza çıktığı kişilik özelliklerinin psikopatoloji ile ilişki göstermesi, klinik açıdan yapılması olası müdahalelerin olası etkililiğine ilişkin teorik bir sorun teşkil etmektedir. Klinisyenin müdahalesinin, görece katı ve genetik/biyolojik belirlenimin etkili olduğu yapılar olarak kabul edilen kişilik üzerinde ne denli etkili olabileceği, buna bağlı olarak da psikopatolojinin giderilmesinde hangi mekanizma ile etkili olabileceği sorusu, gösterilen kişilik – psikopatoloji ilişkisinin hangi mekanizmalar vasıtasıyla gerçekleştiğinin anlaşılmasını önemli hale getirmektedir. Mevcut çalışmanın ulaştığı bulguların, bu anlamda klinik doğurgularının değerli olduğu düşünülmektedir.

Mevcut çalışmada ulaşılan bulguların klinik doğurguları açısından en önemlilerinin başında, depresyon ve anksiyete belirtileri ile ilişkisi tutarlı olarak gösterilmiş Zarardan Kaçınma ve Kendini Yönetme kişilik boyutlarının, bu psikopatoloji göstergeleri ile ilişkisinin, Ontolojik İyi Oluş aracılığı ile gerçekleştiği bulgusu gelmektedir. Ontolojik İyi Oluş, bireylerin yaşam projelerini geçmiş, bugün ve gelecek üzerinden değerlendirmelerine dayanan bir yapıdır. Yaygın olarak kullanılan Bilişsel-Davranışçı psikoterapi süreçlerinde, bireylerin yaşantılarını değerlendirme biçimlerinin, bilişsel bir yeniden yapılandırmaya tabi tutulması terapötik uygulamanın önemli bir parçasıdır ve psikopatolojilerin bu bilişsel değerlendirmelerin belirli ölçüde çarpıtılmış olması ile ilgili olduğu varsayılır. Bu açıdan bakıldığında, Ontolojik İyi Oluş Ölçeği'nin Pişmanlık ve Hiçlik boyutlarında yüksek puan alan bireylerin, yaşamlarının geçmiş, bugün ya da gelecekle ilgili kısımlarını değerlendirmede depresif bir aşırı genellemeye (Örn: “Yaşam projemin geçmişine baktığımda pişmanlık / suçluluk / hayal kırıklığı hissediyorum”) ya da kaygılı bir beklentiye daha yatkın oldukları görülebilir. Klinik uygulama içinde bireylerin yaşam deneyimlerini bir zaman perspektifi içinde daha gerçekçi bir yeniden değerlendirmeye tabi tutmak yönünde cesaretlendirmeleri, kişilik özellikleri bireyleri bu psikopatolojilere yatkın kılıyor olsa dahi semptom yoğunluğunda azalmayı beraberinde getirebilir. Bu anlamda klinisyenin daha katı olan kişilik özellikleri

yerine, onların üzerinden etkili olduğu Ontolojik İyi Oluş'u hedef alan müdahaleler vasıtasıyla psikopatoloji göstergelerinde iyileşmeyi tetiklemesi mümkün olabilir.

Çalışmada gösterilen Kontrol örtük değişkeni ve psikopatoloji göstergeleri arasındaki, Ontolojik İyi Oluş'un aracılığına tabi olan ilişki, özü itibariyle bireylerin kendi yaşamları, deneyimleri ve seçimleri üzerinde kontrol sahibi olmalarına ilişkin algıları ile (Kendini Yönetme), kontrolleri dışında geliştiğini varsaydıkları etmenlere bağlı olarak algıladıkları tehditlere bir reaksiyon olarak aşırı kaçınmacı bir tutum takınmaya ilişkin tutumlarının (Zarardan Kaçınma), eğer bireyler yaşam deneyimlerini olumsuz değerlendiriyorlarsa (Ontolojik İyi Oluş) psikopatoloji riskini artırdığına işaret etmektedir. Bu anlamda terapötik müdahalelerin, bireylerin geçmiş ve bugünü değerlendirmeye yönelik çarpıtmalarını gidermeye ek olarak, geleceğe yönelik olumlu beklentileri ve bunlar üzerinde kontrol sahibi olunduğuna işaret eden, kısaca Ontolojik İyi Oluş düzeyleri üzerinde etkili olabilecek yöntemleri içermesi önemli olacaktır. Yine yapılandırılmış Bilişsel – Davranışçı müdahalelerde klinik sürecin en başında danışan ve klinisyen tarafından ortak olarak belirlenen “Terapi Amaçları”, hedef yönelimli bir yaklaşım olan bilişsel davranışçı terapiler için oldukça önemlidir. Amaç belirlemenin terapötik süreç üzerinde farklı olumlu etkileri bilinmektedir (Matre, Dahl, Jensen ve Nordahl, 2013; Cairns, Kavanagh, Dark ve McPhail; 2019). Ontolojik İyi Oluş'un psikopatoloji göstergeleri ile mevcut çalışmada ortaya konan ilişkisi, terapötik amaç belirlemenin, bireyin yaşam projesinde geleceğe yönelik bir hedeflilik sağlaması açısından önemli olabileceğini düşündürmektedir.

Mevcut çalışmada gösterilen ve literatür ile uyumlu başka bazı bulgular, klinik gözlemler açısından değerli olabilir. Örneğin Kendini Aşma boyutu, depresyon ve anksiyete ile anlamlı ancak zayıf düzeyde ilişki içinde bulunmuştur. Bu bulgu, literatürle uyumlu olmanın yanı sıra, söz konusu boyutun diğer kişilik özellikleri ile etkileşimsel doğasına işaret etmesi açısından da anlamlıdır. Duyu ötesi ya da aşkın deneyimlere açıklık ve spiritüallite gibi görüngülerle ilişkili olan bu boyut, yüksek Kendini Yönetme puanları ile yan yana geldiğinde olgun bir yaratıcılığa işaret ederken (Hansenne ve ark., 1999) düşük Kendini Yönetme puanları ile yan yana geldiğinde psikotik belirtiler ve psikotik benzeri deneyimler için bir risk faktörü olarak görünmektedir (Cloninger ve Svrakic, 1997; Prochwicz ve Gaweda, 2016). Yine Kendini Aşma boyutu, panik bozukluk tanısı almış bireylerde aynı zamanda

depersonalizasyon belirtileri gösterme riskini arttırmaktadır ve buna bağılı olarak daha olumsuz bir prognoz ile ilişkilidir (Mendoza ve ark., 2011). Mevcut çalışmanın literatürle uyumlu şekilde işaret ettiğı bu görece zayıf ancak anlamlı ilişki, Kendini Aşma boyutunun özellikle düşük Kendini Yönetme boyutu ile yan yana geldiğı profillerin, klinik çalışmalarda dikkatle takip edilmesi gereken bir grup olduğunu düşündürmektedir.

4.5 Araştırmanın Literatüre Katkısı, Sınırlılıkları ve Öneriler

Mevcut araştırmada mizaç ve karakter özellikleri ile depresyon ve anksiyete ile ilişkili psikopatoloji göstergeleri arasındaki ilişkide, Ontolojik İyi Oluş'un aracılık etkisi test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar çeşitli kişilik özellikleri ile psikopatoloji göstergeleri arasında literatürdeki bulgularla uyumlu sonuçlara ulaşmanın yanı sıra, bazı kişilik özellikleri ile psikopatoloji göstergeleri arasında beklendiğı üzere Ontolojik İyi Oluş'un aracılık etkisine işaret etmektedir.

Araştırmanın hipotezleri beklenir yönde ve literatürle uyumlu olacak şekilde desteklenmiştir. Araştırma sorusu temelde psikopatoloji göstergeleri ile ilişkili olmasına karşın, bu göstergeler klinik olmayan bir örneklemden elde edilen veriler ile test edilmiştir. Psikopatolojiye ilişkin parametrelerin bir doğrusallık üzerinde ölçülebilir olmasına bağılı olarak, depresyon ve anksiyeteye ilişkin belirtilerin yalnızca klinik örneklerde görülmeyeceğı bilinmesine ve normal ya da klinik-altı bireylerden elde edilen verilerin de açıklayıcı olabileceğı genel olarak kabul edilmesine karşın, sonuçların klinik örneklere genellenebilirliğı açısından, elde edilen sonuçların klinik ve klinik olmayan örneklerde beklenir yönde farklılaşmalara işaret edip etmeyeceğı ancak yeni çalışmalar ile test edilebilir. Yine araştırmanın özbildirim ölçeklerinden elde edilen sonuçları temel alıyor olması, bu yöntemin doğasının getirdiğı sınırlılıkların hatırdta tutulmasını gerektirir.

Mevcut araştırmada kullanılan yapısal eşitlik modellemesi, birden fazla değişkenin aralarındaki ilişkileri olası aracılık ilişkilerini de hesaba katarak ölçebilmeye imkan sağlayan bir analiz yöntemidir. Psikobiyolojik kişilik modelinin psikopatoloji göstergeleri ile ilişkisinin bu model kullanılarak test edildiğı çalışmalar

oldukça sınırlıdır. Mevcut çalışma, daha önce gösterilmiş kişilik – psikopatoloji ilişkisinin, Ontolojik İyi Oluş değişkeninin aracılığından etkilenip etkilenmediğini literatürde test eden ilk çalışmadır. Kişilik ve psikopatoloji arasındaki ilişkilerin mekanizmasını anlamak için bu ve benzeri aracılık ilişkileri, hem klinik uygulama hem de psikolojik bozuklukların doğasını anlamak açısından değerlidir. İleride yapılacak çalışmalarda elde edilecek bulgular, kişilik ve psikolojik bozukluklar arasındaki ilişkide açıklayıcı ara faktörler bulmak konusunda literatürü zenginleştirecek ve klinisyenlerin çalışmalarının odağına alabilecekleri yeni yapılara işaret edebilecektir.

Diğer yandan mevcut araştırmada kullanılan ölçme modeli, psikobiyolojik kişilik modeli boyutlarının daha önce kullanılmamış ve test edilmemiş bir gruplaşmasını temel almıştır. Otantisite ve Kontrol olarak isimlendirilen ve MKE'nin kişilik boyutlarını dopaminerjik ve serotonerjik aktivitenin baskın olduğu boyutlar olarak gruplayan bu model, araştırmacıların ortak ve tutarlı bir faktör yapısına ulaşmakta zorlandıkları MKE'nin teorik açıdan makul ve literatürde görece yeni bir model olan “İki Faktörlü” kişilik modeli ile uyumlu yeni bir organizasyonunu temel almaktadır. Yine literatürde İki boyutlu kişilik modeli ile psikobiyolojik kişilik modelinin örtüşmesini test eden bir çalışma bulunmamaktadır ve mevcut çalışmanın bu alanda yapılabilecek çalışmalar için bir temel teşkil edeceği düşünülmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda iyi uyum değerleri verebilecek olan ölçme modellerinin, MKE'nin bu organizasyonunu replike edip etmeyeceği, öne sürülen modelin bu çalışmada kullanılan örneklem ve veri setinin özelliklerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığına ilişkin önemli bilgiler sunabilir.

5 KAYNAKLAR

Abu Khait, A., Menger, A., Al-Modallal, H., Abdalrahim, A., Moldovan, T., & Hamaideh, S. H. (2023). Self-Transcendence as a Mediator of the Relationship Between Reminiscence Functions and Death Anxiety: Implications for Psychiatric Nurses. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*, 10783903231174464. Advance online publication.

American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed., text rev.).

Aluja, Anton & Blanch, Angel. (2011). The five and seven factors personality models: differences and similitude between the TCI-R, NEO-FFI-R and ZKPQ-50-CC. *The Spanish journal of psychology*.

Archer, Robert. (1980). Relationships Between Locus of Control and Anxiety. *Journal of personality assessment*.

Arkar, H. (2004). *Cloninger'in psikobiyolojik kişilik kuramının Türk örnekleminde sınanması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Arkar, H. (2005). Cloninger'in Psikobiyolojik Kişilik Kuramı. *Türk Psikoloji Bülteni*, 36, 82-95.

Arkar H (2008) Cloninger'in mizaç ve karakter boyutları ile kişilik bozuklukları arasındaki ilişki. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11(3): 115-124.

Arkar, H. & Şafak, C. (2004). Klinik bir örnekleme Beck Depresyon Envanterinin boyutlarının araştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19 (53), 117-123.

Asano T, Baba H, Kawano R, Takei H, Maeshima H, Takahashi Y, Suzuki T, Arai H. Temperament and character as predictors of recurrence in remitted patients with major depression: a 4-year prospective follow-up study. *Psychiatry Res*. 2015 Feb 28;225(3):322-5.

Balestri, M., Calati, R., Serretti, A., De Ronchi, D., 2014. Genetic modulation of personality traits: a systematic review of the literature. *Int. Clin. Psychopharmacol*. 29, 1–15.

Barrett, P. & Eysenck, S. B. G. (1984). The assessment of personality factors across 25 countries. *Personality and Individual Differences*, 5, 615–632.

Beck, A. T., Ward, C. H., Mendelson, M., Mock, J., & Erbaugh, J. (1961) An inventory for measuring depression. *Archives of General Psychiatry*, 4, 561-571

Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1987). *Cognitive therapy of depression*. Guilford Publications.

Benassi, Victor A; Sweeney, Paul D; Dufour, Charles L (1988). "Is there a relation between locus of control orientation and depression?". *Journal of Abnormal Psychology*. 97 (3): 357–367.

Benjamin, J., Osher, Y., Lichtenberg, P., Bachner-Melman, R., Gritsenko, I., Kotler, M., Belmaker, R. H., Valsky, V., Drendel, M., & Ebstein, R. P. (2000). An interaction between the catechol O-methyltransferase and serotonin transporter promoter region polymorphisms contributes to tridimensional personality questionnaire persistence scores in normal subjects. *Neuropsychobiology*, 41(1), 48–53.

Benjamin, J., Li, L., Patterson, C., Greenberg, B. D., Murphy, D. L., & Hamer, D. H. (1996). Population and familial association between the D4 dopamine receptor gene and measures of Novelty Seeking. *Nature genetics*, 12(1), 81–84.

Bjørndal, L. D., Kendler, K. S., Reichborn-Kjennerud, T., & Ystrom, E. (2023). Stressful life events increase the risk of major depressive episodes: A population-based twin study. *Psychological medicine*, 53(11), 5194–5202.

Black, K. J., & Sheline, Y. I. (1997). Personality disorder scores improve with effective pharmacotherapy of depression. *Journal of affective disorders*, 43(1), 11–18.

Boyd, J., McKiernan, F., & Waller, G. (2000). Early-onset and late-onset depression in older adults: Psychological perspectives. *Reviews in Clinical Gerontology*, 10, 149–159.

Branstrom S, Schlette P, Przybeck TR ve ark. (1998) Swedish normative data on personality using the Temperament and Character Inventory (TCI). *Compr Psychiatry*, 39: 122-128.

Brändström, S., Richter, J., & Przybeck, T. (2001). Distributions by Age and Sex of the Dimensions of Temperament and Character Inventory in a Cross-Cultural Perspective among Sweden, Germany, and the USA. *Psychological Reports*, 89(3), 747-758.

Brown, S. L., Svrakic, D. M., Przybeck, T. R., & Cloninger, C. R. (1992). The relationship of personality to mood and anxiety states: a dimensional approach. *Journal of Psychiatry Research*, 26, 197–211.

Buss, D. M. (1991). Evolutionary personality psychology, *Annual Review of Psychology* 42: 459–91

Buss, D. (2019). *Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind* (6th ed.). Routledge.

Cairns, A. J., Kavanagh, D. J., Dark, F., & McPhail, S. M. (2019). Goal setting improves retention in youth mental health: a cross-sectional analysis. *Child and adolescent psychiatry and mental health*, 13, 31.

Carver, C. S., & White, T. L. (1994). Behavioral inhibition, behavioral activation, and affective responses to impeding reward and punishment: the BIS/BAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 319–333.

Caseras, X., Ávila, C., & Torrubia, R. (2003). The measurement of individual differences in Behavioural Inhibition and Behavioural Activation Systems: A comparison of personality scales. *Personality and Individual Differences*, 34(6), 999–1013.

Cohen, J. (2013). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. In Routledge eBooks.

Cloninger C, R. A unified biosocial theory of personality and its role in the development of anxiety states. *Psychiatr Dev*. 1986 Autumn;4(3):167-226.

Cloninger C. R. (1987). A systematic method for clinical description and classification of personality variants. A proposal. *Archives of general psychiatry*, 44(6), 573–588.

Cloninger C.R., Svrakic, D.M., & Przybeck, T.T. (1993). A psychobiological model of temperament and character. *Archives of General Psychiatry*, 50, 975-990.

Cloninger C, R., Przybeck T. R., Svrakic D. M., Wetzel R. D., (1994) *The Temperament and Character Inventory (TCI): A guide to its development and use*. Center for Psychobiology of Personality, St. Louis, MO.

Cloninger, C. R., & Svrakic, D. M. (1997). Integrative psychobiological approach to psychiatric assessment and treatment. *Psychiatry*, 60(2), 120–141.

Cloninger, C. R., Svrakic, D. M., Bayon, C., & Przybeck, T. R. (1999). Measurement of psychopathology as variants of personality. In C. R. Cloninger, D. M. Svrakic, C. Bayon, & T. R. Przybeck (Eds.), *Personality and psychopathology* (pp. 33–65). Washington, DC: American Psychiatric Press.

Cloninger C.R. (2004). *Feeling Good: The Science of Well-Being* (1st ed.). Oxford University Press.

Cloninger, Robert & Svrakic, Dragan & Przybeck, Thomas. (2006). Can personality assessment predict future depression? A twelve-month follow-up of 631 subjects. *Journal of affective disorders*.

Cloninger C. R. (2006). The science of well-being: an integrated approach to mental health and its disorders. *World psychiatry : official journal of the World Psychiatric Association (WPA)*, 5(2), 71–76.

Cloninger CR, Zohar AH. Personality and the perception of health and happiness. *J Affect Disord*. 2011 Jan;128(1-2):24-32.

Cloninger, C.R., Cloninger, K.M., Zwir, I. et al. The complex genetics and biology of human temperament: a review of traditional concepts in relation to new molecular findings. *Transl Psychiatry* 9, 290 (2019).

Comings, D. E., Gade-Andavolu, R., Gonzalez, N., Wu, S., Muhleman, D., Blake, H., MacMurray, J. P. (2000). A multivariate analysis of 59 candidate genes in Cpersonality traits: The temperament and character inventory. *Clinical Genetics*, 58(5), 375–385.

Conley, J. J. (1984). Longitudinal consistency of adult personality: Self-reported psychological characteristics across 45 years. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 1325–1333.

Corr, P. J., & Matthews, G. (Eds.). (2009). *The Cambridge handbook of personality psychology*. Cambridge University Press.

Coward, D. D., & Reed, P. G. (1996). Self-transcendence: a resource for healing at the end of life. *Issues in mental health nursing*, 17(3), 275–288.

Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

De Fruyt, F., Van De Wiele, L., & Van Heeringen, C. (2000). Cloninger's psychobiological model of temperament and character and the Five-Factor model of personality. *Personality and Individual Differences*, 29(3), 441–452.

Dennett, D. C. (1992). *Consciousness Explained* (1st ed.). Back Bay Books.

Dennett., D. C., (1993) The message is; there is no medium. (reply to Jackson, Rosenthal, Shoemaker & Tye), *Philosophy & Phenomenological Research*, 53, (4), 889-931, Dec. 1993.

DeYoung C. G. (2006). Higher-order factors of the Big Five in a multi-informant sample. *Journal of personality and social psychology*, 91(6), 1138–1151.

DeYoung, C. G., Peterson, J. B., & Higgins, D. M. (2002). Higher-order factors of the Big Five predict conformity: Are there neuroses of health? *Personality and Individual Differences*, 33, 533–552.

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542–575.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71–75.

Diener, E., & Emmons, R. A. (1985). Personality correlates of subjective well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 11, 89–97.

Digman, J. M. (1997). Higher-order factor of the Big Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1246–1256.

Dingemanse, N. J., Both, C., Drent, P. J. and Tinbergen, J. M. 2004. Fitness consequences of avian personalities in a fluctuating environment, *Proceedings of the Royal Society of London Series B – Biological Sciences* 271: 847–52

Drent, P. J., Van Oers, K. and Van Noordwijk, A. J. 2003. Realized heritability of personalities in the great tit (*Parus major*), *Proceedings of the Royal Society Biological Sciences Series B* 270: 45–51

Dumont, M., & Provost, M. A. (1999). Resilience in Adolescents: Protective Role of Social Support, Coping Strategies, Self-Esteem, and Social Activities on Experience of Stress and Depression. *Journal of Youth and Adolescence*, 28, 343–363.

Elli, U.E. (2010) *Yetişkinlerde bağlanma stilleri, mizaç ve karakter özellikleri ile depresyon ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Klinik Psikoloji Anabilim Dalı

Etxeberria, I., Etxebarria, I., & Urdaneta, E. (2019). Subjective well-being among the oldest old: The role of personality traits. *Personality and Individual Differences*, 146, 209–216.

Evangelos, S., & Dimitrios, M. (2017). Social Participation of Depressed Individuals as an Optimization Problem. 2017 *International Conference on Computational Science and Computational Intelligence*, 1666–1671.

Eysenck, H. J. (1976). *Sex and personality*. Austin, TX: University of Texas Press.

Eysenck, H. J. (1990). Genetic and environmental contributions to individual differences: The three major dimensions of personality. *Journal of Personality*, 58, 245–261.

Farmer A, Mahmood A, Redman K, Harris T, Sadler S, McGuffin P. A sib-pair study of the Temperament and Character Inventory scales in major depression. *Arch Gen Psychiatry*. 2003 May;60(5):490-6.

Farmer, R. F. & Goldberg, L. R. (2008a). A psychometric evaluation of the Revised Temperament and Character Inventory (TCI-R) and the TCI-140. *Psychological Assessment*, 20, 281–291.

Farmer, A., Mahmood, A., Redman, K., Harris, T., Sadler, S., & McGuffin, P. (2003). A sib-pair study of the Temperament and Character Inventory scales in major depression. *Archives of general psychiatry*, 60(5), 490–496.

Ferrão, Y. A., Silva, R., Gonçalves, L., De Moura Porto, R. L., & Pizutti, L. T. (2018). Self-transcendence in obsessive compulsive disorder: an exploratory study of psychopathological, sociodemographic and clinical aspects. *European Neuropsychopharmacology*, 28(6), 773–774.

Figueredo, A. J., Sefcek, J. A., Vasquez, G., Brumbach, B. H., King, J. E. and Jacobs, W. J. 2005. Evolutionary personality psychology, in D. M. Buss (ed.), *Handbook of evolutionary psychology*, pp. 851–77. Hoboken, NJ: Wiley

Figueredo, A.J., Gladden, P., Vasquez, G., Wolf, P. S. A., Jones. D.N. (2009) Evolutionary Theories of Personality. In Corr, P. J., & Matthews, G. (Eds.).

(2009). *The Cambridge handbook of personality psychology* (pp. 265-266). Cambridge University Press

Fossati, A., Donati, D., Donini, M., Novella, L., Bagnato, M., & Maffei, C. (2001). Temperament, character, and attachment patterns in borderline personality disorder. *Journal of personality disorders*, 15(5), 390–402.

Gana, K., & Trouillet, R. (2003). Structure invariance of the Temperament and Character Inventory (TCI). *Personality and Individual Differences*, 35(7), 1483–1495.

Garcia, D. (2011). Two models of personality and well-being among adolescents. *Personality and Individual Differences*, 50(8), 1208–1212.

García O, Aluja A, García LF, Escorial S, Blanch A. Zuckerman-Kuhlman-Aluja Personality Questionnaire (ZKA-PQ) and Cloninger's Temperament and Character Inventory Revised (TCI-R): a comparative study. *Scand J Psychol*. 2012 Jun;53(3):247-57.

Garcia, D., Nima, A. A., & Archer, T. (2013). International note: temperament and character's relationship to subjective well-being in Salvadorian adolescents and young adults. *Journal of adolescence*, 36(6), 1115–1119.

Gawęda, Ł., Prochwicz, K., & Cella, M. (2015). Cognitive biases mediate the relationship between temperament and character and psychotic-like experiences in healthy adults. *Psychiatry research*, 225(1-2), 50–57.

Gillan CM, Morein-Zamir S, Durieux AM, Fineberg NA, Sahakian BJ, Robbins TW. Obsessive-compulsive disorder patients have a reduced sense of control on the illusion of control task. *Front Psychol*. 2014 Mar 13;5:204.

Gray, J. A. (1981). A critique of Eysenck's theory of personality. In H. J. Eysenck (Ed.), *A model for personality* (pp. 246–276). New York: Springer. Gronewold

Gronewold J, Duman E-E, Engel M, Engels M, Siegrist J, Erbel R, et al. (2022) Association between life events and later depression in the population-based Heinz Nixdorf Recall study—*The role of sex and optimism*

Groothuis, T. G. G. and Carere, C. 2005. Avian personalities: characterization and epigenesis, *Neuroscience and Biobehavioral Reviews* 29: 137–50

Gutierrez F, Torrens M, Boget T ve ark. (2001) Psychometric properties of the temperament and character inventory (TCI) questionnaire in a Spanish psychiatric population. *Acta Psychiatr Scand*, 103: 143-147.

Hamer, D. H., Greenberg, B. D., Sabol, S. Z., & Murphy, D. L. (1999). Role of the serotonin transporter gene in temperament and character. *Journal of personality disorders*, 13(4), 312–327.

Hansenne, M., Reggers, J., Pinto, E., Kjiri, K., Ajamier, A., & Ansseau, M. (1999). Temperament and character inventory (TCI) and depression. *Journal of psychiatric research*, 33(1), 31–36.

Harley, J. A., Wells, J. E., Frampton, C. M., & Joyce, P. R. (2011). Bipolar Disorder and the TCI: Higher Self-Transcendence in Bipolar Disorder Compared to Major Depression. *Depression research and treatment*, 2011, 529638.

Headey, B., & Wearing, A. (1989). Personality, life events, and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 731–739

Heath, A.C., & Eaves, L.J. (1996). Genetic and environmental structure of the Tridimensional Personality Questionnaire: Three or four temperament dimensions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 127-140

Hakulinen, C., Elovainio, M., Pulkki-Råback, L., Virtanen, M., Kivimäki, M. and Jokela, M. (2015), Personality and depressive symptoms: individual-participant analysis of 10 cohort studies. *Depress Anxiety*, 32: 461-470.

Hansenne M, Reggers J, Pinto E, Kjiri K, Ajamier A, Ansseau M. Temperament and character inventory (TCI) and depression. *J Psychiatr Res*. 1999 Jan-Feb;33(1):31-6.

Heiman N, Stallings MC, Young SE, Hewitt JK. Investigating the genetic and environmental structure of Cloninger's personality dimensions in adolescence. *Twin Res*. 2004 Oct;7(5):462-70.

Hisli, N. (1988) Beck Depresyon Envanteri'nin geçerliliği üzerine bir çalışma. *Psikoloji Dergisi*, 6, 118-122.

Hisli, N. (1989) Beck Depresyon Envanteri'nin üniversite öğrencileri için geçerliliği güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi* 7, 3-13.

Hogan, R., Johnson, J. A., & Briggs, S. R. (Eds.). (1997). *Handbook of personality psychology*. Academic Press

Hovenkamp-Hermelink, J.H.M.; Jeronimus, B.F.; Spinhoven, P.; Penninx, B.W.; Schoevers, R.A.; Riese, H. (2019). "Differential associations of locus of control with anxiety, depression and life-events: A five-wave, nine-year study to test stability and change" (PDF). *Journal of Affective Disorders*. 253 (1): 26–34.

Jang, K. L., Livesley, W. J. and Vernon, P. A. 1996. Heritability of the big five personality dimensions and their facets, *Journal of Personality* 64: 577–91 2002.

Jiang N, Sato T, Hara T, Takedomi Y, Ozaki I, Yamada S. Correlations between trait anxiety, personality and fatigue: study based on the Temperament and Character Inventory. *J Psychosom Res*. 2003 Dec;55(6):493-500.

Joffe, R. T., Bagby, R. M., Levitt, A. J., Regan, J. J., & Parker, J. D. (1993). The Tridimensional Personality Questionnaire in major depression. *American Journal of Psychiatry*, 150, 959–960.

Jylhä, P. Isometsä, E., Temperament, character and symptoms of anxiety and depression in the general population, *European Psychiatry*, Volume 21, Issue 6, 2006, Pages 389-395.

Kampman, O., Viikki, M., Järventausta, K., Leinonen, E. (2014) Meta-Analysis of Anxiety Disorders and Temperament. *Neuropsychobiology* 1 June 2014; 69 (3): 175–186.

Keller, M. C., Coventry, W. L., Heath, A. C., & Martin, N. G. (2005). Widespread Evidence for Non-Additive Genetic Variation in Cloninger's and Eysenck's Personality Dimensions using a Twin Plus Sibling Design. *Behavior Genetics*, 35(6), 707–721.

Kendler, Kenneth & Thornton, Laura & Prescott, Carol. (1999). Causal Relationship Between Stressful Life Events and the Onset of Major Depression. *The American journal of psychiatry*. 156. 837-41.

Kennedy, B. L., Schwab, J. J., Hyde, J. A. (2001). Defence Styles and Personality Dimensions of Research Subjects with Anxiety and Depressive Disorders. *Psychiatric Quarterly*, 72, 251-261.

Kim, J. H., Choe, Y. S., Cumming, P., Son, Y. D., Kim, H. K., Joo, Y. H., & Kim, J. H. (2019). Relationship of self-transcendence traits with in vivo dopamine D2/3 receptor availability and functional connectivity: An [18 F] fallypride PET and fMRI study. *Synapse (New York, N.Y.)*, 73(11), e22121.

Kim, S. J., Kang, J. I., & Kim, C. (2009). Temperament and character in subjects with obsessive-compulsive disorder. *Comprehensive Psychiatry*, 50(6), 567–572.

Kocayörük, E., Altıntaş, E., Şimşek, Ö. F., Bozanoğlu, İ., vd. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Zaman Perspektifli İyi-Oluş Düzeyleri: Kümeleme Analizi İncelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(3), 550-564.

Kohli S, Batra P, Aggarwal H. K. Anxiety, locus of control, and coping strategies among end-stage renal disease patients undergoing maintenance hemodialysis. *Indian J Nephrol*. 2011 Jul;21(3):177-81.

Köse, S., Sayar, K., Ak, İ. ve ark. (2004) Mizaç ve Karakter Envanteri (Türkçe TCI): Geçerlik, güvenirliği ve faktör yapısı. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 14, 107- 131.

Krebs, R. M., Schott, B. H., & Düzel, E. (2009). Personality traits are differentially associated with patterns of reward and novelty processing in the human substantia nigra/ventral tegmental area. *Biological psychiatry*, 65(2), 103–110.

Kusunoki K, Sato T, Taga C, Yoshida T, Komori K, Narita T, et al. Low novelty-seeking differentiates obsessive-compulsive disorder from major depression. *Acta Psychiatr Scand* 2000;101(5):403-5.

Lim, C. R., Barlas, J., & Ho, R. C. M. (2018). The Effects of Temperament on Depression According to the Schema Model: A Scoping Review. *International journal of environmental research and public health*, 15(6), 1231.

Lin, J., Liu, W., Guan, J., Cui, J., Shi, R., Wang, L., Chen, D., & Liu, Y. (2023). Latest updates on the serotonergic system in depression and anxiety. *Frontiers in synaptic neuroscience*, 15, 1124112.

Linscott, R.J., van Os, J., 2013. An updated and conservative systematic review and meta-analysis of epidemiological evidence on psychotic experiences in children and adults: on the pathway from proneness to persistence to dimensional expression across mental disorders. *Psychol. Med.* 43, 1133–1149.

Lovibond, P. F., & Lovibond, S. H. (1995). The structure of negative emotional states: comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories. *Behaviour research and therapy*, 33(3), 335–343.

Loehlin, J., McCrae, R., Costa, P. and John, O. 1998. Heritabilities of common and measure-specific components of the Big Five personality factors, *Journal of Research in Personality* 32: 431–53

Lucas, R. E. (2018). Exploring the associations between personality and subjective well-being. In E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (Eds.), *Handbook of well-being*. Salt Lake City, UT: DEF Publishers.

Lund, O. C. H., Tamnes, C. K., Moestue, C., Buss, D. M., & Vollrath, M. (2007). Tactics of hierarchy negotiation. *Journal of Research in Personality*, 41, 25–44.

Lu, X., Chen, Z., Cui, X., Uji, M., Miyazaki, W., Oda, M., Nagata, T., Kitamura, T., & Katoh, T. (2012). Effects of temperament and character profiles on state and trait depression and anxiety: a prospective study of a Japanese youth population. *Depression research and treatment*, 2012, 604684.

Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., & Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: The architecture of sustainable change. *Review of General Psychology*, 9, 111–131.

Lynn, R., & Martin, T. (1995). National differences for thirty-seven nations in extraversion, neuroticism, psychoticism and economic, demographic and other correlates. *Personality and Individual Differences*, 19(3), 403–406.

MacDonald D.A., Friedman H.L., Kuentzel F.G., (1999a) ‘A survey of measures of spiritual and transpersonal constructs: Part one - research update’ *The Journal of Transpersonal Psychology* 31 137–154

Mann, J. (1999) Role of the Serotonergic System in the Pathogenesis of Major Depression and Suicidal Behavior. *Neuropsychopharmacol* 21 (Suppl 1), 99–105 (1999).

Mardaga, S., & Hansenne, M. (2007). Relationships between Cloninger's biosocial model of personality and the behavioral inhibition/approach systems (BIS/BAS). *Personality and Individual Differences*, 42(4), 715–722.

Matre, P. J., Dahl, K., Jensen, R., & Nordahl, H. M. (2013). Working with goals in therapy. In E. A. Locke & G. P. Latham (Eds.), *New developments in goal setting and task performance* (pp. 476–494). Routledge/Taylor & Francis Group.

McLaren, S., & Crowe, S. F. (2003). The contribution of perceived control of stressful life events and thought suppression to the symptoms of obsessive-compulsive disorder in both non-clinical and clinical samples. *Journal of anxiety disorders*, 17(4), 389–403.

McWilliams, N. (2011). *Psychoanalytic diagnosis: Understanding personality structure in the clinical process* (2nd ed.). Guilford Press

Mealey, L. (1995). The sociobiology of sociopathy: An integrated evolutionary model. *Behavioral and Brain Sciences*, 18, 523–599.

Mendoza, L. C., Navinés, R., Crippa, J. a. S., Fagundo, A. B., Gutiérrez, F., Nardi, A. E., Bulbena, A., Valdés, M., & Martín-Santos, R. (2011). Depersonalization and personality in panic disorder. *Comprehensive Psychiatry*, 52(4), 413–419.

Moulding, R., and Kyrios, M. (2006). Anxiety disorders and control related beliefs: the exemplar of Obsessive–Compulsive Disorder (OCD). *Clin. Psychol. Rev.* 26, 573–583.

Moreira, P.A.S., Inman, R.A. & Cloninger, C.R., (2023). Disentangling the personality pathways to well-being. *Sci Rep* 13, 3353

Moreira, P. A. S., Inman, R. A., & Cloninger, C. R. (2023). Three joint temperament-character configurations account for learning, personality and well-being: normative demographic findings in a representative national population. *Frontiers in psychology*, 14, 1193441.

Mula, M., Pini, S., Monteleone, P., Iazzetta, P., Preve, M., Tortorella, A., Amato, E., Di Paolo, L., Conversano, C., Rucci, P., Cassano G.B., Maj, M. (2008). Different temperament and character dimensions correlate with panic disorder comorbidity in bipolar disorder and unipolar depression. *Journal of anxiety disorders*, 22(8), 1421–1426.

Mörtberg, E., Bejerot, S., & Aberg Wistedt, A. (2007). Temperament and character dimensions in patients with social phobia: patterns of change following treatments?. *Psychiatry research*, 152(1), 81–90.

Munafò, M. R., Clark, T. G., Moore, L. R., Payne, E., Walton, R. and Flint, J. 2003. Genetic polymorphisms and personality in healthy adults: a systematic review and metaanalysis, *Molecular Psychiatry* 8: 471–84

Munafo, M., R. (2009) Behavioural Genetics: from variation to DNA. In Corr, P. J., & Matthews, G. (Eds.). (2009). *The Cambridge handbook of personality psychology* (pp. 288-289). Cambridge University Press

Norman, U. A., Truijens, F., Desmet, M., & Meganck, R. (2023). Depressive personality traits and temperament and character personality traits in a clinical sample: Results from regression and network analyses. *Acta Psychologica*, 234, 103860.

Pelissolo A, Lepine JP (2000) Normative data and factor structure of the Temperament and Character Inventory (TCI) in the French version. *Psychiatry Res*, 94: 67-76.

Polderman, T. J., Benyamin, B., de Leeuw, C. A., Sullivan, P. F., van Bochoven, A., Visscher, P. M., & Posthuma, D. (2015). Meta-analysis of the heritability of human traits based on fifty years of twin studies. *Nature genetics*, 47(7), 702–709.

Prochwicz, K., & Gawęda, Ł. (2016). Depression and anxiety mediate the relationship between temperament and character and psychotic-like experiences in healthy subjects. *Psychiatry Research (Print)*, 246, 195–202.

Ressler, K. J., & Nemeroff, C. B. (2000). Role of serotonergic and noradrenergic systems in the pathophysiology of depression and anxiety disorders. *Depression and anxiety*, 12 Suppl 1, 2–19.

Richter, J., Polak, T., Eisemann, M. (2003). Depressive mood and personality in terms of temperament and character among the normal population and depressive inpatients. *Personality and Individual Differences*, 35, 917-927.

Rotter, J.B. (1954). *Social learning and clinical psychology*. NY: Prentice-Hall.

Sanchez-Roige, S., Gray, J. C., MacKillop, J., Chen, C. H., & Palmer, A. A. (2018). The genetics of human personality. *Genes, brain, and behavior*, 17(3), e12439.

Sarıçam, H. (2018). The psychometric properties of Turkish version of Depression Anxiety Stress Scale-21 (DASS-21) in health control and clinical samples. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research*, 7(1), 19-30.

Sato, M. (2001) A Behavioural Analysis of Personality. In Shapiro, M. C, Li, M., Ong, A., Razmy, A., Seli, T. (Eds) (2001). *Contemporary neuropsychiatry* (3rd ed., pp. 418-421). Springer.

Saucier, G., Thalmayer, A. G., Payne, D. L., Carlson, R., Sanogo, L., Ole-Kotikash, L., Church, A. T., Katigbak, M. S., Somer, O., Szarota, P., Szirmak,

Z., & Zhou, X. (2014). A basic bivariate structure of personality attributes evident across nine languages. *Journal of Personality*, 82(1), 1–14.

Schossner, A., Fuchs, K., Scharl, T., Schloegelhofer, M., Kindler, J., Mossaheb, N., Kaufmann, R. M., Leisch, F., Kasper, S., Sieghart, W., & Aschauer, H. N. (2010). Interaction between serotonin 5-HT_{2A} receptor gene and dopamine transporter (DAT1) gene polymorphisms influences personality trait of persistence in Austrian Caucasians. *The world journal of biological psychiatry : the official journal of the World Federation of Societies of Biological Psychiatry*, 11(2 Pt 2), 417–424.

Schnika, J. A., Busch, R. M., & Robichaux-Keene, N. (2004). A metaanalysis of the association between the serotonin transporter gene polymorphism (5-HTTLPR) and trait anxiety. *Molecular Psychiatry*, 9, 197– 202.

Shea, M. T., Yen, S., (2005). Personality traits/disorders and depression: A summary of conceptual and empirical findings. In Rosenbluth, M., Kenndy S. H., Bagby M. R., (Eds). *Depression and Personality, Conceptual and Clinical Challenges* (pp:43 – 65) London: American Psychiatric Publishing Inc.

Sheridan, Z., Boman, P., Mergler, A., & Furlong, M. J. (2015). Examining well-being, anxiety, and self-deception in university students. *Cogent Psychology*, 2(1), Article 993850

Spittlehouse, J. K., Vierck, E., Pearson, J. F., & Joyce, P. R. (2014). Temperament and character as determinants of well-being. *Comprehensive psychiatry*, 55(7), 1679–1687.

Stallings, M. C., Hewitt, J. K., Cloninger, C. R., Heath, A. C., & Eaves, L. J. (1996). Genetic and environmental structure of the Tridimensional Personality Questionnaire: three of four temperament dimensions? *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 127±140.

Stallings, M.C., Hewitt,J.K., Cloninger, C.R., Sugiura M, Kawashima R, Nakagawa M et al. Correlation between *Human Personality and Neural Activity in Cerebral Cortex*. *NeuroImage* 2000; 11:541± 546.

Steel, P., Schmidt, J., & Shultz, J. (2008). Refining the relationship between personality and subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 134(1), 138–161.

Suhara T, Yasuno F, Sudo Y, Yamamoto M, Inoue M, Okubo Y, Suzuki K. Dopamine D2 receptors in the insular cortex and the personality trait of novelty seeking. *Neuroimage*. 2001 May;13(5):891-5.

Sugiura, M., Kawashima, R., Nakagawa, M., Okada, K., Sato, T., Goto, R., Sato, K., Ono, S., Schormann, T., Zilles, K., & Fukuda, H. (2000). Correlation between human personality and neural activity in cerebral cortex. *NeuroImage*, 11(5 Pt 1), 541–546.

Sung SM, Kim JH, Yang E ve ark. (2002) Reliability and validity of the Korean version of the temperament and character inventory. *Compr Psychiatry*, 43: 235-243.

Şimşek, Ö. F. (2009). Happiness revisited: Ontological well-being as a theory-based construct of subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 10(5), 505-522.

Şimşek, Ö. F., & Kocayörük, E. (2012). Affective reactions to one's whole life: Preliminary development and validation of the Ontological Well-Being Scale. *Journal of Happiness Studies*, 14(1), 309–343.

Tomita, T., Aoyama, H., Kitamura, T., Sekiguchi, C., Murai, T., Matsuda, T., (2000) Factor structure of psychobiological seven-factor model of personality: a model-revision, *Personality and Individual Differences*, Volume 29, Issue 4, , 709-727

Tooby, J. and Cosmides, L. 1990. On the universality of human nature and the uniqueness of the individual: the role of genetics and adaptation, *Journal of Personality, Special Issue: Biological foundations of personality – evolution, behavioural genetics, and psychophysiology* 58: 17–67

Tuominen, Lauri & Salo, Johanna & Hirvonen, J & Någren, Kjell & Laine, P & Melartin, Tarja & Isometsä, Erkki & Viikari, J & Cloninger, Robert & Raitakari, Olli & Hietala, Jarmo & Keltikangas-Järvinen, L. (2012). Temperament, character and serotonin activity in the human brain: A positron emission tomography study based on a general population cohort. *Psychological medicine*. 43. 1-14.

Van den Berg, S. M., de Moor, M. H., McGue, M., Pettersson, E., Terracciano, A., Verweij, K. J., Amin, N., Derringer, J., Esko, T., van Grootheest, G., Hansell, N. K., Huffman, J., Konte, B., Lahti, J., Luciano, M., Matteson, L. K., Viktorin, A., Wouda, J., Agrawal, A., Allik, J., ... Boomsma, D. I. (2014). Harmonization of Neuroticism and Extraversion phenotypes across inventories and cohorts in the *Genetics of Personality Consortium: an application of Item Response Theory*. *Behavior genetics*, 44(4), 295–313.

Van Os, J., Linscott, R.J., Myin-Germeys, I., Delespaul, P., Krabbendam, L., 2009. A systematic review and meta-analysis of the psychosis continuum: evidence for a psychosis proneness-persistence-impairment model of psychotic disorder. *Psychol. Med.* 39, 179–195.

Van Rossum, I., Lieb, R., Wittchen, H.U., van Os, J., 2011. Affective dysregulation and reality distortion: a 10-year prospective study of their association and clinical relevance. *Schizophr. Bull.* 37 (3), 561–571.

Varghese D, Scott J, Welham J, Bor W, Najman J, O'Callaghan M, Williams G, McGrath J. Psychotic-like experiences in major depression and anxiety disorders: a population-based survey in young adults. *Schizophr Bull.* 2011 Mar;37(2):389-93.

Wiesbeck, G. A., Maurer, C., Thome, J., Jakob, F., and Boening, J. 1995. Neuroendocrine support for a relationship between “novelty seeking” and dopaminergic function in alcohol-dependent men. *Psychoneuroendocrinology* 20: 755–761.

Wu, I. T., Lee, I. H., Yeh, T. L., Chen, K. C., Chen, P. S., Yao, W. J., & Yang, Y. K. (2010). The association between the harm avoidance subscale of the Tridimensional Personality Questionnaire and serotonin transporter availability in the brainstem of male volunteers. *Psychiatry research*, 181(3), 241–244.

Zuckerman, M., & Cloninger, C. R. (1996). Relationships between Cloninger's, Zuckerman's, and Eysenck's dimensions of personality. *Personality and individual differences*, 21(2), 283–285.

Zwir, I., Del-Val, C., Arnedo, J. *et al.* Three genetic–environmental networks for human personality. *Mol Psychiatry* **26**, 3858–3875 (2021).

6 EKLER

EK A Demografik Bilgi ve Bilgilendirilmiş Onam Formu

Kişilik Özellikleri, Ontolojik İyi Oluş ve Ruhsal Durum Arasındaki İlişki

Değerli Katılımcı; Bu çalışma, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Klinik) Doktora Programı tez sürecinde Uzm. Psk. Ünal Erdem ELLİ tarafından, Prof. Dr. Ömer Faruk ŞİMŞEK danışmanlığında Doktora Tezi olarak yürütülmektedir. Çalışmanın amacı bazı kişilik özellikleri ve kişinin yaşamını nasıl değerlendirdiği ile bazı psikolojik özellikler arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Sizden ricam, çalışmaya katılmanız için size iletilen formları doldurmanızdır. Formun doldurulması yaklaşık 35-40 dakikanızı alacaktır. Formu doldururken dikkatinizin dağılmayacağı, sakın bir ortamda bulunmanız, yanıtlarınızı içtenlikle ve eksiksiz olarak vermeniz, araştırmanın bulgularının sağlıklılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayalıdır. Araştırmada sizden kimlik bilgileriniz istenmeyecek, verdiğiniz bilgiler gizli tutulacak ve sadece araştırma için kullanılacaktır. Araştırma ile ilgili her türlü soru ve bilgi için proje yürütücüsüne mail adresinden ulaşabilirsiniz. Çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkürler.

Kişilik Özellikleri, Ontolojik İyi Oluş ve Ruhsal Durum Arasındaki İlişki

Demografik Bilgi ve Onam Formu

1. Uygun olanların tümünü işaretleyin.

Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

2. Cinsiyetiniz:

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Kadın

Erkek

3. Yaşınız:

4. Öğrenim Durumunuz:

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

İlkokul

Ortaokul

Lise

Üniversite

Lisansüstü

5. Medeni Durumunuz:

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Bekar

Evli

Boşanmış / Ayrı Yaşıyor / Dul

6. Evli iseniz kaç senedir evlisiniz?

7. Anneniz hayatta mı?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Evet

Hayır

8. Babanız hayatta mı?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Evet

Hayır

9. Yaşamınızın çoğunu geçirdiğiniz yer:

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Büyükşehir (İstanbul, Ankara, İzmir)

Şehir

Kasaba

Köy

10. Bugüne kadar psikiyatrik bir tanı aldınız mı?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Evet

Hayır

11. Bir psikiyatrik tanı aldıysanız, lütfen tanıyı belirtiniz. (Örn: Depresyon, PanikBozukluk vb.)

12. Psikiyatrik bir ilaç kullanıyor musunuz?

Yalnızca bir şıkkı işaretleyin.

Evet

Hayır

13. Psikiyatrik bir ilaç kullanıyorsanız, lütfen ilacın ismini yazınız.

14. Katılımım karşılığında bana herhangi bir ödeme yapılmayacağını bilinciyle bu çalışmaya gönüllü olarak katılıyorum. Çalışmadan istediğim zaman çekilebilir ya da istediğim noktada çalışmayı bırakabilirim.*

Uygun olanların tümünü işaretleyin.

Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

EK B Mizaç ve Karakter Envanteri (MKE) Örnek Maddeleri

Mizaç ve Karakter Envanteri

(Türkçe TCI)

Bu anket formunda kişilerin kendi tutumlarını, görüşlerini, ilgilerini ya da kişisel duygularını tanımlarken kullanabilecekleri ifadeleri bulacaksınız

Her ifade DOĞRU ya da YANLIŞ olarak yanıtlanabilir. İfadeleri okuyunuz ve hangi seçeneğin sizi en iyi tanımladığına karar veriniz. Sadece şu anda nasıl hissettiğiniz değil, çoğu kez ya da genellikle nasıl davrandığınızı ve hissettiğinizi tanımlamaya çalışınız.

Bu anket formunu kendi başınıza doldurunuz. Lütfen tüm soruları yanıtlayınız.

4- Çoğu kez koşulların kurbanı olduğuma inanırım.

D

Y

19- Çoğu kimseden daha tedbirli ve dikkatliyimdir.

D

Y

164- Gelecekte olabilecek kötü şeyler hakkında hiç endişelenmem.

D

Y

EK C Ontolojik İyi Oluş Ölçeği (OIOÖ) Örnek Maddeleri

Lütfen yaşamınızı geçmiş, bugün ve geleceğiyle kişisel bir proje olarak düşünün. Her proje gibi, yaşamınızın da tamamlanmış (GEÇMİŞ), yaşanmakta olan (ŞİMDİ) ve yaşanacak (GELECEK) parçaları söz konusudur. Sizden beklenen, bu parçaların her birine kendi içinde bir bütün olarak baktığınızda, verilen duyguları ne kadar yoğun hissettiğinizi yandaki ölçeklendirmeyi dikkate alarak derecelendirmenizdir.	Hiç Hissetmiyorum	Biraz Hissediyorum	Yoğun Hissediyorum	Oldukça Yoğun Hissediyorum	Çok Yoğun Hissediyorum
YAŞAM PROJEMİN TAMAMLANMIŞ KISMINA BAKTIĞIMDA					
01. Gurur duyuyorum ®	1	2	3	4	5
02. Hayal kırıklığı hissediyorum	1	2	3	4	5
03. Tatmin yaşıyorum ®	1	2	3	4	5
04. Pişmanlık hissediyorum	1	2	3	4	5
05. Üzüntü duyuyorum	1	2	3	4	5
06. Suçluluk hissediyorum	1	2	3	4	5
07. Yetersizlik hissediyorum	1	2	3	4	5

EK D Beck Depresyon Envanteri (BDE) Örnek Maddeleri

1-

(0) Üzgün ve sıkıntılı değilim.

(1) Kendimi üzüntülü ve sıkıntılı hissediyorum.

(2) Hep üzüntülü ve sıkıntılıyım. Bundan kurtulamıyorum.

(3) O kadar üzgün ve sıkıntılıyım ki, artık dayanamıyorum.

6-

(0) Kendimden memnunum.

(1) Kendimden pek memnun değilim.

(2) Kendime kızgınım.

(3) Kendimden nefrete ediyorum.

11-

(0) Başkalarıyla görüşme, konuşma isteğimi kaybetmedim.

(1) Eskisi kadar insanlarla birlikte olmak istemiyorum.

(2) Birileriyle görüşüp konuşmak hiç içimden gelmiyor.

(3) Artık çevremde hiçkimseyi istemiyorum.

EK E Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği (DASS – 21) Örnek Maddeleri

DEPRESYON-ANKSİYETE-STRES ÖLÇEĞİ ÖRNEKLERİ

AÇIKLAMA: Aşağıda yer alan soruları son bir hafta içerisinde kendinizi düşünerek cevaplayınız.

	Son 1 haftadaki durumunuz	Hiçbir zaman	Bazen ve ara sıra	Oldukça sık	Her zaman
10 D	Hiçbir beklentimin olmadığı hissine kapıldım				
15 A	Panik haline yakın olduğumu hissettim				
21 D	Hayatın anlamsız olduğu hissine kapıldım				

7 ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ünal Erdem ELLİ

ORCID Numarası : 0009-0000-9413-7822

Öğrenim Durumu

- 2003 – 2007 Lisans: Uludağ Üniversitesi – Psikoloji
- 2007 – 2010 Yüksek Lisans: Ege Üniversitesi – Klinik (Uygulamalı) Psikoloji
- 2019 – 2024 Doktora: İstanbul Arel Üniversitesi – (Klinik) Psikoloji